Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

M. GOLDSCHMIDT

EN HEDEREISE

I VIBORG-EGNEN

NY UDGAVE
MED INDLEDNING OG OPLYSENDE NOTER
VED
VALD. ANDERSEN

KONRAD JØRGENSENS FORLAG - KOLDING

M. GOLDSCHMIDT

EN HEDEREISE

I VIBORG-EGNEN

NY UDGAVE MED
INDLEDNING OG OPLYSENDE NOTER
VED
VALD. ANDERSEN

KOLDING
KONRAD JØRGENSENS FORLAG
1954

VIGNETTER OG OMSLAG

AF

VALD. ANDERSEN

FORORD

Ved en sammenligning med Goldschmidts øvrige produktion vil *En Hedereise* uvilkårligt få en særstilling, idet bogen (mere end »Dagbog fra en Reise i Vendsyssel og Thy«, 1865) stort set fremtræder som ubearbejdet stof. Forfatterens stilistiske færdighed har ikke her udfoldet sig i nær samme grad som ellers. Trods en vis tendens mod det »romantiske« er der i bogen lagt så megen vægt på de rent saglige, topografiske oplysninger, at disse giver bogen dens karakter. Med sin rigdom af lokal- og personalhistoriske detailler er den blevet en hyppig anvendt kilde til de berejste egnes historie. De oplysende noter, der ledsager denne ny udgave, vil da også mere kunne øge bogens nytte som kilde til Viborgegnens historie end yde nye bidrag til litteraturhistorien.

Originalens to sidste kapitler — om taterne — er her udeladt. Goldschmidt traf, vistnok imod forventning, ingen tatere på sin hederejse; kun en enkelt lykkedes det ham at finde i Viborg tugthus. Beretningen om denne person og andre tatere, han opsporede som fanger i Horsens, samt flere, åbenbart mere tilfældige taterhistorier, synes ikke at have naturlig tilknytning til bogens øvrige stof udover, at forfatteren — uden hensyn til kompositionens helhed — med dette »anhang« har taget en vis oprejsning for sin skuffelse. Det afgørende for udeladelsen er dog, at stoffet om taterne allerede er gjort til genstand for behandling andetsteds. (Se H. P. Hansen: Natmandsfolk og Kæltringer, I—II, og: Jyske Skøjere og Rakkere.)

VALD. ANDERSEN.

INDLEDNING

1865 tog Goldschmidt på rejse til landet nord for Limfjorden og skrev derefter »Dagbog fra en Rejse paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy«, som samme år fremkom i »Illustreret Tidende«. Året efter besøgte han de midtjydske hedeegne og skrev »En Hedereise i Viborg-Egnen«. Næppe tilfældigt havde han valgt at beskæftige sig med disse afsides beliggende egne af landet, dels vel for at finde noget nyt at skrive om, vel også for at søge en rimeligvis tiltrængt rekreation. Efter henved 30 års skribentvirksomhed stod G. på nærværende tidspunkt, 47 år gammel og faktisk færdig med de emner, der hidtil havde optaget ham, på en skillelinie mellem den ungdommelige kampglæde, stærkest udtrykt i »Korsaren«, og den modne mands reflektive syslen med problemer, der lå uden for dagens debat og er kommet til udtryk i »Erindringer og Resultater«. I denne situation kunne da politikeren, der var kørt fast, forfatteren, som manglede emne, ikke heller gøre noget bedre end at begive sig ud på en sindig kørsel ad Jyllands hedeveje samt opsøge folk, der levede deres liv fjernt fra alt det, G. selv havde brugt — eller spildt — sine kræfter på.

Forinden hederejsen, eller i hvert fald inden bogen blev skrevet, havde G. søgt orientering i den foreliggende litteratur, især hvad angår Viborgs historie og topografi. Særlig har han dog været interesseret i at få egnens folk til at fortælle, hvilket da også er lykkedes ham ganske godt. Endnu dengang var *fortællingen* her i bindestue-egnen en skattet form for underholdning, og det dramatiske emne var klart foretrukket. Kærlighedshistorierne er flest, og det må vel formodes, at G., med en novelleforfatters sans for petitesser, gerne har lyttet til disse. Beret-

ninger om mord, begået i egnen, er naturligvis ikke glemt. Her ind imellem fletter G. egne indtryk af egnen. Stort set synes han dog at have savnet evne til at opfatte hedens særlige poesi, som andre digtere før og efter ham opfattede den og fæstnede den til papiret.

»En Hedereise i Viborg-Egnen« blev ved sin fremkomst af anmelderen Clemens Pedersen i bladet »Fædrelandet« sammenlignet med »Lægdsgaarden i Ølsebymagle« af Poul Martin Møller. Det eneste holdepunkt for en sådan sammenligning mellem disse to værker var *satiren,* som i »Lægdsgaarden« er åbenbar, men som Goldschmidt — skønt langtfra fremmed for den satiriske udtryksform — ikke med nogen rimelig motivering kunne rette mod hederejsens emner og personer. Noget andet er, at han som den berejste verdensmand og i bevidstheden om at være en af sin tids kendte kulturpersonligheder har nærmet sig sine emner med et vist forbehold, og han finder i regelen ikke anledning til at dæmpe den tone af chronique scandaleuse, som i visse afsnit af bogen er blevet fremherskende. Direkte uvedkommende vil man finde de til Sjørup kro henlagte samtaler, der hentyder til problemer af ren københavnsk oprindelse, og som G. godt kunne ladet blive i hovedstaden. De fleste af bogens personer er navngivne, men hvor de pågældende spiller en mindre agtværdig rolle, lader G. dog disse hylle i anonymitetens slør, der imidlertid næppe har frembudt nogen beskyttelse mod samtidens nysgerrighed, ligesom det sikkert ikke har været rene hemmeligheder, han fik fortalt.

Anmelderens vanskeligheder ved at give »En Hedereise« en litterær placering må ses deri, at bogen med sit brogede indhold af historisk-topografiske oplysninger, personhistorie, blandet op med ægteskabelige skandalehistorier af ringe interesse uden for de berejste egne, strejfende forfatterens personlige problemer o. s. v. faldt uden for tidens gængse litterære genrer. G. havde med sin bog om hederejsen (og den forudgående fra Vendsyssel og Thy) betrådt nye veje i dansk litteratur. Og selv om vejen var kroget og med mange, tilsyneladende uvedkommende, sidespring, pegede den frem mod *rejsereportagen,* der først i en senere tid og i en mere afklaret form kom til at bidrage så værdifuldt til udbredelsen af kendskab til vort land.

Viborg fra Øst.

I.

En Franskmand til la France.
Jeg elsker Dig, mit skønne Frankrig!

La France.
Tiens, gaa i Krig, bliv Capitain, Marechal, Keiser.

En Engelskmand til Great-Britain.
Jeg elsker Dig, mit store Britannien!

Great-Britain.
Nonsense. Jeg kan ikke lide Cour. Hvem er Du?
Er Du rig?
Engelskmanden.
Nei, jeg er fattig; men jeg elsker Dig.

Great-Britain.
Uforskammede Karl! Arbeid!

En Dansk til Dania.

Jeg elsker Dig, Du yndige, blide, fyldige, svulmende Danmark! Jeg holder saa meget af Dig! Du er det bedste, skjønneste, klogeste, seigeste, uskyldigste Land i Verden. Dine Piletræer ere at foretrække for Palmer og Dine jevne Hverdagstanker for de saakaldt store Ideer daraussenfra! Jeg elsker Dig!

Dania.

Den Mand maae vi see at skaffe et Embede.

*

Det er ikke, fordi jeg er saa bange for at faae et Embede; men det er dog i Overensstemmelse med Foranstaaende, at jeg aldrig paa Dansk har kunnet gjøre Danmark en Kærlighedserklæring eller blot udbringe dets Skaal, hvorimod jeg med Freidighed og Fornøielse kan erklære mig forelsket i et eller andet Stykke af Riget. Saadan kan jeg sige eller rettere gjentage, at jeg elsker Vendsyssel. Jeg fortalte det ifjor og gav Grunde derfor, saavidt der for Forelskelse kan gives Grunde. Men uden at opgive Vendsyssel eller udsætte mig for at blive tillagt Ustadighed og Vankelmod har jeg udkaaret mig andre Stykker af Jylland til Kærlighedsgjenstand (Øernes Ret forøvrigt forbeholdt), og disse Stykker ere: Viborg med omliggende Heder, Strækningen mellem Randers og Skanderborg, og Vestkysten ned til Ribe. Nævnte Stykker elsker jeg med en Forstandighed, hvori indblander sig Noget, der er over al Forstand. Thi det er ikke blot Landet og Folket, der, saavidt jeg kjender det, i al sin Simpelhed er eiendommeligt, afvexlende og for mig tiltrækkende, men ogsaa det Døde og det, som aldrig virkelig har været. Fuldt saa meget som det synlige Viborg træder ved nærmere Beskuelse det forsvundne Viborg frem; ved Ordet Hede, især hvis der menes den mellem Viborg og Karup Aa, farer der mig — de Fleste af os kan jeg vel sige — noget Usynligt forbi, som vi gribe efter: de Blicherske Skikkelser. Imellem Randers og Skanderborg vil jeg søge Blodspor af Niels Ebbesen, og kommer jeg engang til Ribe, vil jeg upaatvivlelig lytte efter Dandsen paa Riber Bro og see efter Slottet, der er vundet og forsvundet, og jeg maa

ud paa Randbøl Hede og see efter den høie Herre, der rider fra alle sine Svende for at naae til sin døende Kvinde.

Imidlertid ville vi ikke holde vort Indtog i Viborg paa Pegasus; thi uagtet saagodtsom Enhver har redet den lidt, ja uagtet hver Aften tusinde Piger og Koner i Tusmørket tage ud paa den, saa siger man dog med stridig Beskedenhed, at man ikke ret kjender den, at man ikke har Tillid til den, at den er for høittravende, naar noget Virkeligt skal sees og beskrives. Dette er ei heller ganske usandt. Men hvis man seer rigtig kold, udeltagende og stemningsløs eller letfærdig paa Virkeligheden, bliver den saa rigtig virkelig? Kan efter en god haandværksmæssig Beskrivelse af en By eller et Land Enhver komme og see derpaa og sige: Ja, saadan seer jeg det ogsaa? Er der i deslige Sager anden Sandhed end den, som fremkommer ved, at et Menneske sandfærdig beretter, hvad der gjennem Øiet er kommet ind i hans Sjæl, hvis han har nogen?

Vi kunne strax tage et Exempel. Vi ere ved Langaa Station, Sommermorgen. Nys buldrede Toget over den smukke og stærke Bro, som Falkenstein[1]) sprængte, men som for kort siden er sat istand igjen. Vi blive satte af og vente lidt, medens Hovedtoget gaaer nordpaa. Det Tog, som skal føre os ad Sidebanen, samles langsomt, som om det følte, at vi nu ere udenfor Grændsen af den Verden, hvor Tid er Penge. Der staae Folk, som aldrig før have seet en Dampvogn, og stirre med stille Undren. Alting er stille, allerstillest den sælsomme, bare Egn, som vort Banespor peger hen ad. Vi stige op og komme afsted, ind i den eiendommelige, mig ubekjendte, hist frugtbare, her fattige, lange, flade Dal, med de snart sig nærmende, snart fjernende brune eller grønne Bakkestrøg paa begge Sider. Der er en Dal eller Slette, der ligger os historisk eller nationalt saa nær, men dog synes os Kjøbenhavnere saa fjern, at Jernbanens Tilværelse i dette *far west* er os overraskende og besynderlig. Skjøndt jeg ved Langaa var kommen over Gudenaa, var det mig dog, altsom jeg kom længer fra dens almenbekjendte Løb, som om jeg nærmede mig til ukjendte Kilder, til noget Jomfrueligt, eventyrlig Nyt eller »det gamle romantiske Land« — vel, det var, som om jeg kørte ind i Fortiden, som om jeg nærmede mig at see Spor og Præg af Ulf Jarl, Svend Estridsen, Valdemar den Store, Absalon, der

have levet og handlet her, og da en Herre i Vognen lukkede sin Avis sammen og sagde: »Om fem Minutter er vi i Viborg,« havde jeg samme halvt behagelige, halvt stikkende Faren gennem Brystet, som da En ved Middelhavet, paa Latiums øde Kyst, sagde: Der ligger Astura, hvor Conradin blev fangen.

Fra Jernbanen tager Viborg sig ikke saa smuk, anselig og høitliggende ud, som man senere kan see den, navnlig fra Øst. Den sydlige eller sydvestlige Del af Byen rækker sig ned ad en bar Banke; en ny, bred Vei af den Slags, som Jernbaner altid foranledige, fører fra Stationen opad til en lys Gade med lave Huse; opad og gjennem Bugtninger kommer man ind i en By, der i visse Maader kan siges at være en almindelig Kjøbstad, i andre Maader er meget eiendommelig. Jeg vil ikke tale om, at dens Beliggenhed paa en Aas, Bakke op og Bakke ned, gjør den luftig og renlig, og at der i det Hele er noget Lyst og Rummeligt ved den. Det i en vis Henseende Væsenligere er, at medens man imellem de almindelige Bygninger kan glemme, at der har været nogen Fortid ældre end et halvthundrede Aar, titter pludselig Noget frem, der minder: indenfor en Port hæver en Gaardsplads sig terrasseformig, og en Have stiger op bagved, i den maleriske Uorden, som kun sees i Byer, der ligge paa Ruiner. En Gade eller Gyde, hvis ene Ende ligner en Canal mellem Stendiger, synes et levende Stykke Middelalder; men den nye Tid er kalket derover; thi den bærer det meget moderne Navn Tugthusgyden. Og naar man endelig har faaet det Indtryk, at Byen vel ved Ulykker og navnlig Ildebrande er materielt taget, gjort ny og lav, men at dens Sind har holdt fast ved store Erindringer, kommer man hen til et Sted, der visselig er dels et af de mest historiske i Danmark, dels bærer en mærkelig Blanding af Fortid og Nutid. Der findes tæt ved hverandre: Den gamle Domkirke, Stænderhuset, Hans Tausens Minde, Monumentet for Blicher;[2]) selve Domkirken — der utvivlsomt ligger paa et af Hedenolds første og største Offersteder — hvor Valdemar og Absalon takkede Gud for Slaget paa Graahede — hvor Erik Glippings Lig blev bisat, og hvor i henved fire Aarhundreder indtil 1630, Vaadesangen daglig blev sungen over ham — er i sin nuværende Tilstand, under Ombygning, den mest tiltrækkende Blanding af tidlig Middelalders Skjønhed, en senere Tids Famlen og Svæk-

kelse og nyvaagnet Kraft og Skjønhedssands, og Alt dette ligger temmelig tæt samlet, ved smukke offenlige Haveanlæg og høit over den store, blaae Sø, der omslutter Byen fra Nordost til Sydvest. Føies nu hertil *Borrevold*, en beplantet Høi sydostlig ved Søen, hvor Sven Grathes Borg stod, *Asmildkloster*, der ligger ligeoverfor paa den modsatte Side af Søen, og hvor Veien fører forbi til *Taphede* — sørgelig berømt af Slaget 1334, i hvilket Prinds Otto blev fangen af Grev Geert — saa sees det, hvilken stor Del af Danmarks Historie her paatrænger sig.

Det er ikke Opgaven her at skrive eller afskrive noget Saadant, hvorimod vi ville mindes Lidt, der nærmest hører Viborg til, og herved er da strax at mærke, at Byen ikke blot har en Historie, men ogsaa Historieskrivere, der hjertelig have elsket og beundret den og tildels sørget over den. En af dem har ved selve sin Historieskrivning givet et usædvanligt Bevis paa Kjærlighed. Det var en Mand ved Navn *Thiørring*, en studeret Mand, der 1761 blev Sognedegn i Høislev og døde der 1794.[3]) Han efterlod en tætskreven Bog i Qvart paa 883 Sider, og deri havde han ikke blot afskrevet Indledningen til den Rest af Mag. Christen Eriksens[4]) store, ved Ildebrand ødelagte Krønike, der skal findes i Geheimearchivet (men hvoraf i alt Fald et haandskrevet Exemplar findes paa Universitetsbiblioteket); men han har ogsaa Ord til andet paa 542 Sider afskrevet en trykt Historie om Viborg, nemlig Præsten Krogs[5]) af 1779, og hertil føiet endel Fundatser o.s.v. Man har fra Viborg velvillig overladt mig den gamle, krønikeagtig-appetitlig udseende Bog, og salig Thiørring, der endnu omtales som en lunefuld Person — han prædikede undertiden, og naar han kom gaaende gjennem Lundø By for at forrette Tjenesten i Annexkirken, pleiede han at raabe: Hou, hou, nu kommer gamle Thiørring, nu skal I i Kirke! — kunde, hvis jeg ikke tilfældig havde kjendt Krogs Værk, i Hast have foranlediget mig til at forkynde Publicum et historisk Fund! At have undgaaet en saadan Ulykke maa regnes lige med en Lykke. — Mag. Christen Eriksens Krønike var af hans Søn, Rector Jens Ostenfeld,[6]) bleven udlaant til Mag. Christen Tychonius,[7]) da Præst i Skive, hvor den tilligemed Byen selv blev fortæret af Ilden. De Breve og Documenter, Mag. Eriksen havde samlet som Grundlag til sin Skildring, bleve siden, da Viborg

brændte, nedkastede i en Brønd. Før disse Ulykker var der gjort et »Excerpt« af Krøniken eller vel rigtigere: taget Afskrift af visse Hovedstykker, og dette, foran omtalte Udtog — hvoraf nogle Blade ere trykte i Kjøbenhavn 1727, betydelig Mere hos Krog — viser, hvor omhyggeligt og betydeligt selve Værket maa have været.

Det begynder med kjendelig Uvillie mod visse Autores, der formedelst Viborgs senere Tilstand ikke ville ansee den efter sin forrige Berømmelighed, men sætte den som den ringeste iblandt de fire Stifters Hovedstæder i Nørrejylland. Derfor paatager Magisteren sig at bevise med »kraftige Argumenter«, at Viborg er og har været den fornemste Kjøbstad i ganske Jylland, hvilke Argumenter ere elleve i Tallet, og det første er »at Kong Dan (som regerede paa den Tid, Josva, Nuns Søn, var en Fyrste over Israel, 2495 Aar efter Verdens Skabelse, som Dr. Oluf Worm i sine Monumentis Danicis meener Pg. 97, eller og den Tid, Gideon og Thola vare Dommere i Israel, hvis Regimente indfalder efter Christophori Helvici Regning 2695 Aar efter Verdens Skabelse, men 1255 Aar før Christi Fødsel, som Arild Hvitfeld beretter i sin Krønikes 1ste Part in Folio Pg. 5) blev hyldet for Viborg paa et Sted kaldet Dannerlyng«. Af dette og Mere, som anføres under samme første Argument »lader sig ansee, at Viborg har været til over 3600 Aar, hvilket ikke er en ringe Ære for Viborg«. — Det 2det Argument er, at alle Konger i Danmark ere hyldede enten i Viborg eller for Viborg. Efter Dan blev Humble hyldet, paa et Sted, som hedder Humble-Dal, og saaledes vedblev det med alle Konger indtil »Vores nu regerende Arvekonge og Herre, som ikke havde Behov at lade hylde af sine Undersaatter, eftersom Hand er født Arve-Konge. Men Hans Salig Hr. Fader, Høyloflige Ihukommelse, Kong Christian den Femte, var den sidste Konge, som blev hyldet i Viborg paa Nye-Torvet Anno 1654«. — Det 3die Argument er, at Valdemar den 1ste, den Store, holdt sit Bilager udi Viborg med Dronning Sophia. Det 4de udhæver den ære, det er for Viborg, at den er den første By i Jylland, som blev befæstet med Volde, nemlig af Svend Grathe, og herunder omtales Kampen mellem Valdemar og Svend. — Ifølge 5te Argument kan Viborg berømme sig af, at »for 179 Aar siden«, altsaa 1530, var der 12 Sognekirker i

Byen, hvilke alle bleve ødelagte før Reformationen, desuden 6 Klostre og Klosterkirker, foruden 2 Capeller, de 11000 Jomfruers Gilde- og Convent-Hus m. M. For det 6te, anføres det til Viborgs store Ære, at Reformationen først blev begyndt her. »Ja, jeg skal bevise, at Viborg-Borgere havde antaget den Lutherske Religion 11 Aar, før Reformationen skeete. Thi, som Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich den 1ste hørde, at Viborg-Borgere vare hen ved Aar 1523 underviiste af Mag. Jørgen Jensen Sadolin (som var født i Viborg og blev siden den første Lutherske Biskop i Byen) udi den Lutherske Religion, saa sendte hand sin Capellan, Mag. Hans Thausen, til Viborg Aar 1526, med Forlov og Befaling, at hand skulde prædike Evangelii Lærdom for Borgerne, og at Borgmestere og Raad skulde forsvare ham imod ald Overlast, hvilket de og gjorde, og paa det at Mag. Thausen og en Munk af Kors-Brødre-Kloster i Viborg, ved Navn Hr. Thøger (som Mag. Thausen havde omvendt og blev siden den første Lutherske Præst til Sorte-Brødre-Kirke i Viborg, hvortil jeg nu er Præst), ikke skulde overfaldes af Biskop Jørgen Frises Hofmænd paa Hald, naar de prædikede, da lod Borgemestere og Raad slaae Lænker over Gaderne, og Borgerskabet stod imidlertid udi Gevæhr. Dette skeedte paa Graae-Brødre-Kirkegaard, hvor den allerførste Lutherske Prædiken blev holdet af Mag. Hans Thausen under aaben Himmel, og stod hand samme Tid og prædikede paa en stor hvid og bred Liig-Steen.« — Argumenterne 7—11 angaae Landsthinget, Omslaget eller Snapstinget, Domkirken og Gymnasiet, som Christian den 4de indstiftede.

I anden Afdeling af Krøniken anføres med Henvisning til Hvitfeld: »Anno 3717 efter Naadens Skabelse, og 246 Aar før Christi Fødsel, ihjelslog Amleth, som var Kong Rørich udi Dannemark hans Datters Søn, sin Farbroder Fegge udi Viborg.« — Derimod findes Intet om Scenen, da Ulf Jarl i Knud den Stores Fraværelse lod Hardeknud hylde i Viborg, hvilket sandsynligvis var Grunden til, at Ulf Jarl maatte lade sit Liv i Roskilde.

Det er en Selvfølge, at Borgere, der hørte Hans Thausens Prædiken »under Gevæhr«, og som med Vaabenmagt betvang deres katolske Biskop Jørgen Friis paa Hald Slot, ikke gjorde Viborg til en By, som et nyere Politi vilde erklære sig tilfreds med. Der er Voldsomhed, og man kan sige Raahed, tilstede; men

det er det 16de Aarhundredes fuldblodige Liv, stærkt bevæget aandelig saa vel som legemlig, Blanding af Middelalderen og den opgaaende Tid, en Livfuldhed, hvis Blod i de næste Aarhundreder blev aftappet ved de Keiserliges Indfald og Svenskekrigene. Mag. Eriksens Krønike indeholder en Mængde charakteristiske Træk. Strax efter Listen over Byens katholske Biskopper, der droge til Danehofferne eller til Danmarks Riges Raad, reiste som Underhandlere mellem Konger og Fyrster, »beseglede« Statshandlinger, rede i Spidsen for deres væbnede Hofmænd, kommer Rækken af protestantiske Biskopper eller Superintendenter, der øieblikkelig synes mindre storskaarne, ere ligesom en anden Slags Mennesker, rent borgerlige, men have deres Iver og Lidenskab. Den anden i Rækken, Mag. Kield Juel,[8]) kaster sig over Kannikerne ved Domkirken og faaer dem tvungne til at bygge en stor, grundmuret Skole, den første offenlige Latinskole i Byen, og da Sandemanden udi Skive voldfor en Skive Skoledicipel Poul Anderssøn, fordi han havde drukket med Knud Abrahamsøn, Byfogdens Søn i Skive, og slaget ham, traadte samme Biskop frem med stor Kraft og fik Poul Anderssøn frikjendt, fordi det var »imod Keiserlige Privilegier og Kgl. Majestæts Frihed«, at en Skoledicipel skulle dømmes udenfor Skolen. — Anno 1584, d. 15de Juni, da Fredrik d. 2den lod sin Søn, senere Christian d. 4de, hylde i Viborg, opførte Præsten, Mag. Hieronymus Justus[9]) eller Justsøn den Comoedie om Salomos Hyldning og Kroning, og saasom Præsten selv havde ageret Curtisan i samme Comoedie, drak Prinds Christian hannem til. — En Præst ved Domkirken, Mag. Jens Pedersøn, havde en saadan Røst, at naar han holdt Prædiken udi Domkirken, kunde høre ham udi Borgemester Morten Hvassis Stue. — Junker Niels Juul, Søn af Viborg Stiftsbefalingsmand, Hr. Axel Juul, sloges paa Aalborg Pintsemarked i Duel med Albert Skeel og blev dræbt, hvoraf opkom en stor og langvarig Trætte, der endelig endtes med, at Albert Skeel betalte 2000 Daler, hvilke dog salig Niels Juuls Slægt ikke vilde røre, men funderede deraf en Capital til tvende Studiosos, som fra Viborg Skole havde deponeret. — Borgemester Peder Christensøn Hegelunds Søn, Christen Pedersøn Hegelund, gik om Aftenen d. 22de Febr. 1599 paa Gaden vel beskjænket, og da han kom forbi Jens Wischums Dør og hørte, at de vare lystige derinde,

drog han sin Kaarde og slog til Vinduerne med den, hvorover Jens Wischum greb sit Spyd og ilede ud af Huset efter ham. De stødte sammen, og Christen Hegelund stak Jens Wischum med sin Kaarde, saa at han blev død paa Stedet. Derover maatte Christen Hegelund rømme Byen og kunde ikke komme tilbage før 1605, da hans Slægtninge havde betalt den Dræbtes Slægt fuld Mandebod og faaet tilsikkret ham Fred. — Borgerne gik paa Gaden, idetmindste om Aftenen væbnede med Øxe eller Spyd. En ung Mand ved Navn Jacob Hegelund, i Slægt med den Førnævnte, gik endog en Aften baade med Øxe og Spyd; men det forhindrede ikke, da han standsede udenfor en Krambod og spurgte, hvorfor der var Lys saa silde, at Kramboddrengen, Didrik von Alten, kom ud og i Forening med en Kjøbmand slog den næsvise Spørger ihjel. — Den 10de Juli Anno 1587 traf den vel fornemme Mand Peder Trane sammen med en Bartskjær ved Navn Christen Hennichsøn. De havde noget Udestaaende med hinanden, kom i Trætte og grebe til Øxerne, og uagtet en Hoftjener og en af Vægterne søgte at skille dem ad, sloges de dog, indtil Peder Trane styrtede om og aldrig talede et Ord mere. En saadan Øxe bestod af et langt, jernbeslaaet Skaft, med et temmelig lille Hoved, og kunde bruges som Spadserestok; en Tegning deraf findes i Manuskriptet. — Om Hr. Povel Ibsøn, Præst til Graabrødrekirke, berettes, at da hans Hustru var i Barnsnød, sad der en Krage og gulpede udi et Træ udi hans Have, og da Hr. Povel formente, at dette skulde betyde noget Ondt, tog han sin Bøsse og vilde ihjelskyde Kragen. Men da Bøssen slog feil, vendte han den om og blæste i den, for at erfare, om den var ladet eller ei, hvorpaa den gik af og skjød ham ihjel. — Om Natten Kl. 12 blev der ringet stærkt ved Laagen paa Porten hos Hr. Thøger Mortensøn Hvass, Præst ved Sortebrødrekirke, og da man spurgte, hvad der var paafærde, svarede den, der stod udenfor, at en Kvinde paa Skolebakken var ved at døe og begjærede Alterens Sacramente, hvorpaa Præsten bød sin Tjenestekarl at tænde Lys i Lygten og følge med. Da de kom ud paa Torvet, mødte de En, som med en Tornkjæp slog til Lygten og slukkede Lyset og derpaa slog Hr. Thøger vældig over Ryggen. Men Hr. Thøger, der iligemaade havde en Stok i Haanden, slog den Skalk over Panden, saa han sank i Knæ og derpaa undløb. Da

Hr. Thøger dernæst kom op paa Skolebakken, var der ingen syg Kvinde. — Historierne bliver maaskee for mange, og vi slutte derfor med den berømte Christian Ostenfeld, Søn af Sognepræsten ved Sortbrødrekirke, Hr. Jens Ostenfeld. Han tog theologisk Attestats i Kjøbenhavn, rejste til Nederlandene, England og Paris, men blev saa hjemfordret til Viborg og gjort til Conrector, tog derpaa Magistergraden og reiste ud igjen med de to Grever Holck. Han kom til Padua, hvor han fandt saadan Yndest hos de Høilærde, at de gjorde ham til deres Akademies Rector og lode baade hans Billede og Buste opsætte i Akademiet. Han blev i Aaret 1655 creeret til Dr. juris, og samme Aar blev han Dr. medicinæ, og da han kom hjem, blev han af Kong Fredrik d. 3die udnævnt til Professor i Medicinen ved Kjøbenhavns Akademi. Han var den Første, der creerede Nogen til Dr. medicinæ ved Kjøbenhavns Universitet, hvorved sparedes de store Omkostninger, som Candidati med. tilforn havde anvendt herpaa udenlands.

Ogsaa Viborgs Handel var stor; men Mag. Eriksen oplevede selv, som han beretter i Slutningen af sin Indledning, Enden paa denne som paa næsten al Byens øvrige Herlighed. »Thi det Første jeg blev Præst, og mange Aar derefter, var der i mit Sogn alene henved 22 Øxen-Kjøbmænd, som førte nogle hundrede Øxne til Holland aarlig; men nu er der ikke een, som formaaer at drive den Handel. Da var der mere end 60 Øltappere og Bryggere i mit Sogn, som ernærede sig af Øl-Salg og Bryggeri; men nu er der ikkun 12 af det Slags. Da var der meer end en Snees Kjøbmænd og Kræmmere i mit Sogn; men nu er der ikkun 6. Da var der mangfoldige formuende og velhavende Folk; nu er der ganske faa. Da var der ikke et ledigt eller øde Huus eller Boed i mit Sogn; men nu er der blevne meer end 160 Vaaninger, Boeder, Huse, Gaarder øde, tillukte, nedbrudte og afbrændte, siden jeg blev Præst, som da vare alle besatte, udi hvilke Huse eller Boeder jeg enten har trolovet Folk eller berettet Syge, saa jeg kand sige, at der er 400 Mennesker ringere i mit Sogn, end den Tiid jeg blev Præst. Ja, paa det allerbedste Stæd i mit Sogn, midt i Byen, som der vare 11 Familier, som søgte mit Sogn og gav mig min Indkomst, er der nu ikkun een Mand med sin Familie, hvilket altsammen jeg med Tings-Vidne kan beviise, om

fornøden gjøres, og om jeg vilde, saa kunde jeg sige Aarsagen til, at Byen er saa meget kommet til Agters.« — Og værre blev det. Den Tid kom, da Nogle kun troede at kunne frelse Viborg ved at gjøre den til en Landsby. Imidlertid kan Viborg rose sig af, at ligesom Byen senere var Mødestedet for de jydske Stænder, der kom i større Ry for Frihedssind end Østifternes, saaledes rummede den paa hin Tid, da den selv gik saa meget nedad, men Kongemagten saa meget opad, en af de første Oppositionsmænd, Magister Jacob Worm,[10]) der 1677 blev Præst til Graabrødrekirken. Men han blev ogsaa for samme Opposition i Tale og Optegnelser suspenderet, arresteret, dømt fra Ære, Liv og Gods og sendt til Tranquebar, hvor han døde. Oprindelsen til hans Ulykke var, at han ved et Gilde hos Biskoppen ikke vilde drikke de kongelige naturlige Børns Skaal og gav dem »et mindre høfligt, bekjendt Navn«. Dette blev indberettet til Hoffet, og ved samme Lejlighed meldtes ogsaa, at han havde skrevet »satyriske Digter«, hvorpaa en kongelig Fiskal strax kom til Viborg for at ransage hans Hus. Der fandtes ingen compromitterende Papirer, thi Worm havde skjult dem i Sædet paa den Stol, han sad paa i Studerekammeret. Derover hoverede Worm og talte næste Dag i Kirken om Maaden, hvorpaa Rachel havde skjult Afgudsbillederne, da Laban søgte efter dem. Fiskalen, der ogsaa kunne stave og lægge sammen, gik hastig til Worms Hus, opskar Stolesædet og fandt Papirerne. — I Tranquebar oversatte Worm det nye Testamente paa Ostindisk og blev af Hedningerne betragtet som en hellig Mand.

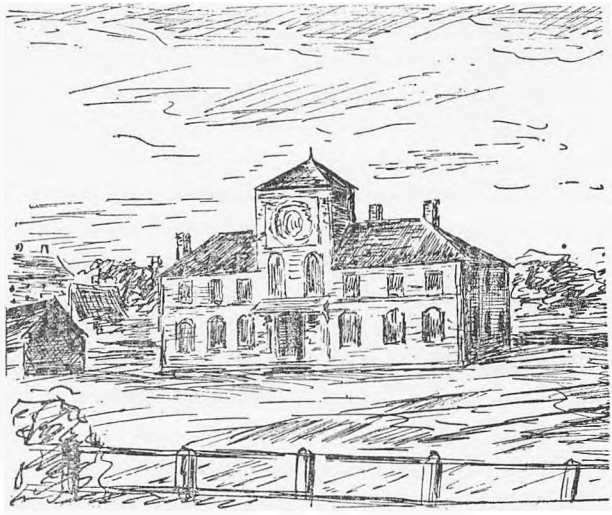

Viborg gamle Banegaard.

II.

Men det væsentligste Punkt i Viborg er og bliver dog Domkirken. Her er Centrum baade i stedlig Forstand og med Hensyn til historiske Erindringer, og den gamle Bygning, der har været Sjæl og Livsprincip og holdt Byen fra at døe i Farens Dage, staaer nu som eiendommeligt Symbol, ikke blot for Byen Viborg, men som det maa haabes, for det hele Land. Skuet, den for Tiden frembyder, er virkelig besynderligt. Den vestre, brune og mørkegraae, større Halvdel med de to Taarne staaende aldeles svag, skjæv og revnet, ved et Svælg adskilt fra den nye Halvdel (eller Tofemtedel) af lysegraa Granit med den yndefulde Absis (halvrunde Udbygning) og med skjøn, imponerende Massekraft. Det er, som om Kirken skjød Ham og langsomt gjenfrembragte sig selv efter sit Ideal. Men for ret at forstaae dette Syn maae Læserne have den Godhed at gjøre et Tilbageblik, som dog skal blive saa kort som mulig, idet jeg angaaende Meget af Kirkens Historie, om Mærkeligheder i dens Indre og Ydre o.s.v. henviser til den omstændige Skildring i Ursins »Stiftsstaden Viborg« og den mere kortfattede hos Trap. Her skal kun udhæves, at Domkirkens Opførelse eller Ombygningen af en mindre Kirke, der

formodes at være opført allerede paa Harald Klaks Tid, tog sin Begyndelse i Aaret 1128. Værket antages oprindelig at have været en stor Basilica med fladt Loft og Absis, Sideskibene med hvælvet Loft. Senere kom den store Hvælving over Choret og derpaa Taarnene. Bygningen blev i det Væsenlige færdig paa omtrent 40 Aar. Der er ingen Tvivl om, at man havde baade Villie og Evne til at udføre noget Betydeligt efter en hel, fast Plan, og at man udrettede det. Det var den store Byggetid. Middelalderens Kraft og religiøse Sind, der egenlig ikke stræbte efter Skjønhed, men i Architekturen tog den romerske Stil til Udgangspunkt, frembragte af stridige Stenmasser de rene Linier, den høitidsfulde Harmoni og de symbolske Former. Hvad der hvælvede sig, var Himlen; hvad der bar, var Troen; hvad der sammenføiede og bandt, var Kjærlighed; hvad der løftede sig, var Menneskesjælen i Længsel, og det Hele berørte Jorden i Korsform. I Jorden under en saadan stor Kirke byggede man undertiden en lille, en saakaldet Kryptkirke, der skulde være Symbol paa Christendommens Ydmyghed eller paa dens første, forfulgte Tilværelse, og en saadan, saare skjøn Kryptkirke, den eneste i Danmark, findes under Viborg Domkirke.

Noget af det, der i Architekturen gjør mest Virkning, er en Søilehal. De Fleste blive grebne ved at komme imellem disse Colonner, der minde om Skovstammer, og som bekjendt behøves der forholdsvis faa Søiler eller fritstaaende Piller til at frembringe Indtrykket. I denne Krypte fremkommer Virkningen ved 6 hele og 10 halve Søjler; de midterste ere af Porphyr, de andre af Granit ligesom Væggene. Det er langtfra, at Tanken føres til Bøgestammer. Forholdet imellem de knap 4 Alen høie og 18 Tommer tykke Søiler og deres svære, barsk-simple, gothiske Capitæler samt Hvælvingerne er ikke af den smækre Slags og skulde heller ikke være det. Religiøs-poetisk var Hensigten ikke her at vise det Opadstræbende, men det i sig selv Sammenbøiede, Indadvendte, Korsbærende, og architektonisk var Opgaven, ud af saadanne undersætsige, storhovede Søiler med et Skjær af det Groteske at frembringe noget Harmonisk og Høitidsfuldt, og i Løsningen af denne Opgave ligger det Eiendommelige ved Kryptens Skjønhed. Letheden bestaaer i, at det Tunge bæres med Styrke, at man føler Tillid til Kraften.

Hele Krypten er 22 Alen lang, 13⅓ Alen bred og 6⅓ Alen høi. I den vestre Ende er der en Niche, hvor der fordum stod en Madonna eller Helgen; paa hver Side et lille Capel. Her var det, at Vaadesangen over Erik Glipping blev sungen hver Morgen fra 1286 til 1630.

En interessant Eiendommelighed, som under de senere Aars Synsforretninger er bleven paavist ved Domkirken, er, at man ved Opførelsen i det 12te Aarhundrede brugte indenlandsk Materiale, nemlig Granit- og Porphyrquadre udhuggede af vore Rullesten, og istedenfor Tras fra Nederrhin som i Ribe Domkirke er her ved Siden af Kampstenen anvendt Jernahl og Kalktuf fra Fur i Limfjorden. Dog har en Geolog, som nys var her ovre, i nogle af Quadrene gjenkjendt Sten fra Rhinen. Ahlen, Kalktuffen og smaa Rullesten brugtes til at fylde det Indre af Pillerne og Murene. Brændte Sten anvendtes i Regelen ikke i hin Tid, og det er navnlig af Materialet, at man nu kan paavise, hvad der er den ældste og hvad senere Tiders Gjerning.

Ved Begyndelsen af det Aarhundrede, der skulde omstyrte Katholicismen i Norden, fik Viborg Domkirke ligesom Varsel derom; thi i Aaret 1501, den 17de Juni, slog Lynet ned, og en stor Del af Kirken afbrændte. Aar 1567 var der igjen Brand, og i Juni 1726, da den største Del af Byen blev lagt i Aske, blev ogsaa Kirken næsten ganske ødelagt. Paa fire Aar var den gjenopbygget, men ikke til sin Fordel. Man sang dengang ved Indvielsen:

»Du i Sted for Grus og Aske
Kan nu i Din Klædning braske«,[11])

og af en Tid, der har en saadan Poesi, maa man ikke vente en kraftig Architektur. Endelig blev Kirken ogsaa restaureret i Aarene 1773—74[12]) og 1828—35; men det er dog en ældre Ombygning — Kyndige henpege endog til en Tid før 1500 — at man skylder Hvælvingerne i Hovedskibet, de forhen smækre Taarnes Tykhed m. M. Istedenfor de nedbrændte Spir blev der sat Noget paa Taarnene, som Nogle ligne ved Fløde- eller Kaffekandelaag (blytakte Calotter).

For nogle Aar siden begyndte Kirken at vise Tegn paa, at det var farligt at holde Gudstjeneste i den. Monrad var derovre i 1856 og fik stor Interesse for en alvorlig, kunstforstandig Restau-

ration. Prof. Høyen vakte Folk i en vid Kreds til Deltagelse; ved det kirkehistoriske Møde i Aaret 1858 holdt han et Foredrag om Kirken, om dens ældste Udseende, de nyere Tilsætninger og det, som burde gjøres; man mindes endnu den Forbauselse og Skræk, som greb Folk, da han raabte: »Bort med Hvælvingerne!« (nemlig i Hovedskibet, Nybygning istedenfor det oprindelige flade Loft); thi Hvælvingerne ansaae man netop for det Skjønne og Fornemme. Kong Fredrik den 7de besøgte Viborg i Juli 1861 og omfattede Kirken med stor Deltagelse, foranledigede Undersøgelser af Grunden og af Kalkpudsen, der skjulte Granitquadrene, lod sig Tegningerne og Planerne til Restaurationen forevise og befalede en betydelig Forandring, der medførte en Merudgift af 40.000 Rdl., men hvortil han lovede sin kongelige Bistand. Faa Maaneder før sin Død, i Juli 1863, kom han igjen til Viborg alene for Domkirkens Skyld.[13])

Hvad der længe stod i Veien for en kraftig Indgriben, var naturligvis Pengehensyn; den forhen saa rige og mægtige Kirke var saa fattig, at den ikke kunde koste sig en ny Klædning. Hvorledes Kirkens Indtægter bleve berøvede den, mest inddragne af Staten, er en hel, lang Historie, der kan læses hos Ursin. I 1625 udgjorde dens Præbender endnu 361 Gaarde og Halvgaarde, 130 Huse, 13 Møller, 148 Agre. Det kan under de nuværende Omstændigheder være à propos at erindre om, at i 1636 befalede Capitlet at holde sine Indkomster og Capitaler tilstede til tre Kirkers Opførelse i Kjøbenhavn, og under 1ste Septbr. 1649 beordredes det endvidere til at give en Trediedel af dets Kirkers Beholdning til Sorø Kirkes og Akademies Reparation. I 1666 mistede Domcapitlet alle Patronats- og Birkerettigheder, og Præbenderne inddroges efterhånden, saavidt de ikke vare anviste til bestemt Brug, under Kronen. Kirken eier nu Agre til et Beløb af c. 7 Tdr. Hartkorn, omtrent 4000 Rdl., nogle faa Tiender, Landgilde m. M.

Loven af 19de Januar 1863, som Monrad satte igjennem — om, at alle Kirker i Landet, der eie sig selv, skulde afgive deres Overskud til Bedste for saadanne Kirker af monumental Betydning, som behøve det — ydede væsenlig de Midler, for hvilke det hidtil udførte Arbeide er bekostet (125.000 Rdl.). Viborg By gav 10.000 Rdl. Staten har Intet givet, men forskudsvis udredet, hvad der ifølge hin Lov skal dækkes af Kirkerne. Derimod er det en

Slags Aftale mellem adskillige indflydelsesrige Rigsdagsmænd af alle Farver, at der skal bevilges 50.000 Rdl. Viborg Amt og Stift ville være nærmest til særlig at yde Noget, og ifølge en Tak- og Tillids-Adresse, der i 1863 forsynet med 800 Underskrifter indgik til Monrad, kan man ogsaa vente det. »Jyden vil vise sig trofast mod sine gamle Minder, naar han seer, at Sagen først er tagen i kraftig Haand af vor Regering og Rigsdag.«

Arbeidet begyndte i Sommeren 1863 med Borttagelsen af Gulvet i Langskibet samt af senere Tiders Murværk og Kalkpuds i en Del af Kirken. For Kyndige var det da en Glæde og for Prof. Høyen, der tydelig og bestemt havde forudsagt det, vistnok især en Tilfredsstillelse at see, hvorledes den gamle Kirkes storladne, smukke Former kom frem i deres Simpelhed, Skarphed og Nethed. I 1864 begyndtes Ombygningen af, hvad man dengang troede den mest forfaldne, østlige Del, og man anvendte hertil dels de gamle Quadre, dels Granit fra Sverrig og fra vore egne Rullestenslag, navnlig Stenrevlen ved Skræ, og under dette Arbejde kom Krigen og det fjendlige Indfald. De preussiske Officierer og navnlig Falkenstein bleve grebne af Forundring og Beundring. De havde ikke anet, at der i en Provinds af det lille Danmark skulde findes et saadant Værk. Disse Granitmasser og Former saae saa imponerende ud, at man troede Arbeidet langt mere bekosteligt, end det var, og i denne Kirke saae det Samme for Danmark som Kølner Dom for Tydskland. For at Arbeidet ikke skulde lide Afbræk, gav Falkenstein Skibe Licens til at hente Sten, og et af dem benyttede den paa godt Jydsk til at redde nogen Havre.

Men jo mere Værket skred frem, og jo mere uhindret Bygmesteren kom i Besiddelse af Kirken og kunde foretage sine Undersøgelser, desto mere viste det sig, at Faren, som truede Bygningen, oversteg alle Formodninger. I de fortræffelig skrevne, grundige og klare Synsforretninger, som ere foretagne af Dhrr. Prof. Høyen, Stiftsprovst Welding, Architekterne N. S. Nebelong, Herholdt, C. Hansen m. Fl., har man en Slags Dagbog over Kirkens Tilstand og Værkets Gang fra 1862 til nu, forenet med dens architektoniske Historie i Fortiden. Alt tydeligere opdagede man i Murenes og Pillernes Indre de dybe Brandspor, som navnlig Restaurationen 1726—30 mere havde skjult med Kalklag end

samvittighedsfuldt bødet paa. Ikke blot vare Granitquadrene sprængte; men i den indre Kjerne fandtes tomme Rum, foranledigede ved, at hin Kjerne var brændt til Støv eller i smeltet Tilstand løbet ud gjennem aabne Fuger mellem Quadrene o.s.v.

Under saadanne Omstændigheder viste der sig ikke anden Frelse end at tage det Hele ned og sætte det op paany, med andre Ord: Istedenfor at reparere, restaurere eller ombygge Kirken, maa man, rigtignok mest af de gamle Materialer, *bygge en ny Domkirke*, med Undtagelse af Krypten, der bliver, som den var. Etatsraad Worsaae har, af archæologiske Hensyn, kæmpet tappert for at bevare idetmindste nogle Dele, nogle Piller i Høikirken, uforandrede; men det synes uigjendriveligt, at ingen af dem har Evne til at staae.

Medens altsaa nu de to Femtedeles store og skjønne Granitmasse nærmer sig til at kunne sættes under Tag, henstaaer den gamle Trefemtedel og kan hverken leve eller døe, før man faar flere Penge. Men imidlertid arbeider man med godt Haab, med Liv og Kjærlighed og under almindelig Deltagelse paa det, hvortil man har Midlerne bevilgede. N. S. Nebelong er Bygmester, Architekt Tholle er Conducteur eller Leder og Stiftsprovst Welding en nidkjær Tilsynsmand. Det er en Selvfølge, at alt det Nye bliver bygget efter det Forbillede, som er paavist dels i Kirkens gamle Dele, dels i beslægtede Kirker andensteds, navnlig i Ribe. Ligeledes beholdes, med Undtagelse af forstyrrende Tilbygninger, Kirkens hele Udstrækning: 113 Alen i Længde, 49 Alen i Bredde over Korset. Men man ønsker at gjengive Taarnene deres Smækkerhed og sætte Spir paa dem istedetfor Calotter.

Det er meget muligt, at hvis man fra Først af havde vidst, at der skulde opføres saagodtsom en ny Domkirke, saa vilde Mange, der have Stemme og Indflydelse, i Betragtning af Tidernes Ugunst have valgt at give et Par tusinde Daler til at kalke og pynte den gamle Kirke og forresten lade den skjøtte sig selv og tilfældig falde sammen. Lykkelivis var det umuligt at opdage den gamle Kirkes sande Tilstand, inden det ny Arbeide var skredet for langt frem til at kunne ganske opgives, og den største Fare, som nu truer, er en ministeriel Tanke om, at Nutiden skal bruge, hvad der er færdigt, indrette sig kirkelig i den østlige Tofemtedel og lade Fremtiden sørge for den vestlige Trefemtedel.

Men Trefemtedels- og Tofemtedels-Diplomatiken har viist sig uheldig i det hele Riges Politik; vi have ikke kunnet faae $^3/_5+^2/_5$ til at udgjøre 1, og architektonisk vil det neppe gaae bedre, hvis ikke Folket enten selv eller gjennem sine Repræsentanter tager Sagen i Haand. Det er vanskeligere at faae Liv i et henlagt Foretagende end at holde Livet i et begyndt. Vi staae ved hin Plan Fare for at faae en Slags ny Marmorkirke, en ufuldført Ruin eller ruineret Ufuldførthed med Gudstjeneste i den ene Ende.

Den hele Sum, der endnu behøves, vil vistnok løbe op til 200.000 Rdl., en stor Sum, det er sandt; men den synes paafaldende ringe for den, der seer Værkets Betydelighed og Skjønhed. Det kan siges, at den nuværende Slægt, der skal betale, ikke behøver at fornemme Taknemlighed eller føle sig i Gjæld til en Kirke, der for Aarhundreder siden hjalp til Opbyggelsen af tre Kirker i Kjøbenhavn og af Sorø Kirke og Akademi, og hvis øvrige store Rigdomme for længe siden ere inddragne i Statskassen. Men man bør dog huske paa, at den fornødne Sum — der jo kan skaffes tilveie uden øieblikkelig og følelig at forøge Landets Byrde — vil hjælpe til at fuldføre et Værk, som bliver ikke blot af kirkelig, kunstnerisk og poetisk, men ogsaa af national og politisk Betydning. Der er noget mærkelig Trøstende og Opmuntrende i at see et saadant skjønt og stort Fællesværk, som dette vil blive, Tegn paa god Villie og Dygtighed, Frugt af Fortidens Kraft og Nutidens Sands, og som ikke er et Lunes Sag, ikke begyndt for at tjene som Symbol, men kommet som Resultat af Tiderne og har paatrængt sig selv. Det vil staae og »see ud saa vide« og blive seet af Mangfoldige, baade Fjernt- og Nærboende, der heri uvilkaarlig ville fornemme et af de stærke Ankre, hvormed et Riges Stykker holdes sammen.

Ved Rindsholm.

III.

Jeg skal villig indrømme, at Meget af det Foregaaende ikke egenlig har Noget at gjøre med en Hedereise, som er lovet eller anmeldt i Titlen; men det laa paa Veien, og i det Følgende skal nu paa ganske Lidt nær ikke komme Andet end det Beskedne, der henhører til Lyng, Skov, Aa og Sø — thi Hedeegnen er ikke lutter Lyngland — hvorved jeg dog maa bede om Tilladelse til at begynde med en Udflugt, der gik lidt nordpaa og ikke ad Alheden eller Graahede til.

Hvis denne Udflugt havde ført til en mærkelig Tildragelse, kunde man med Føie have anstillet philosophiske Betragtninger over, hvor sælsomt menneskelige Ting ere knyttede til hinanden; thi Besøget paa Ørregaard ved Fiskbæk hidrørte fra det kongelige Theater, fra en Samtale med Theatermaleren, Prof. Christensen, om en kjøbenhavnsk Decoration, og er i Virkeligheden den eneste Fornøjelse, som jeg qua Forfatter har havt af det kongelige Theater.[14]) Prof. C. var nu kommen foran mig til Viborg-Egnen, og han og hans Vært, Proprietair *Krohn* paa Ørregaard, havde om Morgenen, kort før min Ankomst til Viborg, efterladt Brev til mig med Melding om, at de kjørte til Graahede, men de ville være hjemme paa Gaarden om Aftenen o. s. v. Dette er ube-

tydelige *personalia*, vil man sige med Rette; men det er kun ved en Combination af yderst smaa Omstændigheder, at jeg kan udmale det lille Aftenbillede. Fiskbæk eller, som Navnet findes hos Pontoppidan, Vesbæk, ligger henved 1½ Mil nordvest for Viborg i et bakket Landskab, hvis Former behagelig minde om Vendsyssel. Landeveien løber imellem en lille Sø og Fiskbæk Kirke, hvis spidse Træspir syntes mig paa Afstand at ligne den smukke Heltborg Kirke i Thy. Lidt længer fremme kjører man tilhøire over en Bæk ind paa Ørregaard. Klokken var 9½, Alting stille; over Egnen laa det særegne smukke Sommer-Halvlys, der kan bevirke, at et Sted, hvor man ved sig Fremmed, men som man dog troer at kjende, synes En at ligge paa Tærskelen mellem Virkelighed og Drøm. Et vist Skjær af Uvirkelighed hvilede over den gjæstfrie Modtagelse; thi man havde troet, at Vognen, der kom, bragte Manden selv og Prof. C. Den unge Husfrue og en nær Slægtning vare ene hjemme, og det var mig, der maatte fortælle dem om de to Ventede og navnlig tilføie, hvad jeg havde hørt i Viborg, at et Hjul var gaaet istykker paa Vognen, da de kjørte ind i Byen. Vi sad nu og ventede; Klokken blev Ti, Elleve, Tolv. Undertiden blev Situationen mig dels drømmeagtig, dels pinlig. Er jeg virkelig kjørt til det rette Sted? Eller er der hændt de To Noget, og er jeg kommen hertil som en Ulykkesfugl? Hvor forfærdeligt, om man nu pludselig kom bærende med dem! Saadan sagde jeg engang imellem til mig selv, men søgte imidlertid at bidrage til, at Tiden skulde gaae, ved at fortælle om Paris, London, Vendsyssel og Thy, om den ubekjendte Helt, der skal have været Konge over Thy, Mors og Furland, og hvis store, fugtige, stensatte Kammer jeg havde været inde i, om den overskaarne Neptun, der staaer udenfor Sognefoged Niels Mortensens Gaard i Hune o. s. v. Det er smagløst at fortælle om sine Reiser, især naar man offenlig har beskrevet dem, det indrømmer jeg; men dels turde jeg gjøre mig Haab om, at man ikke havde læst mine Værker, dels skulde der kastes Fyld paa Tiden, og fra Husets Side bidrog man ved at fortælle, hvad der interesserede mig ulige mere, om Fjendens Indrykning paa Egnen, om smaa Sammenstød o. desl. Endelig, da Klokken gik stærkt til Et, kom Hr. K. og Prof. C. kjørende i bedste Velgaaende, beklagede, at vi ikke vare gaaede tilsengs, og gave en saa livlig Beskrivelse af deres

Tour og af, hvad der havde opholdt dem, at vi, tiltrods for alle gjensidige Opfordringer om at gaae til Ro, nær aldrig vare komne iseng. Jeg faldt ogsaa strax i Søvn, men havde en Drøm, hvorved det Mærkeligste var, at den aldeles vækkede mig og bragte mig op, saa at jeg strax nedskrev den.

Den hele Scene, som jeg havde oplevet den om Aftenen, foregik igjen, men i en anden Tid og paa en anden Maade, og Stemningen var forstørret. Jeg kom gjennem en Skov til et Hus, hvor Ingen ventede mig, men hvor Alle gik og ventede en Anden. Husfruen var bleg, saae bebreidende paa mig og sagde: De bringer Ulykken i Huset. Jeg spurgte ikke, hvordan eller hvorfor, men tænkte mig om og huskede saa, at Manden var redet ud for at møde de fremrykkende Fjender og sørge for deres Indkvartering; men jeg huskede ogsaa, at det var en ung, kraftig, utaalmodig Mand, der var vred over Fjendens Indrykning, og pludselig mindedes jeg, at jeg jo havde Bud til Fruen, jeg havde seet, hvordan det gik til: en fremmed Officier var kommen ham imøde, de havde talt lidt sammen, Officieren havde slaaet ham med sin Ridepisk, og saa havde han revet Officieren af Hesten og lagt ham over Sadelknappen og var redet afsted, forfulgt af Ryttere, der svingede Sabler og skjød efter ham med Pistoler, og jeg var med. Vi foer afsted og kom til Møllebakken ved Aalborg. Der stod en Redacteur og blæste i et Horn eller en Trompet, men der kom ingen Lyd, og ved Siden af stod en Mand fra Ribe og sagde med Eftertryk og Høitidelighed: Bum! Bum! Jeg spurgte Redacteuren, hvad den Mand bestilte, og han svarede utaalmodig: Kan De ikke see det? Han skyder med Kanoner. Men vore Forfølgere rykkede stadig nærmere trods disse Kanonskud, og nu kunde vi ikke komme af Pletten. Nu saaes Lars Søeborg fra Blokhus komme utaalelig langsomt, og Redacteuren spurgte ham: Hvad vil Dit Fjog her? Her gaaer det hedt til. Nu kan Du gaae hjem og hilse Vendelboerne og sige, at de igjen kan faae Lov at lave Kaffepunsch og sælge Stude til Preusserne.

Naa, kan vi? svarede Lars Søborg med sit sædvanlige Grin og sin sædvanlige Snøvlen.

Ja, det kan I.

Ja, naar I sender os Gjæsterne, faaer vi vel lave Punschen; men Punsch bliver der ellers ikke meget af dennegang.

Ikke det? Vil Du kanskee sluge Preusserne, Lars Søborg?

Nei, saa stort Gab har jeg ikke; det overlader jeg til Somme.

Naa, det gjør Du. Hvad vil Dit Snøvl ellers her?

Aa, jeg er blevet Postbud idag og skulde melde, at nu kommer den Vendelboske Landstorm.

Hvad for Noget? Hvad kommer?

Den Landstorm, vi Vendelboer i forrige Krig tilbøde ham, Hegermann; nu kommer den paa egen Haand.

Jeg saae ud over Bakkerne, og ganske rigtig kom der en tæt Masse, vel 3000 Mand, og i Spidsen for den gik den overskaarne Neptun fra Hune eller Kong Toke fra Heltborg, og han havde faaet Ben, skjøndt lovlig korte; men han gik rask paa dem. Ovre fra den anden Side kom Fjenden ansættende med stor Larm, og Vendelboerne gik imod dem uden en Lyd. Jeg gjenkendte Ansigter fra Blokhus, Saltum, Ingstrup og Børglum. Men før Sammenstødet skete, vare vi borte i Luften og dalede ned ved Næs Sund mellem Thy og Mors, forfulgte af en anskudt, blødende Hjeile fra Børglum Kloster, rigtignok en ganske lille Fugl, men besynderlig forfærdende. Den voxede og voxede og forvandlede sig til et Par Benklæder, der rakte henad Himlen og formørkede Solen.

Redacteuren af Hjørring Avis kom ud af sit Hus, saae lidt paa Benklæderne, derefter i Almanakken og gav sig til at skrive en Anmeldelse af den uanmeldte Solformørkelse. Aalborg Stiftstidende optog Artiklen uden at angive Hjørring Avis som Kilde, hvorover Hjørring Avis begyndte en ny, bitter Feide, idet han med Føie bemærkede: Engang opdager man en Solformørkelse, og saa stjæler Bernhard Ree den!

Derover lo jeg saadan, at jeg vaagnede.

— — —

Udflugten her nordpaa til Fiskbæk havde jeg anseet som en personlig Behageligheds Sag, der ikke stod i Forbindelse med Reisens egenlige Opgave, og Fredagen begyndte da ogsaa med den rent personlige Fornøielse at spadsere omkring paa Bakkerne med to Kjøbenhavnere, snart for at udsøge de herligste Former og Linier, som Høi og Dal hvert Øieblik danne, og som Prof. C. tegnede, idet han gav mig Ret i, at Jorden ikke behøver Skov for at være skjøn — snart for at følge efter de skye Hjeiler fra en Lyngbakke ned til Brakmarken og fra Brakmarken op paa en

Lyngbakke, lytte til deres blide Skrig og næsten modstræbende skyde efter dem — snart ligge paa en solbeskinnet Skraaning med Lyng og Enebær og sprede Blomster og ryge Cigar.

Om Eftermiddagen gik jeg ud med Hr. Krohn, og nu begyndte en ganske anden og meget større Behagelighed: jeg traf paa nogle af Egnens Folk, først en Gaardmand, der var ude paa Engen med sine Karle, men lod sig bevæge til at spadsere med os. Det var en Mand paa nogle og halvtreds, ægte dansk eller jydsk, kraftig bygget, men ikke høj, godmodig og kløgtig eller snild, med de graablaae Øine, der snart kunne være saa ærlige snart saa fiffige. Vi vare først inde paa hans Gaard, saa ude i Markerne, gik vidt om og endelig tilbage til Gaarden. Han fortalte mig sin Historie, efter at jeg først havde fortalt ham Et og Andet og tillige sagt ham, at jeg skrev Bøger, hvilket han forresten havde en Anelse om. Hans Historie eller Beretningen om hans Giftermaal kunne maaskee ved Tildigtning blive en Novelle; men for mig bestaaer dens meste Værd i den simple Virkelighed. Manden sagde det ikke udtrykkelig; men han havde en Livsphilosophi af det Indhold, at Alting er paa det Bedste i denne bedste af alle Verdener, og det var oprigtig ment, ikke som i Voltaires »Candide« Skjemt eller Persifflage. Han var forlovet, da han blev taget til Soldat, og medens han laa i Kjøbenhavn, giftede hans Kjæreste sig. — »Gjorde det Dem meget ondt?« spurgte jeg, da vi igjen talte om Enkeltheder i hans Fortælling. — »Aa, ja og nei; a tænkte, at det skulde nu saadan være, og Ingen veed, hvad det er godt for.«

Han gjorde Tjeneste i to Aar, det tredie kjøbte han sig fri. Men det var ikke et Kjøb paa den Maade som nu, ved en Stedfortræder. Saavidt jeg kunde forstaae, gik det saadan til, at man betalte Underofficieren, og denne havde det igjen med Capitainen, saa at endeel Soldater kunne være borte uden at savnes, undtagen nogle faa Dage om Aaret. »Det var dog en slem Skik den,« sagde jeg. — »Aa, ja, saamænd; men den var dog god for mig, for a slap med at betale 16 Daler til Underofficieren, da han troede, at han ikke kunde faae Mere ud af mig.«

I det Aar, han altsaa var næsten aldeles fri for Tjenesten, havde han fem Herrer at »gaae hos«, og ved den Flid, Nøiagtighed og Sparsommelighed, som vi Alle kjende hos den Slags jydske

Karle, lagde han 100 Rdl. op. Det rygtedes nok hjem til Fiskbæk, og han fik Bud om, at han kunde faae en ung, kjøn Gaardmandsdatter, og dertil svarede han Ja. Forlovelsen kom istand ved Breve i Januar; men hans forskjellige Herrer vilde ikke lade ham reise, saa han kom ikke hjem før i April. Han reiste fra Kjøbenhavn Paaskedag, som det Aar faldt den 1ste April, og da han kom hjem, havde hans Kjæreste forelsket sig i en anden Karl og vilde paa ingen Maade opgive ham, saa at Forlovelsen gik overstyr. »Det var vel et slemt Stød, det,« sagde jeg. — »Aa, a tænkte, at det kanskee dog var godt alligevel, og saa havde a jo dog endda mig selv og mine 100 Daler.«

Mens han nu sad hjemme ved sin Kiste og ikke ret vidste, hvad han skulde tage sig for i Verden, kom der en Kone til ham med Bud fra hans Kjærestes Moder, om han ikke vilde komme ned til hende. — »Hvad skal a der—« — »Det veed a it; men det var jo muligt, hun vilde ha'e Dig.« — »Nei, det kan da it være muligt.« — »Ja, Du kan da altid gaae derned.«

Saa gik han derned. Hun var 49, han 24, og hun var som sagt Moder til den Pige, han nys skulde havt. De talte sammen baade om det Ene og det Andet. Hun mente, at Gaarden var daarlig tjent med at blive styret af en Enke med fremmede Karle. De havde kun een Plov. Sluttelig foreslog hun ham Giftermaal. Alle enkelte Ord, der vare faldne, kunne jeg faae Manden til at sige, men ikke de Ord, hvormed hun havde gjort ham Forslaget, og jeg kan selvfølgelig ikke fortænke ham deri. Han svarede, at han vilde betænke sig til næste Dag og komme igjen. »Nei,« sagde hun, »saa kan Du jo ligge her inat.«

— Næste Morgen sagde han: »Ja, saa bliver jeg her, i Guds Navn«, hentede sin lille Kiste, hvori var Pungen med de 100 Daler, og var nu Mand paa Gaarden.

Eftersom Konen var saa meget ældre end han, var der jo Fare for, at hun skulde falde fra, og saa havde han intet Krav paa at beholde Gaarden i Fæste. Han ansaae det desaarsag for rigtigst at kjøbe den strax, og det var nu ogsaa til det Bedste, at hans Kones Alder bragte ham til at skynde sig; thi det var den gode, billige Tid. Han kjøbte Gaarden for 650 Rdl., som han fik laant, solgte for 400 Rdl. Halvdelen af Jorden til sin Datter, som han skulde have ægtet, eller til hendes Mand, og har senere arbei-

det sig op, saa at han er anseet i Sognet. Konen lever endnu, 81 Aar gammel. Hun er lille og trind, noget bleget af Alder, men styrer selv Huset. Han sagde, at de, Gud skee Lov, have levet overmaade lykkelig sammen, og han var overbevist om, at intet andet Giftermaal kunde været ham tjenligere.

Næst Erindringer fra sidste Krig var der dog Intet, der sysselsatte ham mere end en Begivenhed, hvori han deltog en god Del Aar tilbage, og hvorom blev gjort en Vise. Det var paa den Tid, da ulovlig Brændevinsbrænden endnu gik meget i Svang, og da Toldvæsnet stadig var paa Jagt efter Brænderi-Redskaber (Brændevinstøi). Det hændte sig paa den Tid, at man kunde faae Fiskbæk Kirke tilkjøbs, altsaa komme i Besiddelse af Kirketienden, og Sognet subskriberede den fornødne Sum; dog manglede der omtrent en Snes Daler. Han og en anden Mand, der paa Sognets Vegne dreve Underhandlingerne, vilde i sidste Øjeblik endnu engang forvisse sig om Kirkens Tilstand; de gik derind, og han steg ene op i Spiret, fordi den anden Mand var svagelig. Da han var kommen derop, raabte han pludselig ned til sin Ledsager: »Kom herop og se!« — »Hvad er der?« — »Ja, det kan a it sige; men herop maa Du, om Du saa skal heises op.« — Den anden Mand kom da derop og raabte strax: »Men hvad er dog det! Det er jo Brændevinstøi!« — »Det siger Du og ikke a.«

Nu opdagedes, hvem dette Brændevinstøi tilhørte, og de undlode kun at gjøre Angivelse paa den Betingelse, at Eieren eller rettere Eierinden betalte den Snes Daler, der endnu manglede til Kjøbet af Kirken. Bagefter kom det til en Proces, som han og hans Ledsager vandt. Om denne Sag blev der, som sagt, lavet en Vise, og den, som skrev Visen, var en Mand, der havde været i Tugthuset, fordi han havde skrevet falske Femdalersedler, hvilket Arbeide han havde udført med Foden.

Visen har jeg, og Læserne ville maaske være misfornøiede over, at jeg ikke meddeler den; men de ville heller ikke være fornøiede med dens Poesi, hvis de fik den.

Sluttelig fik jeg nogle Smaahistorier om en Mand paa Egnen, *Jørgen M.*, der er meget snu, men hvem man dog bestandig tyer til i Handel og Vandel. Engang, saaledes lød en af Historierne, solgte denne Jørgen en Stud til en Husmand, men fortrød Salget i sidste Øieblik. De drak Lidkjøb, og Jørgen fremsagde den sæd-

vanlige Formular: »Saa drikker jeg Dig den svartbrune Stud til, og den er god baade kjørende og ædende og ellers i alle Maader, og saa ønsker jeg Dig til Lykke med den.« Husmanden drak og svarede: »Saa skal Du have de .... Rigsdaler for den svartbrune Stud, og jeg ønsker Dig til Lykke med dem ligesom mig med Studen.« I dette Øieblik var det, at Jørgen fortrød Handelen, og han sagde: »Der er Noget, jeg ærlig maa sige Dig om Studen; den har en Feil.« — »Hvilken er den?« spurgte Husmanden. — »Den kan ikke p.... til enhver Tid.« — Saa gav Husmanden ham en Specie for at lade Kjøbet gaae tilbage, hvorpaa Jørgen sagde: »Det kan Du heller it.«

Jeg saae den Dag ikke mange Mennesker paa den lidet befolkede Strækning, vi gik over; men jeg kan med Sandhed sige, at de, jeg saae, overraskede mig ved Physiognomiernes Modsætning. Strax efterat vi havde forladt den ægte jydske Gaardmand, kom vi forbi en Mand, der stod udenfor sit Hus og vilde tale med Hr. Krohn. Han var af Middelhøide, stærkt bygget, med bredt Ansigt, stor, noget kroget Næse, mørkøiet, med en ganske eiendommelig, sydlig, bleg, fin Ansigtsfarve og et sort Haar, der hang i lange Lokker ligesom Damekrøller, men meget fine og spinkle, saa de mere lignede de Krøller, de polske Jøder lade hænge ved Tindingerne. Dog syntes han ikke af jødisk Blod. Der var i Physiognomiet en cholerisk Energi, som slet ikke er dansk, men mindede om Sicilianeren, der bruger sin Dolk og flygter til Bjergene. Jeg spurgte, hvor den Mand stammede fra; men der vides ikke Andet end, at hans Slægt er dansk.

Henad Aften saae jeg ude paa Marken en lille, omtrent niaars Pige, der vogtede Gjæs, og nydeligere, finere Ansigt har jeg længe ikke seet. Et Par Skridt derfra sad Moderen paa Grøftekanten. Hun var endnu mærkeligere; thi et Øieblik mindede Ansigtets Form og de blide Øine om en spansk eller italiensk Madonna, det andet Øieblik, naar hun bevægede sig en Smule, eller jeg skiftede Plads, var der noget Tungt, Bondeagtigt i Formen. Jeg spurgte igjen. Hr. K. hentydede til den Tid, da Spanierne vare her; men det er dog snart 60 Aar siden.

Næste Morgen tidlig reiste Prof. C tilbage til Kjøbenhavn, og min Vært spurgte mig, om jeg vilde gaae med til Limfjorden. Jeg tænkte i mit stille Sind, at naar han kunde gaae den Vei, saa

kunde jeg vel ogsaa. Det gik nemlig mig som maaske ikke saa faae ærede Landsmænd: jeg vidste nok, at Limfjorden ikke blot er det Vand, der høit oppe mod Nord strækker sig fra Aalborg til Thisted og Agger, men at Fjorden ogsaa i forskellige »Bredninger« bøier dybt ind mod Sydvest og Syd. Derimod havde jeg — ærlig tilstaaet — aldrig, end ikke under mit Studium af Hedens Geographi, lagt Mærke til, at Fjorden sender en lang, smal Tunge ned imod Viborg, saa at jeg her paa Ørregaard ikke var stort mere end et Riffelskud fra den. Vi nøiedes imidlertid ikke med at gaae over Bakken til det blaae Vand, der ligner en Flod, men spadserede op til Hjarbæk, roede og seilede mod Nordvest over til en Gaard og saae underveis den lille By *Kvols* med sine røde Tage ligge med grønne Træer paa en Bakke-Skraaning. Jeg havde ikke havt Anelse om, at der var saa smukt i disse Egne. Her synes Vindskibelighed og Idyl forenede, Landet ligger vidtstrakt, storskaaret og ligesom beredt til Noget; Vandet giver det Liv, og Bevidstheden om, at det er Havvand, man mellem de grønne Banker seiler paa, tilføier en Fornemmelse af Kraft, Energi og Frihed. Jeg vilde saa gjerne have modtaget min gæstfrie Værts Forslag om at blive her endnu idetmindste en Dags Tid og »drive omkring« paa Fjorden, men troede mig bunden ved en Indbydelse, jeg havde modtaget til at være hos en Familie i Viborg Kl. 4. Paa Slaget 4 ringede jeg ogsaa paa hos Familien, blev venlig spurgt, om jeg ikke vilde gaae ned i Haven, blev der ligesaa venlig spurgt, om jeg ikke vilde drikke en Kop Kaffe, og skjøndt dette syntes mig en besynderlig Indledning til Middagsmaden, sagde jeg dog ikke Nei. Men saa oplystes det lidt efter lidt gjennem forsigtige Spørgsmaal og Svar, at jeg var indbuden til næste Dag, Søndag, og medens vi leende søgte at udfinde, hvorledes Misforstaaelsen var opkommen, tænkte jeg med sand Sorg tilbage paa Ørregaard, Kvols og Fjorden, hvor jeg havde en deilig Dag liggende ubenyttet. Men den henligger frisk og uskadt for Andre. Hvilket fornøieligt Afsnit af en Feriereise vil det ikke være for et lille Selskab at leie Baad i Hjarbæk, lade sig føre af Vinden eller af en Fiskers Raad, fiske, skyde Strandfugle, gaae iland, hvor man har Lyst, see paa gamle og nye Gaarde, være dybt inde i Landlivets og Fjordens Fred og Friskhed og kort efter, hvis man har Lyst, lægge an ved en Jernbanestation, f. Ex. Skive.

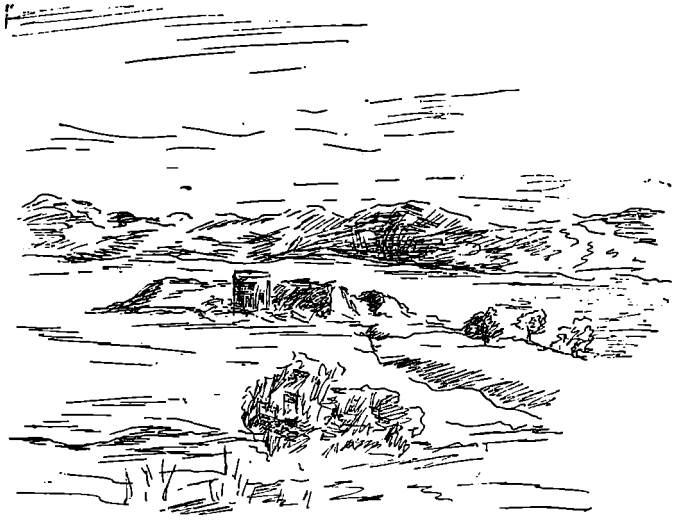

Hald Ruiner.

IV.

Efter et Besøg paa *Asmildkloster* med den smukke Lund eller Skov og den i architektonisk Henseende høist interessante gamle Klosterkirke — smukt og tydelig beskreven hos Trap — gjorde jeg om Søndagen, den 29de Juli, med et Selskab en Udflugt til *Rindsholm*, Jernbanestationen en lille Mil Syd for Viborg. Jeg er næsten bange for at sige, hvor smukt der er; thi jeg har havt Anledning til at bemærke, at en Del af Publicum er utilbøielig til at troe det. Man antager, at en Forfatter, der giver Beretning om hine »øde, tørre Egne«, sætter Phantasi til for at gjøre sig interessant eller for at drille dem, som ikke have været der. Jeg ville maaskee ogsaa knap troe det, hvis en Anden fortalte, at der en Milsvei fra Viborg er et Sted, der, saavidt det i et nordligt Land er muligt, ligner en Oase. Det er nemlig goldt og fattigt Land, hvorigjennem Veien gaaer; men pludselig er man ved en Aa, Nørreaa, der løber ud af en Sø, Ved-Sø. Ved de klare, friske Vande staaer yppig Skov, ikke blot Gran, men Eg og Bøg. Inde i Skoven er der Steder, hvor man kan troe sig henflyttet — jeg veed ikke hvorhen; tør jeg sige: hinsides Atlanterhavet? Der er navnlig et Sted, hvor Aaen synes fuldstændig indelukket af Skov, men flyder bredt, er blaa i Midten, men grøn af Skovskygge ved begge Bred-

der, og den bakkede Skov paa den anden Side har noget Vildt ved sig, som om Mennesker endnu ikke færdedes der, eller som om røde Indianere kunne komme ned til Vandet. Gaaer man saa tilbage ud af Skoven og over Jernbanebroen, ligger der tilhøire en Vandmølle, og gaaer man nogle faa Skridt videre, er man rigtignok ude af Oasen og mellem sandede Lyngbakker; men fra en af Høiene har man dog en usædvanlig Udsigt, navnlig ud over den Egn, hvor *Blicher* har digtet og hensat sine mest poetiske Skikkelser. Nogle af Selskabet mente, at den store Mose, som begynder i nogen Afstand og strækker sig vidt hen mod et Bakkestrøg, er det Sted, hvor Sorte Mads eller Hjorterytteren kom farende, og at han her ved Aaen havde sit Møde med Skytten fra Aunsbjerg. Stedet er ikke tydelig betegnet i Blichers Fortælling (»Røverstuen«); men det Fornøielige er, at Folk troe paa Sorte Mads og tale om ham som om en historisk Person. Nogle Bakker i Nærheden kaldes Snabes Bakker og skulle have deres Navn efter en Kong Snabe, der indstiftede Viborg Snabsthing. Jeg foretrækker rigtignok denne Udtydning fremfor den, at Navnet skulde komme af Snaps; men Rimeligheden er dog vistnok for, at dette saa meget omtvistede Ord kommer af *Sessionis Novi Anni Primæ*, første Session i det nye Aar jvfr. Ursin Pg. 267.[15]) Langt ude mod Øst sees Sjørslev Kirke, hvorom fortælles, at det var der, den jydske Adel samlede sig og vedtog Opsigelsesbrevet til Christian den 2den.[16])

Mandagen d. 30te begyndte da endelig min egenlige Reise ud ad Heden til. Fem Herrer fra Viborg gave mig Escorte omtrent den første Mil, dels fordi de vilde gjøre en Skovtour, dels fordi de vilde see, hvorledes jeg blev anbragt. Jeg havde nemlig efter at have studeret Kortet sat mig for, at jeg vilde boe nogle Dage i eller ved Dollerup; men i denne Egn var ingen Kro og heller ingen Præste- eller Herregaard, hvor jeg kunne anmode om Gjæstfrihed. At de fem Herrer kunde forene en Skovtour med min Hedereise, hidrører atter fra den Særegenhed ved Viborg-Egnen, at der er en Oase. Naar man nemlig har kjørt henved en Mil mod Sydvest, over den fuldstændigste Hede, gjennem den saakaldte Viborg-Hede-Plantage[17]), hvor paa en Strækning af 700 Tdr. Land de fleste af de smaa Granplanter staae og sukke over, at de ikke kunne voxe, nærmer man sig med Et ikke blot

en stor, fyldig Skov, men et af de skjønneste, mest romantiske Steder i det danske Rige, nemlig *Hald* Skov og Sø med Ruinerne af *Hald Slot*. Der er endog to Skove, en paa Fastlandet, en anden paa en Halvø i Søen. Vi kjørte fra den solbeskinnede Hede ind i den førstnævntes Svalhed, og idet vi kom ud af denne Skov til en Slette ved Søen, viste sig en besynderlig bygget Gaard, det nuværende Hald, hvortil førte en besynderlig Allee af Vildtbanesten. Disse ere smaa Obelisker eller høie Afvisere, der i sin Tid bleve brugte til at betegne den kongelige Vildtbanes Grændser, og som den nuværende Eier af Hald, der er saa rig paa Skov, har anbragt istedenfor Træer som Indkjørsels-Allee til sin Gaard.[18])

Vi gik udenfor Alleen, over Marken, ned ad en Bakkeskraaning til *Halds Ruiner*. De ligge paa en fremspringende Odde, der kun ved en smal Vase eller Tange er forbunden med Landet. Dette mærkværdige Sted er imidlertid ikke hurtig beskrevet. Jeg vil bede Læseren tænke sig staaende paa den grønne Bakkeskraaning. Fra Venstre sees komme en Sø, der ligner en bred Flod. Lige foran os deler den sig i to Grene, og imellem disse to Grene ligger en mægtig, yppig Bøgeskov. Den Gren af den blaae Sø, som er os nærmest, beskyller nu først Odden, hvorpaa sees forfaldne Mure og et næsten omstyrtet Taarn, hvornæst den løber videre tilhøire og ender eller bøier af ved en Ruin, hvor intet Murværk findes, men hvor kun den bleggrønne Jords Form viser Spor af Volde. Dette Voldsted længst tilhøire er det allerældste Hald, hvorimod Ruinen lige for os er et yngre Hald.

Nu kommer Discussion, Strid, uopløselig Meningsforskel. Ikke blot to eller flere Mennesker kunne gaae her og strides venskabelig uden Ende; men et ensomt Menneske vil komme i Strid med sig selv. Hvad var det ældste Hald? Nogle sige: en longobardisk Borg; de paastaae endog, at Aage og Ebbe boede her. Dette kan jeg nu paa ingen Maade tiltræde; thi ifjor blev jeg enig med mig selv om, at Longobarderne vare komne fra Vendsyssel, og den Enthusiasme, som jeg oprigtig følte paa Stranden, hvor Kvinderne havde hilst paa Odin og faaet Navnet Langbarder, Langspyd, kan jeg ikke iaar med Sømmelighed flytte til Hald. Lykkeligvis befinde vi os, hvad dette Punkt angaaer, endnu ikke paa strengt historisk Grund, men lidt ude i Sagntiden, hvor Ingen af os har Ret til at forkætre den Anden. Men saa kommer

Kæmpevisen. Da Grev Geert mødes med Niels Ebbesen, bebreider han ham, at han kun har tredive Karle med sig, ligesom for at skjule sine Planer og Rustninger:

»Igaar holdt Du i Hr. Bugges Gaard
Med hundrede Heste i Plade.«

Da Niels Ebbesen benægter dette, anmoder Greven ham om at ride til Hald, samme Ridder Bugges Gaard; thi denne Ridder har, som Greven beklager sig over, undsagt ham. Paa dette Sted er altsaa i hin skjæbnesvangre Tid blevet tænkt og handlet for Danmarks Befrielse, og Niels Bugge var i Tiden forud for Niels Ebbesen til Modstand mod den Mand, om hvem der siges i Visen:

»Greven samler alle sine Mænd,
Han drager ad Slesvig frem
Og aldrig saae nogen Mand Herre slig
Enten før eller siden dem«.

I en anden Vise, om »Kongens Søn af Engelland« fortælles, at denne Kongesøn led Skibbrud ved Bovbjerg. Der faldt han i Eske Frostes Vold og blev, som det lader, ganske udplyndret; men saasnart Niels Bugge spurgte dette, sendte han sine to Sønner med fem Svende hen for at hente Prindsen til Hald, hvorfra han hæderlig sendte ham hjem.

Endelig er der Visen om Niels Bugges skammelige Drab i Middelfart, paa Valdemar Atterdags Anstiftelse, trods givet Leide. Visen begynder med:

»Hr. Bugge bygger op Hald med Ære«,

men giver ingen videre Oplysning om Borgen.

Hvilken Borg var det nu? Hvor laa den? Var det Voldstedet hist tilhøire eller Ruinen paa Odden ligefor os? De, som holde paa det førstnævnte Sted, anføre bl. A. en af vore ældste Kæmpeviser:

»De vare syv og syvsindstyve,
Der de droge ud fra Hald«,

med det berømte Omkvæd:

»det donner under Ros, de danske Hofmænd der de udride«,

I denne Vise er Tale om Sigurd Fafnersbene, Vidrik Vaulundursøn eller Verlandsen, Folkvar Spillemand, Høgne, Kong Didrik

af Bern o. s. v., og hvilkensomhelst factisk eller historisk Begivenhed den saa hentyder til, er det aabenbart, at naar Begivenheden er henlagt her til Hald, saa er den ældste Borg, Voldstedet, ment. Peder Syv siger i sin Anmærkning til Visen: »Hvad som Stederne Hald og Brattingsborg er anrørende, veed jeg ikke, om man skal tage det Slot Hald derfor, at Hr. Bugge siden haver fordret og sterket det med ny Bygning i sin Tid.« Heraf, samt af Bemærkningen paa Resens Tegning, kan sluttes, at Niels Bugge kun fornyede og forstærkede den gamle Borg, og, tilføier man, Dronning Margrethe skjænkede Borgen til Viborg Bispestol paa den Betingelse, at de skulde sløife den, hvilket Viborg Bisper ogsaa gjorde — Voldstedet bærer tydelige Præg af Sløifning —; men derpaa opbyggede de en ny Borg, hin paa Odden. Hertil svare Modstanderne ved at henvise til Levningerne af et gammelt Jordværk paa Bakkeskraaningen, overfor Odden, nær det Sted, hvor Læseren i Phantasien forudsættes at have taget Plads for Oversigts Skyld. Dette Jordværk skal paa Egnen hedde Brattingsborg (Krigsborg), men kaldes nok mest Valdemarskansen og angives at være anlagt af Valdemar Atterdag, da han Aar 1355 beleirede Niels Bugge paa Hald. Men, hvis dette forholder sig rigtigt, saa maa efter hele Situationen Niels Bugges Borg skjønnes at have ligget paa Odden. Derfor sige hine Andre ogsaa, at man ikke kan stole paa Navnet Valdemarskansen, og de anføre Ingenieurers Mening, ifølge hvilken bemeldte Jordværk ikke synes at have været rettet imod Borgen, men snarere var et Udenværk, altsaa rimeligvis bygget af Bisperne for at hjælpe til Borgens Forsvar mod Bønder og Viborg Borgere, navnlig da Reformationen begyndte. Striden fortsættes med flere Argumenter; men Læserne ønske formodentlig Afslutning, da en slig Discussion er meget mindre interessant paa Tryk end paa selve Stedet. Saa meget er vist, at om ogsaa Niels Bugges Byggeforetagende skulde have bestaaet i, at han flyttede Borgen fra den gamle Plads til Odden foran os, saa er det dog ikke hans Borg, hvis Ruiner vi der see, og navnlig vides det forfaldne runde Taarn temmelig sikkert at være opført af Jørgen Friis, den sidste katholske Biskop, med den Hensigt at sætte Lutheranere deri. Men i 1536 fangede Viborg Borgere ham og satte ham selv i Taarnet.

Det er i denne Ruin eller i denne Borg, før den blev Ruin, at

Blichers Fortælling »Jøderne paa Hald« spiller; men det er aldeles fri Phantasi uden Farve af Aarhundredet eller af Jødedommen. Blicher dannede sig af to Portraiter en Forestilling om et Par gammeltestamentlige Folk, tilføiede et Navn af Høisangen og beredte som Præst Evangeliet en lille Seir; men det Bedste i Skildringen er og bliver dog den jydske Natur, Mikkel Skytte, Gamle Else og Hunden Bellereine. Vil man beskæftige sig med Stoffet og med Phantasien søge at udfylde det, saa møder man Tiden strax efter Svenskekrigen 1658—60, Rigets Slappelse og møisomt tilbagevendende Livskraft, den sidste Rigsdag og Adelens Underkuelse. Paa denne Tid, da det endnu under streng Straf var forbudt Jøder at opholde sig i Riget, komme to rige Jøder af Juda kongelige Stamme og blive Besiddere af Ridderborgen, de katholske Prælaters Borg paa Hald. Have de levet her som Herremænd og holdt Omgang med andre Herremandsfamilier eller afsluttet sig indenfor det jødiske ceremonielle Liv? Er Paaskeaften Niels Bugges eller Biskop Jørgen Friis's Vindue blevet aabnet, medens Husherren sad i sin Ligklædning og med sin hele Familie kaldte paa Messias? Have de været et Aar paa Hald, saa er det sket, Skoven, Søen og Lyngen have hørt Raabet. Men endskjøndt Familien eiede Borgen fra 1664 til 1703, er det endog usikkert, om den nogensinde har boet paa Hald. Intet af de Breve, der findes fra Limmaerne i Indenrigsministeriets Archiv — og hvoraf jeg skylder Hr. Cand. mag. *Oluf Nielsen* et kort Udtog — er dateret fra Hald. I Nathansons »Historisk Fremstilling af Jøderne i Danmark, navnlig Kjøbenhavn« findes Intet om Limmaerne. Den begynder med en Diego Texeira de Matos, en i Hamborg bosat portugisisk Jøde, der i Aaret 1657 laante Fredrik den 3die en betydelig Sum og derfor blev fritagen for Forbudet mod Jøderne. I en lignende Stilling stode Limmaerne (saadan skrive de sig selv, ikke Lima). Af Documenterne i Indenrigsministeriets Archiv sees, at Isac de Limma under 14de December 1660, paa egne og afgangne Duarte de Limmas Arvingers Vegne, andrager paa Betaling af sin Fordring, og under 6te Marts 1661 bevilges, at »Limmaerne« maae faae Lundenæs Lehn og Anvisning paa Tolden af Kolding og Aalborg. Den 18de April s. A. levere Limmaerne 6000 Daler til Flaadens Udrustning, og nu befales det strax efter, 18de Mai, at Skjødet paa Lundenæs Lehn skal

udfærdiges til dem; men andre Creditorer kom dem dog i Forkjøbet og fik Lehnet. Samme Aar afkorte de 19000 Daler i deres Renter imod strax at faae 5175 Daler. Den samlede Sum, som der i 1661 er Tale om, er ca. 170000 Daler i kongelige Obligationer. Efter at Limmaerne havde faaet Hald først i Pant, derpaa som Eiendom (1664), vedblev Handelsforholdet til Hoffet.[19]) Under 15de December 1668 udstedte Kongen en Obligation til Samuel de Limma for leverede Juveler til Beløb 7204 Daler og endvidere i samme og næste Aar for resp. 9991, 8461 og 10000 Rigsdaler. Af sidstnævnte Sum blev dog det Meste betalt. I 1672 laa Samuel de Limma i Kjøbenhavn og søgte om Betaling af Gjælden. Det er uden Tvivl gaaet tilbage for Familien; thi den stod i mange Skatterestancer for Hald, og Amtsforvalter Jakob Brokmand[20]) gjorde ca. 1696 Indførsel paa Hald, lod Kornet aftærske for Samuels Enke Rachel, ligesom han bortleiede hendes Høst af Hø og Foder. I den Anledning søgte hun hos Kongen om Betaling af sit Tilgodehavende; hun beraaber sig paa sin Trang og mange smaa, faderløse Børn. Hun fik Udlæg i noget Jordegods, ligesom hun allerede 1689 havde faaet nogle Kongetiender paa Langeland og 1692 Næsbyhoveds Mølle ved Odense. Da hun i Aaret 1703 solgte Hald til Generalmajor Gregers Daa, blev der ifølge Pontoppidan »gjort en Vise med denne Titel: Halds Frydeskrig, da den blev udfriet af det Jødiske Slaveri ved den Høiædle og Velbyrdige Herre Gregers Daa.«[21])

Generalmajor Daa[22]) — der senere faldt som Fører for det danske Rytteri i Slaget ved Gadebusch — fandt Borgen forfalden eller utjenlig til Beboelse og byggede, tildels af Bindingsværk, et tredie Hald, der nu er aldeles forsvundet med Undtagelse af endel fornemme Stentrappetrin, der føre opad en Terrasse.[23]) Vi komme til Stedet ved at vende om og gaae op igjennem en bakket Skov eller Park, hvor der hvert Øjeblik aabner sig en romantisk Udsigt ned til Søen og Ruinerne. Veien fører igjennem en Linde-Allee, plantet af Statsminister Ove Høegh Guldberg, der eiede Hald og levede her 1802—8. En foregaaende Eier, Kammerherre Schinkel, havde villet bygge en Kirke tæt ved Slottet. Et svært, firkantet Taarn blev ogsaa paabegyndt; men da det var halv færdigt, døde han, og Taarnet fik anden Bestemmelse.[24]) Et firkantet, spidst tilløbende Tag blev sat derpaa, en Længe

bygget ud til hver Side, og denne Bygning er det nuværende Hald, det fjerde Hald. Det var Guldberg, der gjorde denne Forandring og tillige lod det tredie Hald nedrive.

Paa dette tredie, forsvundne Hald forefaldt en romantisk Historie, som Blicher har behandlet i Novellen »Eneste Barn«, og som i Virkelighed og Nøiagtighed fortælles saaledes.

Kammerherre, Landsdommer Fredrik Schinkel, der eiede Hald fra 1750 til sin Død 1794, havde med sin Hustru, Edel Helene Moldrup, tre Børn, af hvilke dog kun et levede, nemlig Datteren Charlotte Amalie, født 1773. Denne Datter havde Faderen bestemt for en Baron Rosenkrantz til Frisenvold ved Randers; men hun var forelsket i en ung Søofficier, der senere gik over i Landetaten og blev Oberst ved Artilleriet.[25]) Faderen vilde paa ingen Maade tillade denne Forbindelse, og de Elskende havde en Tid Stævnemøder i den nordvestlige Del af Halds Egeskov, i en Allee, som endnu kaldes Frøken Schinkels Allee. Kammerherren fik Nys om disse Møder og bragte Datteren over til sin Søster, Etatsraadinde Steensen paa Aunsbjerg; men det lykkedes ikke Etatsraadinden at passe tilstrækkeligt paa den unge Dame. De Elskende vedbleve idetmindste at føre Brevvexling, og det ved Hjælp af Kammerherrens egen Løber. Da Søofficieren blev utaalmodig over Kammerherre Schinkels Haardnakkethed og var af indflydelsesrig Familie, udvirkede han en kongelig Resolution, udstedt af Fredrik d. 6te som Regent under Christian d. 7des Sygdom, ifølge hvilken de Forlovede, trods Brudens Faders Modstand, skulde have hinanden. Resolutionen sendtes til Stiftamtmanden i Viborg, Kammerherre Schested, og da denne var en personlig Uven af Schinkel, udførte han dette Hverv med Fornøielse. Det erindres endnu, at han kjørte til Hald i Biskop Tetens's Befordring, da han ikke havde sin egen i Viborg. Stiftamtmanden indfandt sig da i fuld Embedsdragt hos Kammerherren og meddelte ham med høitidelig Kulde, at han havde en kongelig Resolution til ham. Schinkel vilde selv see og læse den; men enten turde Stiftamtmanden ikke betroe den i hans Hænder, eller han vilde selv have den Fornøielse at læse den op, og Schinkel maatte da høre den. Da dette var skeet, kaldte Kammerherren paa sin Datter og spurgte, om hun imod hans Villie vilde ægte Søofficieren; hun svarede Ja, hvorpaa Kammerherren bød hende

at aftage sine Kostbarheder. Som hun gik og stod, eller i alt Fald med ikkun det nødvendigste Tøi, blev hun overleveret Stiftamtmanden, der førte hende til Viborg, men, da han ikke havde sin Familie der, overgav hende til en Embedsmands Familie. Det er ofte blevet fortalt af denne Embedsmands Børn, at deres Fader den Nat sov bevæbnet udenfor Frøkenens Sovekammer, fordi han frygtede, at man paa Hald skulde have betænkt sig og vilde øve Vold. Hans Hustru, der laa i samme Stue som Frøkenen, kunde af Uro og Angst ikke lukke et Øie; men Frøkenen sov sødelig. Dagen efter reiste Frøkenen til Kammerherre Schesteds Herregaard Rydhave, og der stod Brylluppet.

Kammerherre Schinkel var og blev meget forbittret og tænkte endog paa at gjøre Datteren arveløs. Da man erfarede nogle Ytringer af ham desangaaende, sendte man fra Viborg to Justitsembedsmænd ud til Hald for at foretage en Slags Registreringsforretning. Schinkel modtog dem tilsyneladende vel; men da han lod sine Tærskere med deres Pleiler komme op i Borgestuen og gav dem Brændevin, sprang de to Justitsembedsmænd ud af Vinduet og flygtede fra Hald.

Omtrent tre Aar efter, Aaret før sin Død, blev Schinkel forligt med Datteren, idetmindste saaledes, at han sendte hendes første Barn en stor Kiste med Linned og en Medaillon med Indskrift: »Ær Din Fader og Din Moder, at det maa gaae Dig vel.«

Blichers »Eneste Barn« har en særlig Interesse derved, at han selv som Barn har kjendt Hovedpersonerne; men han lader et Slagflod ende Kammerherrens »slette Liv«, Dagen efter at den kongelige Resolution var meddelt ham. Der er ogsaa, ligefrem sagt, noget Stygt i Fortællingens Begyndelse og Slutning; det kan være factisk, men vilde i denne Form knap passe til en Levnedsbeskrivelse, endsige til en Novelle. Men dem, som ville have den Sorg at see, hvad Ende en romantisk Kjærlighed kan tage, henviser jeg til Fortællingen.

Vi gik op paa Gaarden og bade om Tilladelse til at see de tre Malerier, der antages at forestille Ridder Bugge og Brødrene Limma. Kun det ene Maleri var hjemme, de to andre vare for at restaureres sendte til Kjøbenhavn, hvor jeg senere har havt Leilighed til at see dem. Det kunde være Umagen værd at erfare, hvem det Billede, der bærer Niels Bugges Navn, egenlig fore-

stiller; til de Tanker, man gjør sig om den »smukke og stadselige« Ridder, svarer det ikke. Det forestiller en aldrende Mand med svære Træk, ret kraftig og tænksom, og saavidt man kan see, er han iført en Slags Slobrok. Et Smil fremkaldes ved Tanken om, at i Bagklædningen af dette Maleri, af den »ædle Ridder Bugges Portrait«, skjulte Frøken Schinkel de Breve, som Løberen Thomas skulde besørge til Søofficieren. Portraiterne af de to Brødre, især det, der forestiller den yngste, forekomme mig at have betydeligt Kunstværd. Saavidt jeg tør forlade mig paa et hurtigt Skjøn, er han med Hanen malet af en hollandsk Kunstner, den anden af en spansk. De ligne ikke hinanden. Den førstnævnte er mild, klog, anselig, den anden en ringere Natur, snu, ond, sandselig, Ører og Mund meget stygge, men det Hele overordentlig levende og charakteristisk, skjøndt ikke jødisk.

Vi skulle videre, sydpaa. Hvorsomhelst man vender sig i disse Omgivelser, er der usædvanlig smukt, man kunde falde paa at kalde det en ideal Naturskjønhed og formedelst den mærkværdige Forening af Ynde og Kraft, Form og Farve, Vidde og Begrænsning. Søen danner ikke blot med sin Blaahed en skjøn, harmonisk Modsætning til Bøgeskoven histovre, men Skoven hvælver sig kuppelformig, og Søen slynger sine to smukke Arme om den. De store Skovgrupper rundt omkring ere ligesom anbragte med Kunst for at udhæve Søen og Jordbundens kraftige Strøg; men tiltrods for denne Naturens Smag i Anordningen, om man tør sige saa, hviler der en primitiv Friskhed over det Hele. Vor Vei fører tæt forbi det gamle Voldsted ved Søen. Sporene af Befæstning ere som sagt kun svage; men alligevel ligger denne svære Forhøining ikke som en Jordmasse, ikke som en af Naturen dannet Høi, der hviler dødt paa Grunden, men synes noget Levende, der sover og kan falde paa at blinke med Øinene. Her dannes et snevert Pas af Voldstedet tilvenstre og en stor, skovklædt Bakke tilhøire. En Bæk har gjort en Rift i denne Skovbakke, strømmer fra Høiden ned gjennem en dyb, romantisk Kløft og driver en Vandmølle. Dette Sted har det idylliske Navn *Bækkelund*. Veien snoer sig der forbi, danner en Hulvei, stiger opad med Skov tilhøire, tilvenstre en Eng, der skraaner ned mod Søen. Idet vi oversaae dette nye Landskab, kom en Mand sydfra med en Drift Faar, der spredte sig paa Engen og mellem Træ-

erne, som hist og her naae ud fra Skoven. Det Vidtstrakte og dog saa skjøndt Begrændsede i Landskabet, det blide Lys, som laa over Engen, Træernes fløilsbløde Skygger, Søens Glands, de to Skoves Fylde og Alvor, Livet, som Hjorden udbredte i Stilheden, vilde have gjort en Landskabsmaler henrykt og fortvivlet.

Med Et, da vi stode paa Kammen af en ny Bakke, skiftede det Hele: Heden laa for os. Man kunde næsten med sin Stok drage en Linie, der betegnede Grændsen mellem de to Naturer, den frodige, vandrige Skovegn og den triste Hede. Jeg kalder Heden trist denne Gang formedelst den pludselige Modsætning til en pragtfuld Natur. Ellers har jeg fundet den alvorlig, høitidelig, i visse Maader skjøn; men her var det, som om man kom fra en Riddersmand i straalende Harnisk og med Guldsporer til en fattig Indsidder. Vi behøvede blot at vende os for endnu engang at have et samlet Billede af Halds adelige Rigdom, saa førte Veien ned i Sand og Lyng. Men meget snart føler man sig tiltrukken og stærkt, dybt paavirket af denne Natur, af de svære Bakkestrøg, hvis Linier undertiden kunne være saa skjønne, af den brune Hedes stille, seige Kraft og af den vide Udsigt. Inden føie Tid kommer ogsaa Afvexling. Landet er en Høislette, vel halvandet eller et Par hundrede Fod høiere end Hald Sø, og med Et opdager man dybe, grønne Dale, der ligge skjulte, indtil man kommer ganske nær. Vi vare stegne op og kjørte ved Randen af en saadan Dal. Dens Sider vare brat nedskydende Forbjerge, der skiltes fra hinanden ved Kløfter, fyldte med blaalig-sort Skygge; Bunden var Mose, hist grøn, her sort, og man saae fra Kjøreveien ned i den som i en Afgrund; sjelden sees hertillands noget Kraftigere, Sælsommere.

En paa lignende Maade formet, men langt venligere Dal er den, hvori *Dollerup Vandmølle* ligger.[26]) Man kjører ned i den gjennem en brat Hulvej, og saasnart man er nede i en saadan Dal, hjælper al Erfaring ikke, idetmindste ikke paa mig. Jeg forestiller mig haardnakket, at hele Landet ligger lavt, at jeg er skilt fra det øvrige Dalstrøg ved Bakker, medens Sandheden er, at Landet ligger høit, og at Dalene kun ere Huller deri. Saasnart jeg saae Vandmøllen og Bygningerne ligge saa fredelig og venlig paa den grønne Dalbund beskinnede af den skraanende Sols Lys, havde jeg afgjort med mig selv, at her vilde jeg blive

et Par Dage, hvis jeg kunde. Det var ikke saa let. Eieren, Hr. Jensen, er af Bondestand, men har arbeidet sig op, er Fabrikant og vistnok en meget holden Mand. Tilbud om Penge kunde ikke friste ham, og paa den anden Side kunde jeg ikke her gjøre Krav som til en Præst eller Herremand. Manden overlod naturligvis Sagen til sin Kone, og hun var ikke meget villig, ikke af Ugjæstfrihed, men fordi hun allerede havde Slægtninge i Besøg, og fordi hun frygtede, at en saadan Kjøbenhavner var vanskelig eller »hyperæstetisk«, som en Anmelder i hendes Sted vilde sige. Endelig sagde hun til min Glæde Ja. Lidt efter kom hendes yngste Søn hjem, en ung Mand paa nogle og tyve Aar. Hun sagde til ham: Den Herre skal have Dit Kammer. — Velkommen, sagde han og gav mig Haanden. — Det var den gjæstfrieste Hilsen, jeg nogensinde har modtaget, og jeg smigrer mig med, at det ikke er ganske lidt sagt.

Vi kjørte endnu en lille Tour op til Lyshøj, hvorfra der er en stor Udsigt: i Nord eller Nordvest Viborg, som en afbrudt, blaa Stribe trak sig hen imod, nemlig tre Søer, Hald Sø, Ved Sø og Viborg Sø; i Vest Ahlheden; i Sydvest Plantagerne og hinsides dem Graahede; langt borte i Syd Himmelbjerget; i Øst Tapdrup Kirke nærved Skovgaards Skov og Taphede. Nærmere ved saas Rind, Almind og Sjørslev Kirker. Der var mange andre Kirker; man skal kunne see 40.

Vi kjørte tilbage til Vandmøllen og besaae Fabriken. Der er et ikke ubetydeligt Uldspinderi, hvorved for Tiden en Snes Arbeidere vare beskjæftigede. Fem smukke Maskiner gik ved Vandkraft, og desuden var der et Par Nattrøievæve. En af Maskinerne var fra Kongens Lyngby, en anden fra Schneevoigt i Wiborg: Snefoged i Viborg.

Mine Viborg Venner kjørte hjem, og jeg tilbragte nogen Tid i ørkesløs Glæde over, at jeg nu virkelig var paa Landet, midt i Jylland, ene med Folk udenfor Borgerstanden, udenfor de intellectuelle Interesser, der ere os Andre en Fornødenhed og en Anstrengelse, ene mellem hine naive Interesser, der synes os at ligge Livets Sandhed og Friskhed nærmere, give et roligt Hjerte og en høi Alder. Og saa i en Vandmølle! For os Alle har Vandmøllen noget Poetisk, vel fordi den ligger i Skjul og som oftest ensom og er Hjemsted for en Virksomhed, hvor Naturen med

simple Kræfter hjælper Menneskene til det daglige Brød, og fordi det arbeidende Vand tillige gjør Musik, nynner og summer paa det ene Sted, drypper klangfuldt paa det andet, kaster sig paa Hjulet med en Skummen og Susen, der minder om, at Undinen ogsaa kan gjøre Fortræd, naar man udfordrer eller forsømmer hende. Og over alle de smaa Vandløb, der samledes i Dalen og skyndte sig til Stigbordet, stod, for Fuldstændiggjørelses Skyld, den klare Maane, gjorde Dalrandene hist skyggefulde og mørke som en Skov, her usikkert, eventyrlig lyse, saa at man med nogen god Villie kunde troe Barndommens Sagn- og Trylleskikkelser ifærd med deres Leg hist henne i Stilheden.

Da jeg vendte om for at gaae ned iseng, syntes Vandmøllens Bygninger, en halv Snes i Tallet, at have forvandlet sig til en Række bløde Smaahøie eller ukjendte, store, fredelige Dyr, der vare krøbne sammen for at sove. Mit Værelse laa i Bygningen dybest nede. Det overflødige Vand fra Dammen eller Bækken løb i en bred Rende forbi Vinduerne; Maanen, som jeg ikke kunde see, spillede deri saa livlig, at det saae ud, som om der var Illumination i mine Vinduer.

Jeg satte mig til at læse Blichers Fortællinger. Det er en Nydelse, som kan tilraades Folk, at læse slige Digterværker i deres Fødeegn.

Lyshøj.

V.

Næste Formiddag gik jeg til Fallesgaarde eller Fallitsgaarde, en lille halv Mil vesterpaa, for at besøge Præsten.[27]) Saasnart jeg kom op af Dalen, var Landet fladt og fattigt, og Rigdommen steg just ikke, jo mere jeg nærmede mig Fallesgaarde, et Par Gaarde og Huse paa flak, sandet Mark. Præstegaarden, der ligger her, vækker, seet udefra, saa meget mere en Fornemmelse af besynderlig Forladthed, som der ingen Kirke er i Nærheden. Kirken og Skolen ere i Dollerup. For mig var Stedet ydermere forladt derved, at Præsten ikke var hjemme, og der var heller ingen Familie paa Gaarden. Man vidste i Vandmøllen, at Præsten var reist bort til en fornem Vielse; men man stod i den Formening, at han var kommen hjem. Jeg havde haabet, ved ham at blive bekjendt med Folk paa denne Egn, men maatte nu vende om; thi det nytter ikke at komme til Bonden ene eller uden Anbefaling.

Efter Middag gik min Vært, Hr. Jensen, med mig over i den Dal, der mod Vest skyder ud fra Vandmølledalen. Der glide en Mængde Kildevæld ned fra de høie Bakkesider, og det risler og synger, saa man kunde kalde det den syngende Dal. Omtrent

midtvejs paa den grønne Dalbund er et Vand, hvor en Kilde vælder eller bobler op. Hullet er omtrent en Alen i Omkreds; rundt omkring det er temmelig fast Bund; men selve Væld et er saa dybt, at »man ikke kunne naae Bund med tre Aalestænger«. Hullet er skjult af blødt, graaligt Sand, der af det fremvældende Vand bestandig bevæges i smaa, boblende Bølger, saa at det seer ud som noget Levende, der aander i en Bæk. Det er en stor Vandmasse, der stille, men ustandselig, altid lige stærk og med samme Temperatur, vælder op her; det er den fornemste Kilde til den Bæk, der driver Vandmøllen.

Vi gik tilbage ad Dalens Nordside, over Lyngmark, som man med stor Kraft har oppløiet paa de steile Skraaninger, og saasnart vi steg lidt, saae vi de mange Sølvbaand, som Kildevældene danne i de to Dale.

Tæt østenfor Vandmøllens Vaaningshus, paa Bakkeskraaningen, er også en Kilde. Den brød forstyrrende frem engang, da man gravede efter Mergel. Nu er den indhegnet i et Bassin, hvis Bund er hvidgraat Ler. Op igjennem dette stiger det krystalklare Vand saa stille og stærkt som i Maglekilde ved Roskilde; med hvor stor Masse det stiger, seer man ved dets Udløb. Man behøver kun at lukke for dette Udløb, saa hæver Vandet sig snart i Bassinet og løber ud gjennem en Rende, der fører ned til Bryggerset, Vaskerhuset o. s. v.

Om Eftermiddagen gik jeg op igjennem en Kløft paa Dalens sydvestlige Side. Der syntes Landet meget frugtbart; store, frodige Sædmarker laae imellem de vidtspredte Gaarde. Jeg gik ind i et Par af dem, der dog tilhørte Folk udenfor Bondestanden. I den ene af dem blev jeg længer, end jeg havde ventet, og skylder endnu min Tak for en behagelig Eftermiddag. Der blev med Lune fortalt nogle Almuehistorier, som dog fornemlig henhørte til den politiske Strid og Splid; thi der er paa Egnen en Minoritet, som føler sig trykket af Bondevennerne. Jeg er ikke længer med i Politiken og holder mig i de herhenhørende Sager, naar de absolut skulle omtales, helst til, hvad en Mand udenfor eller lidt ovenfor Bondestanden, en Thybo, sagde til mig ifjor: »Jeg har ikke Noget imod at blive regeret af Bonden, naar han selv giver Navn til, for saa vil han ikke gøre Uret; men handler Andre i hans Navn, saa lukker han Øjnene.« — Imidlertid befinde vi os i Fri-

hedens Lømmelaar, og »Vrøvl« maa der være, mens vi gaae dem igjennem; det er en Overgang. De, der paa en eller anden Maade lide imens, svare: Ja, han sagde saa, Ræven, da de flaaede ham.

Saa godt det nu er, at Politiken fra en ukjendt Magt, der kom ned over Folk ligesom fra en anden Verden, er bleven forvandlet til Noget, hvori enhver Mand har Del, og som altsaa maa fremkalde Strid, saa har man dog Møie med at forstaae Stridens og Lidenskabens Mulighed, naar man igjen kommer ud i det vidtstrakte, lidet bebyggede Land. Luften aander Fred, og paa Gaardene, der ligge saa ensomme og stille, maatte der, skulde man troe ikkun føles Trang til Forening og menneskelig Bistand. Scenen, der efterhaanden oprulledes for mig, førte Sind og Tanke end længer bort fra Øjeblikkets »brændende Spørgsmaal«. Jeg gik nedad den østlige Kløft eller Bisballe Banke. Veien slynger sig temmelig brat imellem grønne Bakkeknuder, der see ud som Forbjerge, og der kom et Sted paa Skraaningen, hvor jeg syntes ganske lukket inde mellem bølgende Høie. Da jeg tilfældig standsede, blev jeg opmærksom paa, hvor fuldstændig Stilheden var. Det var, som om i den begyndende Skumring alle Høie stirrede med tilbageholdt Aandedræt. Lidt længer frem aabnede Udsigten sig til Søen, nemlig den bredere Del af Hald Sø, der ikke kan sees fra selve Hald. Den store Bøgeskov stod paa Hovedet i det aldeles stille, speilblanke, dunkle Vand. Endelig kom jeg ned paa en grøn Eng næsten i Niveau med Søen, og medens Skoven, som jeg nærmede mig baade i dens Virkelighed og dens Speilbillede, voxede til høitidelig Storhed, saae jeg ovre paa den modsatte, i Aftenskyggerne hensynkende Side af Søen en Række hvide Huse, der toge sig ud som Villaer ved en sydlig Sø, og navnlig kom jeg til at tænke paa Genfersøen. Jeg ventede og ventede for at see, om der ikke skulde blive tændt Lys i nogen af disse Villaer, om hvis Tilstedeværelse jeg hidtil ikke havde havt Anelse, og som ogsaa syntes mig ikke ret at høre hjemme paa Strækningen op imod Non Mølle. Næste Morgen, da jeg gik ud for at see efter, opdagede jeg ogsaa, at det var hvide Sandpletter paa Søens høie, lyngbevoxede Rand.

Onsdag Formiddag, den 1ste August, var meget hed og lummer, og nær havde jeg fulgt to unge Studenter, der paa en Fodtur kom til Vandmøllen, et Stykke paa Vei over i Hald Bøgeskov

for at ligge i Skovskygge og Kjølighed, da der tilfældig blev talt om en Skolelærer ovenfor Dalen, og efter hvad der tilføiedes om ham, foretrak jeg ham for Skoven. Efter en voldsom Tordenbyge fulgtes jeg derop med Hr. Jensens ældste Søn, som eier en Gaard deroppe. Der fandt jeg rigtig livlige unge Folk og hørte Historier. Først erfarede jeg, at Skolen var den, hvor Blicher har henlagt »E Bindstouw«. Der boede Kræn Koustrup, som om Vinteren var Skolemester, men om Sommeren Murmester, og han var lige dygtig i begge Dele. Egnen deromkring er ogsaa den rette Binde-Egn, og hvorvel denne Husflid taber sig i samme Forhold, som Agerdyrkningen, Velstanden og »Civilisationen« stige, er der endnu ikke faa Steder, hvor man binder (strikker) og fortæller Historier og kappes om at binde istedenfor at spille Kort. En Bonde, der boer nærved, gaaer med sin hele Husstand tidlig iseng, staaer op Kl. 11, og binder og fortæller til Kl. 4 om Morgenen og sover saa lidt igjen. Af Fortællingerne jeg skylder dette Sted, kan jeg hidsætte en, der svagt minder om Schinkels Forhold til hans eneste Barn og ikke er synderlig præget af Almuecharakteren, men forsikkredes mig at være forefalden nøiagtig saaledes:

En Aften kom et ungt Menneske ind paa en Gaard og spurgte, om han for gode Ord og Betaling kunde faae Lov at ligge der om Natten. Gaardmanden, Hans Nielsen, der var en rig Mand, maalte Gjæsten fra Top til Taa og spurgte, hvordan han var falden paa at komme ind netop paa hans Gaard. Den unge Mand svarede: Jeg er Maler af Profession og skal male Alterbilledet i Kirken; da det blev saa silde, besluttede jeg mig til at gaae ind paa den første den bedste Gaard i Byen. — Der mangler ikke i denne Gaard paa Seng for en Nat, sagde Gaardmanden, kaldte paa sin Datter Marie, der stod i Kjøkkenet og siede Aftenmælken, og bød hende gjøre Storstuesengen istand for den Fremmede.

Den unge Maler saae noget paa Marie, og hun saae paa ham igjen. Hun var en sjelden Bondepige, meget skjær og fin, med brune Øine, som alle Mennesker fandt smukke og godhjertige. Han var lysladen, med krøllet Haar, velvoxen. Han var ganske rigtig, som han havde sagt, Maler af Profession; men han havde lært ved Akademiet, og han var ogsaa Kunstmaler, skjøndt ikke til Hverdagsbrug. Især kunde han sommetider godt male Por-

traiter, og desaarsag blev han anseet for dygtig nok til at lave et Alterbillede i en Landsby eller lave det om. Det var forresten et meget gammelt Billede, malet paa tre Fløie til at lukke sammen.

Næste Morgen hentede han Kirkenøglen hos Degnen og gik til Arbeidet, men gjorde vel ikke Meget ved det, for snart efter var han ovre hos Hans Nielsen og tilbød ham at male hans Portrait uden Betaling, og saa vilde han male Maries ovenikjøbet. Dette tog Hans Nielsen imod; men for Intet vilde han ikke have det, Maleren kunde jo til Gjengæld ligge paa Gaarden og faae Kosten, saalænge Kirkearbeidet stod paa.

Nu malede Kunstneren begge Portraiter paa engang, saa at sige. Hver Dag sad først Hans Nielsen lidt for ham, derefter Marie noget længere; thi Ungdommen er vanskeligere at træffe end en ældre Mand med fast Ansigt, sagde Maleren. Efter Middag var han ovre i Kirken, hvor han malede paa Jomfru Marie, der besøger Elisabeth.

Efter nogen Tids Forløb skete det en Dag, at Maleren havde været i Kirken fra den tidlige Morgenstund og blev derovre uden at komme paa Gaarden til Frokost, hvorfor Marie bragte hans Smørrebrød over til ham. Han var saa fordybet i Arbeidet, at han ikke hørte hende komme, og at hun stod bagved ham og saae paa Billedet, og saa saae hun, at Marie paa Billedet, med Straalekrands om Hovedet, var hende selv. Han vendte sig, og da faldt de hinanden i Armene paa det hellige Sted og lovede hinanden Troskab i Liv og Død.

Men Hans Nielsen vilde paa ingen Maade vide Noget af deres Forbindelse. Marie havde en Søster, der var gift med en Gaardmand et Par Mils Vei borte, men paa den Tid døde og efterlod sig et lille Barn. Hans Nielsen sendte Marie derop for at styre Huset og passe Barnet, og for at hun kunde faae Svogeren, saa at Gaarden ikke kom ud af Familien. Da hun var deroppe, passede Hans Nielsen og Svogeren godt paa, at Maleren ikke skulde komme der og heller ikke sende Bud eller Brev. Maleren fik en Dreng paa Gaarden til at gaae med Brevet; men Hans Nielsen tog Brevet fra Drengen og paalagde ham at sige Maleren, at han havde flyet Marie det.

Da Marie saaledes blev skilt og afspærret fra Knud Lysgaard, blev hun syg af Sorg og Længsel, og tilsidst, da Svogeren saae

hende gaae saa bleg om ved Arbeidet og næsten segne under det, sagde han, at han ikke vilde have en tvungen Kone, og hun maatte gjerne tage hjem.

Imidlertid havde Maleren forladt Gaarden. Han var taget til Viborg og havde gjort det, han eiede ved Arv, i rede Penge, for hvilke han kjøbte sig et Hus, omtrent en Fjerdingvei fra Gaarden; thi han brød sig ikke mere om Altertavler eller andet Maleri. Dog virkede dette ikke paa Hans Nielsen; han svor, at Marie aldrig skulle faae den Stodder og Landløber.

De maatte nu endelig hente Doctor til Marie, og den Doctor var en fornuftig Mand, der sagde, at Marie var syg af Kjærlighed, og hun maatte døe, hvis hun ikke fik den, hun elskede. Men Hans Nielsen brød sig ikke derom; han sagde, at Doctoren var bestukken; han havde altid hørt, at Ingen døde af Kjærlighed.

Men næste Dag gik hans Søn Jens ind til ham og sagde: Hvorfor maae Marie ikke faae Knud Lysgaard? Er det ikke nok, at I faaer Jer Villie med mig, og at jeg ta'er den Rødhaarede? Kan I nu ikke idetmindste lade Marie blive glad? — Faderen slog i Bordet og sagde, at han skulde holde sin Næse fra, hvad der ikke kom ham ved. Men saa slog Jens i Bordet og svor, at Marie skulde have Knud. Faderen blev maalløs af Vrede og gik ud i Marken.

Jens gik op til Knud og sagde til ham: Kom nu med mig ned at frie for Alvor hos vor Fader og see Marie.

Saa snart Faderen saae dem komme, lukkede han sig inde i sit Kammer og skjød Slaa for, og medens han saaledes viste sin Vrede, sad Knud ved Maries Seng, og Jens spurgte, om hun ikke nu, siden han havde været paa Apotheket med Doctorens Recept, troede snart at kunne blive saa rask, at hun kunne kjøre til Bryllup. Om Marie sagde Ja eller Nei dertil, vides ikke; men hun kom virkelig op.

Jens besørgede Tillysningen, og i al den Tid gik Faderen ud af den ene Dør, naar Sønnen eller Datteren kom ind ad den anden. Da Marie skulde til Kirke for at vies, var han igjen lukket inde, og hun maatte forlade Gaarden uden at sige Farvel. Vielsen skete foran det Billede, Knud havde malet, og det trøstede de unge Ægtefolk, som om dog Nogen eller Noget var tilstede og fyldte ud for Faderen.

Til det Hus, som Knud havde kjøbt, hørte sex Tønder Land,

og han kunde holde en Hest og to Køer og desuden ernære sig ved sit Haandværk. Huset laa kun en Fjerdingvej fra Gaarden; men Hans Nielsen kom aldrig ad den Kant.

Efter et Aars Forløb fødte Marie en Søn, der blev opkaldt efter hendes Fader; men han betragtede Tingen som sig uvedkommende. Tiden gik hen, hele tre, fire Aar, og i al den Tid var det, som om Faderen og Datteren ikke levede i samme Verden. Men saa skete det en Dag, at Jens besøgte Knud og Marie og tog deres lille Dreng med sig, da han kjørte ned til Faderen. Saasnart Faderen saae Drengen, blev han saa indtaget i ham, at han knap kunde afsee ham. Han spurgte ikke, hvem han tilhørte; men Jens kunde efterhaanden mærke, at han gik og længtes efter den lille Hans, hvorfor han ogsaa engang imellem tog ham med til Gaarden. Nu fik Marie en Datter, og skjøndt Faderen ikke var med ved Daaben, sendte han dog en Foræring, en Obligation paa 500 Rdl. Aaret efter fik Marie igjen en Søn, og det var paa samme Dag, som Hans var bleven født, og Hans blev sendt ned for at sige, at han paa sin Fødselsdag havde faaet en Broder. Hans Nielsen sagde Intet dertil; men næste Morgen tog han sin bedste Frakke paa og sin store gammeldags Stok med Messingknap i Haanden og gik op til Huset. Da man saae ham komme, gik Knud ud i Døren; men den Gamle blev staaende udenfor og sagde, at han blot kom for at spørge efter en lille Dreng ved Navn Hans. Hans kom ud; men Knud bragte tillige en lille Pige og spurgte Svigerfaderen, om han ikke vilde see hende, og da den Gamle tog Barnet paa Armen, sagde Knud: Og her er endnu en ganske lille En; men han kan ikke komme ud: Saa gik Faderen ind og sagde til Marie: Det er mig Marie; skal det nu være godt? — Derpaa satte han sig ned, saae sig om i Stuen og tilføiede: A tykkes, det kunde været godt en Kjende før.

— — —

Dette er, som sagt, berettet mig som fuld Virkelighed, og jeg har kun undladt at bruge det som Stof til en Fortælling, fordi jeg antog, at man vilde finde en saadan Fortælling digtet for blødt og ikke i jydsk Charakter. Navnet paa Kirken, hvor Maleriet er, og de rette Navne paa Personerne bleve mig meddelte, men paa den Betingelse, at jeg ikke turde gjøre Brug deraf.

En Historie af en anden Art er denne. I en Forsamling, hvor

man fortalte Historier og sang, omtrent som i »E Bindstouw«, kom Touren til en Karl ved Navn Mads. Han sagde: A har aldrig i mine Dage kunnet synge mere end een Vise, og den var om en Pige, som tjente sammen med mig. Hun slog op med sin Kjæreste, og det tog han sig saa nær, at han ufortøvet reiste til Viby. Der boer en Mand, som hedder Peder Jensen Høg, og ham fik han til at lave en Sang, som han saa sendte Maren, saaledes hed Pigen, og Dagen efter drak han en Trepægleflaske fuld af Brændevin, hvorpaa der gik Ild i Halsen paa ham, og død var han, og død blev han.

Syng os Visen, Mads, raabte man.

A synger den ellers it gjerne, sagde Mads, men rømmede sig og sang.

Skal nu vort Venskab ende saa?
Skal Kjærlighed med fast Attraa
Nu høre op, og rives ned
Den Ven, som jeg har haft saa kjær?
Men nu vil jeg i Sorgen gaae
Og fælde mange modig Taar.

Den er meget længer; men A har ondt for Brystet, sagde Mads, hvorpaa han gik hjem og lagde sig tilsengs og laa i tre Uger af Kjærlighedssorg, men stod saa op og feilede ikke Noget.

Spørgsmaalet er: Havde Mads Kjærlighedssorg, før han sang Visen, eller har Visen, naar den synges, en dæmonisk Magt til at frembringe Kærlighedssorg, hvilket sidste man ikke skulde troe om den, mindst af dens Rim.

Her paa Egnen, som ogsaa andre Steder i Jylland, er det Skik ved Bryllupper, at Brudgommen, hvis han er Ungkarl, skal have en rød ulden Hue sat paa Hovedet og Bruden en sort Kyse, hvorpaa de i dette Costume dandse en Dands med hinanden. Den Bestilling at sætte Huen og Kysen paa have gjerne Skolelæreren og hans Kone; men der maa passes godt paa; thi medens Mændene er derfor, modsætte Karlene og Pigerne sig det, undertiden saa heftig, at det er kommet til Slagsmaal.

Frederiks Kirke.

VI.

Jeg var ogsaa over og besøgte min Værts Broder, der er Uldhandler og eier en Gaard tætved.[28]) Paa Veien derhen viste man mig pludselig i Syd-ost, omtrent en halv Mil borte, *Vium*, hvor Blicher blev født. I dette Øieblik var Jordbunden foran mig, saa langt jeg kunde see, ikke Andet end brun Lyng, hvad der jo passede godt til Blichers egne Ord:

»Min Fødestavn er Lyngens brune Land,
Min Barndoms Sol har smilt paa mørken Hede.«

Lidt efter kom jeg i det buede Landskab ud mellem rige Kornmarker, en tydelig Hilsen om, at Meget har forandret sig paa Egnen siden Blichers Tid, at Hedens uforstyrrede Poesi er forbi. Kornmarkerne strakte sig tæt op til den grundmurede Gaard, som tilhører Uldhandler *Jensen*. Der fortaltes om ham, at under sidste Krig, da vor Hær trak sig tilbage og en Escadron nærmede sig Gaarden, gik han ud og sagde til den commanderende Officier: Hr. Ritmester, hvad Vin maae jeg byde Dem? — Og efter den Erfaring, jeg gjorde paa Gaarden, skulde det være en vanskelig Officier, der ved sit Svar kunde gjøre Spørgsmaalet tilskamme. Det er denne Mand, der efter at have begyndt som

Bondekarl med at gaae om og handle, indrettede Fabriken i Dollerup Vandmølle. Han har været to Gange ruineret ved Kriser, sidste Gang 1848; første Gang var Krisen ikke saa vidtstrakt, om end mere intensiv; den omfattede hans hele Eiendom, som han bar paa sin Ryg, og som man fratog ham. Men begge Gange arbeidede han sig med utrættelig Vindskibelighed op igjen og er nu, mindst sagt, en formuende Mand. Der blev engang i vore salige Stænder[29]) sagt af en fornem Godseier, at noget af det Behageligste, han kjendte, var en Bondekarl, der havde været Tjener. Jeg tør dog sige, at det er end behageligere at see en Bondekarl, der har hævdet sig som sin egen Herre og, medens han har beholdt Racens Kraft, har faaet den Dannelse, som et bevæget, praktisk Liv giver.

Efter Aftale med et Par af de Herrer, som fra Viborg havde fulgt mig til Dollerup, og som havde et Ærinde paa Egnen denne Eftermiddag, kom de forbi Vandmøllen for at tage mig med og bringe mig længer sydpaa, nemlig til Grændsen af Ahlheden. I Forveien opførte min Vært og jeg en lille Komedie med hinanden. Jeg havde jo godt kunnet mærke paa Behandlingen, at man ikke betragtede mig som en Gjæst, man vilde drage Fordel af; men jeg kunde dog efter Omstændighederne ikke undlade at tilbyde Betaling. Da jeg havde sagt dette saa pænt som mulig, svarede min Vært meget alvorlig: Det er tyve Daler. Jeg tog lige saa alvorlig i Lommen. Nei, sagde han da, De skal have Tak, fordi De vilde være min Gjæst, og De er velkommen igjen, naar De selv vil.

Vi kjørte derfra til Kammerjunker *Sporon*[30]) paa *Stendalsgaard*,[31]) omtrent en Mil. Veien løber saa temmelig paa Grændsen imellem det frugtbare Land og Heden. Tilvenstre, østlig laa Viums hvide, firskaarne Kirke med spidst tilløbende Tag, venlig og hyggelig mellem Træer; tilhøire, ved Hvam, saae jeg for første Gang Jorden skrællet og Lyngskorpen kjørt sammen og brænde for at gjøde Jorden med sin Aske. Det saae fattigt ud ved Hvam; men Rigdommen stod der i Skikkelse af en hamborgsk Kjøbmand[32]) (dansk af Fødsel), som nys har kjøbt en Gaard der, og det var hans Lyng, der brændte.

Nu nærme vi os Ahlheden; men Udsigten til den bliver spærret af Skoven, en kunstig Skov, hvis det er tilladt at sige saa om den store Granplantage, undertiden kaldet Kongeskoven. Den

strækker sig ca. ½ Mil fra Nord til Syd, men er forholdsvis smal; Arealet er 1.230 Tdr.[33]) Land. Dens ældste Del er 77, dens yngste Del 42 Aar gammel. Saalænge man østpaa kan see rigtige Træer — man tilgive mig stadig denne Udtryksmaade — jeg mener Løvtræerne, dem, Naturen frivillig har ydet, gjør denne Skov intet oplivende Indtryk; den er flad og regelmæssig-alvorlig, seer ud som et Stykke Poesi fra Oplysningstiden. Men det forandrer sig, naar man kommer ind i den; saa er den kraftig og alvorsfuld, og enten glemmer man, at den er plantet, eller man mindes det for at glæde sig over, at Alt trives saa vel. Stendalsgaard, Skovriderboligen, ligger omtrent midtveis paa dens østlige Rand, paa en firkantet Eng, der overalt er omsluttet af Skov, undtagen mod Syd, hvor Haven ligger. Der er afsluttet, favnet, hyggeligt, stille alvorligt.

Det Alvorsfulde, Stærke og Melancholske traadte os end mere imøde, da vi i Skumringen gik ned i Stendalen. Det er et Svælg, en Kløft, dannet omtrent som Dalene ved Dollerup, men mere langstrakt; den naaer igjennem Skoven langt ud mod Vest, hvor den efterhaanden bliver til en Aa, der under Navnet Aaresvad Aa falder i Karup Aa. Her nede, tilsyneladende omgiven af svære, mørke Skovbakker — hvilke kun synes Bakker, fordi man selv er nede i en Fordybning, der i Øjeblikket synes Landets egentlige Niveau — skal man nok glemme, at man er i en Plantage, og snarere troe sig i en norsk Fjeldskov. Stilheden her er mærkværdig. Man skulde troe, at Stilhed var Stilhed, at denne Stilhed maatte ligne den i de skovløse Kløfter ved Dollerup, og dog er der en sælsom Forskjel i Maaden, hvorpaa de tause Banker og de stille, store Træer synes at lytte til Noget, der ikke vil komme.

Næste Morgen tog min Vært mig med for nærmere at besee Plantagen. Vi gik over Engen og henad aldeles flad Skovbund; men alligevel, da vi kom til Stendalen og havde gaaet et Par Skridt paa dens Rand, var det mig umuligt at fornemme Andet end, at vi vare komne op paa en Bjergside. Der er Skuffelser, som ingen Erfaring hjælper En af med. Man kan have reist noksaa meget paa Jernbaner, og dog, naar man holder f. Ex. ved Ringsted og det andet Tog sætter sig i Bevægelse, troer man ved at see ud, at Ens eget Tog gaaer. Ved Stendalen kan man ikke gjøre Forskjel imellem, om Jorden er gaaet ned eller man selv gaaet

op. Formedelst denne Bjergfornemmelse, som man har her paa Landets egenlige, flade Grund, er det maaskee, at den eneste Forhøining i Skovens Terrain er kaldt *Dovrehøi.*

Ad en smuk, nyanlagt Vei kom vi ud til Plantagens vestlige Rand, og her saae jeg da endelig ud over Ahlheden. Det var en stor Overraskelse. Tiltrods for Meget, som jeg i den senere Tid havde hørt, læst og seet, laa dog haardnakket fra gammel Tid den Forestilling i mit Sind, at Ahlheden var Sand, somme Steder graa, andre Steder brun eller rød af Jern, men væsenlig en Sandslette. Beskrivelsen, der efter Carstens[34]) er optaget i Traps Statistik, tilføier vel Lyng, men maler for Phantasien det mest melancholske, af alle venlige Aander forladte, øde Landskab. Velan, hvad jeg saae for mig, var først en Kant eller Bordt af Lyng, saa en udstrakt, grøn Slette, ikke saftiggrøn, men snarere lidt bleggrøn, med Græs- og Kornmarker, længer borte endel adspredte Bygninger, og endelig i det Fjerne et fint rødligt Skjær om lave, hvide Huse paa den uoverskuelige Slette, saa flak som en Pandekage eller som Amager, hvorom jeg da ogsaa mest blev mindet. Vel at mærke, dette var ikke hele Ahlheden; hvad jeg saae nærmest, var Colonien Haurdal eller Havredal[35]) med dens Jorder, opdyrket Hede.

Et Besøg derude blev opsat, fordi min Vært, som Kl. 11 skulde være ved et Vandsyn i Nærheden af *Aunsbjerg,* foreslog mig at tage med og aflægge et Besøg paa Gaarden. Da min Reise for en Del skulle være en Pilgrimsvandring til Blichers poetiske Land, kom dette Vandsyn mig meget beleiligt. Derovre maatte Blicher i sin Opvæxt opholde sig oftere og længer, end han ønskede, hos sin fornemme Slægtning Etatsraad Steen de Steensen og hans strenge Frue; men medens Drengen gik og længtes hjem til Præstegaarden, indsugede han af Herremandslivet det Stof, hvoraf han senere formede Skikkelser, der ere blevne os saa kjære. Her boede »Skytten paa Aunsbjerg«. Her blev den forelskede unge Dame bragt hen for at skilles fra sin Elsker; men Budbringeren mellem hende og ham stod bag paa Vognen som Nissen, der sagde: Vi flytte. Her levede ogsaa hin anden Skytte, der havde Sammenstødet ved Sorte Mads, og her, nedenfor et af Vinduerne, aflagde han sin Naadigherre den melancholske Beretning om Udfaldet, medens Junker Kai og Frøken Mette stode ved det

Aunsbjerg.

andet Vindue. Herfra drog Toget ud for at opsøge og tugte Sorte Mads og kun finde de glødende Emmer af hans Hus paa Mosen. Her var den Kvist, der »nød Prædicat af Taarn«, hvorfra Cornetten bortførte Frøken Mette, og saa fulgte hin romantiske, spændende Flugt over Heden, ad Karup Aa til, hvor jeg ogsaa vil hen.

Der er en Milsvej fra Stendalsgaard til Aunsbjerg, lige i Øst. En halv Fjerdingvei fra Stendalsgaard paa en lille Sandhøj, der hedder Store Havbakke, regner man, at Skjellet er mellem Hedelandet og Lerjorden, eller nøiagtigere: her er et Punkt, hvorigjennem Grændselinien gaaer fra Nord til Syd. Nedenfor sees tilhøire, sydlig, en blaa Sø, Nipgaard Sø. Lidt længer frem, Nord for Veien, ligge Vium Kirke og Præstegaard saa venlig mellem Træer som nogen sjællandsk Kirkeby. Derpaa sees en stor Skov, ligeledes tæt Nord for Landeveien. Ved dens nærmeste Kant ligger i en Dal Herregaarden Liselund;[36]) Aunsbjerg er nærved, men ligger lidt mere i Skjul, tættere til Skoven. Det Første, man seer af Gaarden, er meget anseligt: de nyopførte Meieri- og Staldbygninger, hvorimod selve Hovedgaarden, der med tre Længer omfatter en stor Gaardsplads, er mere beskeden, fordi den Fløi, tvende Stokværk høi og med »Taarn«, som Blicher omtaler, er nedbrudt og erstattet med et lavt Sidehus. Den midterste Fløi,

som Familien beboer, er ikke meget høiere, men var i gamle Dage paa tre Stokværk. Der skal ombygges; men den nuværende Eier, Hr. Neergaard, har som klog Landmand begyndt med det, der hører til Gaardens Drift, og ladet det Stadselige og Bekvemmelige vente til Sidst.

De tre Alen tykke, tildels Kampstens Mure under den midterste Fløi og de overordenlig svære Egeplankelofter i dens Kjældre vidne endnu om, at her har staaet noget Betydeligt. De ligge vel fra den Tid, da Jens Andersen, Dronning Margrethes Landsdommer i Jylland, byggede Borgen og kaldte den Avindsbjerg, »fordi han havde saa mange Avindsmænd«, hvilket dog var en sær Grund til at give sit eget Hjem Avinds Navn.[37]) I Jorden er mod Nord fundet Spor af tykke Mure; en Del af den store, smukke Have, anlagt af Etatsraad Steensen, ligger paa de fordums Borggrave; men der er endnu lidt Borggrav og en lav Vold. I Plantagen nærved er Spor af Canaler a la Louis XIV eller a la Fredrik d. 6te i Fredriksberghave; ligeledes seer man i Skoven en lille Levning af den Lindeallee, som i Blichers Ungdomstid førte til Gaarden nordfra. Her er altsaa Spor nok baade af Riddertid og af storstilet Herremandsliv; men saa kom Forfaldstiden: under den næstforrige Eier voxede Lyngen ind i Gaarden. Nu er der overalt Frodighed, Skov med deilige Bøge, Plantage, en smuk Have, rige Marker og, saavidt jeg saae, slet ingen Lyng.

Det skulde været en kort Udflugt; vi ventedes hjem til Middag, og vi agtede os til Præsten paa Ahlheden; men Klokken blev sex, inden vi kom fra Aunsbjerg, og jeg skulde gjerne blevet der længer.

Min Vært mente, at der nu ingen Grund var til at kjøre hjem og sige, at vi ikke kom til Middag; »naar man er taget til Aunsbjerg, forstaaes det, at man bliver borte.« Vi kjørte derfor tilbage ad Heden til, men lidt nordligere, tæt udenom Granplantagen, gjennem Sjørup, og naaede inden Kl. 7 til *Fredriks Kirke*, Kirken paa Ahlheden.[38]) Den fyldte i dette Foraar 100 Aar og er nok i Anledning af Fødselsdagen bleven istandsat og pyntet; den seer ny ud, lys og venlig, med en Altertavle af Schleisner. Man maa ikke troe, at der mærkes Hede her; tæt østenfor Kirken er en Skov eller Plantage paa 14 Tdr. Land, mest bestaaende af Rødgran, anlagt af Carstens og tæt vestenfor ligger den

hvide, nette Præstegaard med Have eller egenlig to Smaahaver omgivne af en Lund bestaaende af Gran, Birk, Alm, Elle, Røn og Syringer. I Havens Gange lod Carstens Ahlen ligge bar. Den ligger ¼ Alen under Sandet eller Mulden og er jernsvangert Sand, undertiden meget fast, som Stenblokke. Det var da, som om Havens Gange vare rødbrune Fliser. Den forrige Præst lod fylde Grus paa for at undgaae dette særegne *memento.*[39])

Pastor Gad[40]) og Frue var gaaede over til *Firhusene;* saaledes hedder efter Gaardenes Tal en af Bygderne eller Beboelserne paa Heden. Der findes ogsaa *Tohusene* og *Trehusene;* en Bygd hedder *Klem i mellem;* de betydeligste Steder ere *Havredal, Grønhøj* og *Rosenfelde.*[41]) Jeg antager ikke at behøve at minde Læserne om, at denne Bebyggelse hidrører fra Fredrik d. 5tes Tid, fra Aarene 1759 og 60, da man »samtidig med, at Olavides coloniserede Sierra Morenas øde Bjergstrækninger og Catharina d. 2den Ruslands Stepper, førte henved 1000 fattige, ved Krigen hærgede Indvaanere fra Bredderne af Rhin og Mainz hertil«.

Vor Vei gik over flad Lynghede; men Solen stod rød og varm foran os dybt nede ved Jordranden, og det var, som om vi kjørte i det røde Guld. Da vi kom til Firhusene, var ogsaa dette farvelige Sted overgydt af Solnedgangslys, medens Luften var stille og kjølig og vore Skygger faldt lange og sorte henover de i farvet Lueluft indhyllede Lyngtoppe.

Bygningsmaaden paa disse Steder er saaledes, at Gaardene ligge parvis, vidt adskilte fra hinanden, og danne en meget bred Gade. Firhusenes Gade er Græs- eller Lyngmark. Hver Gaard bestaaer af et Stuehus og en parallelt dermed liggende Staldbygning. Midt paa Gaden er en Brønd, 42 Alen dyb; thi da man vilde colonisere efter spansk og russisk Mønster, gjaldt det jo om at finde en rigtig øde Egn, hvor der ikke engang var Vand. Brønden seer ret sælsom, gammeldags, patriarchalsk ud: Fire høie Egestolper, forneden forbunden med Bræder, foroven med et Tag; i Midten under Taget et Hjul, hvorfra Kjæden gaaer ned i Dybet.

Vi vare først inde hos *Daniel Jungs* Kone,[42]) lille, sortøjet, med temmelig stærk tydsk Accent. Huset var ikke særdeles renligt, men indrettet paa sædvanlig dansk Bondevis.

Derfra gik vi til hendes Naboerske, *Eva Laut,*[43]) *Jacob Kratts*[44]) Enke. Hun var kraftig bygget, i graasort Hvergarns

Kjole, med et sort Bind om det øverste af Panden og et sort Tørklæde om Hovedet. Det var ydermere en paafaldende kjøn Kone: Ansigtet ædelt formet, Øinene store, graalige. Øienbrynene fine og skjønt buede, Munden sjeldent smuk, i det Hele et Udtryk af Venlighed, Kløgt, Selvbevidsthed, Dygtighed. Men det var tillige bestemt fremmed, ikkedansk; der var ikke den Gemytfylde, som er det egenlig Smukke i de smukke danske Kvindeansigter, men overvejende Klogskab, »Verden«. Man kunde paa dette Ansigt see, at der i den blandede Skare, som indkaldtes, ogsaa var Folk af god Familie, ødelagte ikke ved egen Skyld, men ved Krigen. Hun talte Dansk, men med tydsk Accent, sagde f. Ex. Grumme Schli (Slid) Tyschland. Jeg anslog hende til 50; men hun er 63 Aar. Hun havde været Enke i 25 Aar og har ikke blot hævdet sig paa sin egen Grrd — den er paa ca. 600 Tdr. L., hvoraf 40 Tdr. opdyrkede, med 4 Stude, 3 Køer, endel Faar, 11 Skæpper Hartkorn — men ogsaa kjøbt Gaarden ligeoverfor til sin ældste Søn. En Søn og Datter — en smuk Pige, men dog ikke nær saa smuk som Moderen — ere hjemme. De dyrke deres Jord; men hele Huset er samtidig beskjæftiget med at binde. Husets Vinduer vare fyldte med Blomster i Urtepotter; i Storstuen var der hvide Gardiner. Haven er mod Vest beskyttet af Træer; der stod Kaal, Roer, Løg, Ribs, Roser, et lille Æbletræ i Læ mellem Ribsbuske og et lille Kirsebærtræ. Det var med et ubeskriveligt Velbehag, at jeg stod ude i Haven og talte med Eva Laut. Over det hele hvilede Tarvelighed, Vindskibelighed, Orden og Villie, forenet med et besynderligt Udtryk af Bevidsthed om, at man havde hjemme et andet og bedre Sted, men fandt Ro i det Nærværende.

Solen var gaaet ned, og vi maatte hjemad. Da vi gik tilbage, mødte vi strax ved Husene *Daniel Jung* [45]). Det var hans Sted, vi først havde været inde i, og der var det ikke faldet mig ind, at han var den rigeste Mand i Bygden; hans Gaard er større end Eva Lauts, og han har to Heste, der stod »nede i Engen«. Der var altsaa Vand og Eng ikke langt borte; men jeg havde ikke faaet Tid eller Anledning til at gaae derhen. Selv kjørte han i dette Øieblik med Stude; han havde været ude med Hedetørv. Det var en Mand med et langt germanisk Ansigt, kloge, livlige Øine, freidig og fornøjet, men paa tydsk, selvtilstrækkelig Maade. Han var 64, men saae vidt ud; thi hans Fader var bleven 91.

Præsten fulgte os tilfods, medens Fruen kjørte til Frederiks Kirke. Han mente, at Colonien gaae tilbage, fordi Jorden taber sig og behøver Mergel eller mere Gjødning, end der kan skaffes til den store Udstrækning, som maa tages i Brug, og fordi der bliver mere bebygget, mindre fri Plads for Lyng til Gjødning og til Faarenes Græsning.

Han gav i det Hele Befolkningen et godt Skudsmaal. Den er intelligentere af Udseende end de omboende Danske, hvilket dog kan hidrøre fra, at ikke faa nedstamme fra Familier, der stode over Bondestanden. Desuden forekommer det mig, at man kan sige, at Tydskerne have deres Intelligens i hele Ansigtet og navnlig i dets Form, medens den danske Bonde har sin i Øinene og skjuler den saa godt han kan. Colonisterne ere ogsaa, blev der sagt, livligere, mere belevne og freidigere end de Danske, men ved Siden deraf ofte raaere. Pigerne ere hyppig ikke blye; deres Belevenhed kan hurtig gaae over til Vrede og Voldsomhed. Men det er et arbeidsomt og tarveligt Folkefærd.

Paa Tilbageveien fik jeg en rigtig Passiar med Kammerjunkerens Karl, Christoffer [46]). Han var selv »en Tydsker«, d. v. s. af Oprindelse, født i Havredal, men forresten ram jydsk, livlig, kjøn, blond, en lille Smule skjævhovedet.

Han fortalte mig en hel Del om Egnen.

Agerdyrkning er ingenlunde Beboernes eneste Erhverv. Som vi allerede havde seet hos Eva Laut, er man flittig med at binde. For et Par korte Strømper faaer man 16 à 17 sk., for et Par lange 2 mark à 2 mk. 8 sk. En Karl kan strikke et Par om Dagen; det gjorde f. Ex. Christoffers Broder, der handler med Stude. De ere ivrige Handelsmænd. Husmanden, der kun eier een Ko, handler med den. Christoffers Broder drog tilmarkeds fra 1ste Marts til Juli d. A. med et Par Stude og 70 Rdl. i Lommen og kom hjem med en Fortjeneste af 162 Rdl.

Agerdyrkningen drives i Reglen paa den Maade, at de Gamle gaae paa Aftægt, blive hjemme og arbeide. Er der et godt Forhold, saa gjøre de det gratis; kommer der Uenighed, forlange de 1 mark om Dagen. Imens drage de unge Mænd eller Karle ud paa Handel.

Man dyrker Havre og Rug, Spergel, som de kalde Pei, til Studene, Boghvede, som de kalde Hadekorn (Haidekorn), Bønner,

men især Kartofler. Hver Mand har en Kjelder, der rummer ca. 150 Tdr. De sælge dem i Viborg tilligemed Lyngtørv.

Endnu for ti Aar siden kivedes man meget indbyrdes, men holdt dog altid sammen mod de Danske. De droge, 20 à 30 Stykker i Følge, til Viborg om Natten, holdt Frokost ved Solopgang paa Stanghede, sloges med alle, der udsatte sig for et Sammenstød, vare vilde Karle. De Danske kaldte dem Kartoffeltydskere, hvilket dog ikke blot hidrørte fra, at de havde mange Kartofler at sælge, men vel især fra den Omstændighed, at Colonisterne indførte Kartofler i Landet, og at Almuen i lang Tid ikke vilde anerkjende denne Frugt for Menneskeføde, ligesom det endnu er Tilfældet i Orienten. Pontoppidan siger: »De Tydske har, foruden anden Sæd, indført Pateter eller Jordæbler, hvoraf en Mand aarlig kan avle 20 til 30 Tønder«.

De vare i lang Tid en Slags Pariaer, satte Pris paa at anbringe deres Børn hos Danske og giftes med Danske. Nu er Nationalforskjellen saagodtsom udjevnet, den yngre Slægt er dansk. Men det er endnu en Ære at ægte en smuk dansk Pige, selv om hun ikke er rig. Dog maa hun helst være det. Pigerne udsøge sig ogsaa helst en dansk Karl. Christoffer sagde: A vil aldrig gifte mig med en tydsk Pige.

Der var To, en smuk Karl og en smuk Pige, begge tydske (confirmerede paa Tydsk), hvem Forældrene paa ingen Maade vilde lade faae hinanden, men som giftede sig alligevel. Den unge Mands Fader lod sin Kones uægte Datter faae Gaarden.

Der var endvidere en Mand, om hvem det blev sagt, at han havde forgivet sin Kone, fordi han var blevet gode Venner med Tjenestepigen og vilde ægte hende. Da Kistelaaget skulde slaaes til, stak han hurtigt Hovedet ind og kyssede Konen. Men naar man gør det, kan man ikke blive gift igjen, og han og Pigen fik heller aldrig hinanden.

Medens vi kjørte hjemad, saae vi med Et i Mørket en stærk Lue østerpaa, og det varede en Stund, inden vi kom af med Angsten for, at det var Stendalsgaard, der brændte. Det var Lyngtørv, der brændtes for at give Aske til Gjødning. Da vi vare komne ind i den bælgmørke Skov (Plantage) brød igjen en stærk Lysning frem; men det var Maanen, der i stor Klarhed kom op over Skovranden og venlig lyste os hjem.

Mindesten for St. St. Blicher i Torning Præstegaard.

VII.

Næste Morgen vilde jeg tidlig gaae til Havredal, men blev opholdt paa en behagelig Maade. Den foregaaende Dag havde Kammerjunkeren budt en aldrende Bonde, *Erik Jensen Skræ,* ind til Kaffen. Jeg havde samtalet lidt med ham, sagt ham, at jeg gjerne vilde høre Historier, og sluttelig, da jeg tændte en Cigar, budt ham en. Dette Sidste, sagde Kammerjunkeren, var vel seet. Da jeg nu var ifærd med at gaae, kom man og sagde mig, at Erik Skræ var ude i Gaarden med en Historie til mig. Da Erik saae mig med Hat og Stok, vilde han ikke opholde mig; men Havredal, mente jeg, vilde vel ikke løbe bort, og saa fik jeg Historien i Vognskuret.

Den var om et Par Folk, som Erik selv havde kjendt. Karlen hed Claus og Pigen Maren. De vare forlovede med alle Vedkommendes Minde, Brylluppet var fastsat, Gjæsterne indbudne, og Claus mødtes ude i Byen med sin tilkommende Svigerfader for at aftale de sidste Betingelser, hvorunder de Gamle skulde gaae

paa Aftægt og han selv overtage Gaarden. De vare enige om Alting undtagen om Gjødning til tre Skjæpper Land, som Svigerfaderen forlangte, og om dette Punkt bleve de saa uenige, at Giftermaalet gik overstyr. Claus kom til Gaarden før den Gamle og sagde til Maren, som Intet anede om Uenigheden: Du har faaet Pletter paa de Silkekjoler, jeg har foræret Dig, men jeg ved en Mand, som kan tage dem af; laan mig ogsaa de to Ducater, jeg har givet Dig, for jeg har ikke Penge til at betale Manden. — Maren gav ham Kjolerne og Ducaterne, og Claus gik bort og kom ikke igjen.

Imidlertid vare jo Bryllupsgjæsterne indbudne og havde sendt deres Bidrag til Gildet, saa at Bryllupsgildet blev holdt alligevel. Bruden blev i al sin Stads sat i Højsædet, og istedenfor Brudgommen satte man Gaardmandens Søstersøn ved hendes Side. Da hun var bedrøvet, sagde han til hende: Du skal it græde, Maren; vil Claus it ha'e Dig, saa vil a.

Efter en Tids Forløb fandt man, at dette var en fornuftig Tanke, og Maren blev gift med Søstersønnen; men hun var aldrig glad.

Claus havde imidlertid faaet Gaard paa Egnen, og da han og Maren igjen mødtes, blev det rent galt for dem begge. Hun forlod sin Mand og gik med Claus til sin gifte Søster, der boede en halv Mils Vei borte. Herover bleve naturligvis baade hendes Mand og hendes Fader meget vrede, og de samlede Mandskab, som de sendte ned til Gaarden for at bemægtige sig Maren og føre hende tilbage. Karlene toge et Par ladte Bøsser med sig og kom med Larm ned til Gaarden. Manden gik ud og sagde til dem, at de ikke maatte komme ind med ladte Geværer, og de vare jo desuden mandsstærke nok, hvoraf de lod sig bevæge til at afskyde Bøsserne, og saa gik de ind. Men Claus var en stærk Karl og havde været Kyrasser. Han slog et Par af dem i Gulvet, hvorpaa de Alle droge hjem igjen og sagde, som sandt var, at Toget ikke var løbet heldigt af. Enden blev, at Maren ikke kom hjem. Hun tjente Claus som Pige i tre Aar, indtil de kunde blive gifte.

Jeg takkede Erik Skræ for Historien og gik saa ud paa Heden til Havredal. Kammerjunker *Sporon*, hvem jeg ikke noksom kan takke for den Omhu, hvormed han søgte at gjøre min Reise frugtbringende, gik med; men ved denne Leilighed var dog hans Karl

Christoffer, som fik Tilladelse til at gjøre Følgeskab, et bedre Medium; thi han havde jo Slægt og Venner derude.

Havredal er en fornem By; den har en Østergade og en Vestergade, forbundne ved en Tvergade uden Huse. Den har en Snes Huse i samme Stil som Firhusene; der er en Kro paa Vestergade; men Sognefogden bor paa Østergade.

Vi gik først ind til Christoffers Broder Fredrik,[47]) en bomstærk, blond ung Mand. Han var lige i Begreb med at gaae til Silkeborg Kvægmarked; hans unge, smukke Kone tilberedte Reisetasken; et smukt lille Barn laa i Vuggen. Der var ikke Leilighed til megen Tale, men et venligt Billede af huslig Fred, Friskhed og Renlighed.

Vi gik derfra ind til Sognefogden, *Johan Georg Breiner,*[48]) en rask og rørig Mand paa 68 Aar. Hans Bedstefader kom herind fra Heidelberg, og blandt de Ting, han gjemmer paa som en Skat, er en trykt, kongelig Indbydelse, udstedt 1759 af den danske Legationsraad i Frankfurt am Main, Johann Friedrich Moritz, og hvori loves dem, der ville indvandre, adskillige Privilegier. Han kunde huske at have i sin Barndom hørt omtale, hvor uroligt det en Tid var mellem Colonisterne. Adskillige slemme Mennesker vare iblandt dem og begik Forbrydelser. Da Syvaarskrigen[49]) var endt, fortrøde Mange, at de vare i Udlandet, og vilde hjem. Andre vare mismodige over Landets Øde og droge til Rusland. Han talte godt Dansk, men ville dog aabenbart hellere tale Tydsk, hvilket især kom frem, da han viste mig sin store Skat, en meget stor tydsk Bibel af 1650, forsynet med en Mængde historiske Anmærkninger og med Kort. I denne Bibel er han meget fast og kan efter Christoffers Udsigende »tale Folk saadan til, at de aldrig kunne finde ud af den«. Men han er ikke pietistisk som visse Folk, og han satte en Pige alvorlig irette, fordi hun sagde om sine Forældre, at fordi de ikke vare blevne vakte, kunde de aldrig blive salige. Da jeg nu i Anledning af Bibelen talte Tydsk med ham, blev han mere meddelsom og yttrede sig ogsaa om Coloniens Tilstand. Han mente, at den gik tilbage, og en væsenlig Grund var, at Folk bleve Selveiere. Det var bedre tidligere, ved Fæstevæsnet; da hjalp man sig i Armoden, som man kunde. Han udtalte sig herom paa Tydsk saaledes: »Jezt ist es scheiz gebleiben; seit sie die Höfe zu Eie gekriegen, können

sie nicht beschwaren« (svare Skatter og Afgifter eller svare Hver Sit). Han tilføiede: »Seit die Höfe bekommen, konnen sie lohnen (laane) darauf, und so bleiben sie schuldig.« Selv har han i 1856 kjøbt sin Gaard til Selveiendom for 132 Rdl.[50])

Under Paaskud af at notere Noget om hans Bibel opskrev jeg hans tydske Sætninger strax, da han havde udtalt dem. Det interesserede mig, tildels fordi der endnu maa holdes tydsk Prædiken i Fredriks Kirke hver fjerde Søndag, hvilket naturligvis er en Plage for Præsten. At det er saaledes skyldes en Mand, der var Feltpræst i den slesvig-holstenske Hær;[51]) men herved vil jeg ikke gjerne røre videre, og det kan jo ogsaa være, at man bør blive ved, saalænge der er en tydsk Bibel paa Egnen.[52])

Nu kom Bøssemagerkonen, en 82aarig lille Kone, der saae noget ud som en Hex, men viste sig at være en rar, godmodig Person.[53]) Hun er, saavidt jeg kunde erfare, den eneste Nulevende, hvis Forældre kom ind fra Tydskland. Samtalen blev livligere; vi talte om gamle Dage. De to kunde huske, at Fahnenschmidt, Buttermilch og Sauermilch ihjelsloge en Mand ved Navn Diefedeller. Drabet blev udført mellem Knudstrup og Havredal. Dog mente Bøssemagerkonen, at Fahnenschmidt og Balser vare de Skyldige, og at Buttermilch og Sauermilch slet ikke havde havt med Sagen at gjøre. Breiner sagde, at Anledningen var, at Fahnenschmidt havde holdt af Diefedellers Kone; men det afviste Bøssemagerkonen med Uvillie og sagde, at det var Penge, de ikke kunde komme tilrette om. Men deri vare Begge enige, at Diefedeller raabte: »Havde jeg havt Dickes (Breiners Bedstefader) med, saa skulle I ikke faaet Bugt med mig.«[54]) — De huskede ogsaa, at en Mand var bleven skudt ved Aaresvad Aa, Fortsættelsen af Stendalen;[55]) men de modsagde paa det Bestemteste, at Skytten fra Aunsbjerg var bleven skudt, hvad Blicher fortæller. Han havde ganske simpelt brækket Halsen.[56])

Den Forgiftelseshistorie, som Christoffer havde omtalt Aftenen i Forveien, kom ogsaa paa Bane, og Bøssemagerkonen sagde, at det var Bagtalelse, at Manden havde gjort det. Men det var Mandens Moder, der ikke kunde finde sig i, at Sønnen holdt saa meget af sin Kone. Hun skal ikke blive længe, havde hun sagt.

Som Curiosum anfører jeg endnu, hvad der blev omtalt: at indtil for faa Aar siden var det Skik, at de Danske, naar de vilde

leve godt, toge ud til en vis Colonistgaard og spiste »Sauerkraut mit Kartoffelpap und Speck«. — Der blev ogsaa fortalt følgende Exempel paa, hvorledes disse »Tydskere« tale Dansk. »Ka Du it sige Brød?« spørger Jyden. — »Næ, a ka it sæt min Mund saa drind (trind).« — Men dette gjælder som sagt kun om de Gamle, de Yngre tale rent jydsk Dansk.

Paa Tilbageveien fortalte Christoffer mig en Kjærlighedshistorie, som jeg har gjort episodisk Brug af andensteds.

— — —

Den Tid, jeg antog at kunne blive paa Stendalsgaard, var udløben, jeg havde faaet gjæstfri Hilsen fra Thorning, og Kammerjunker Sporon havde den Godhed at kjøre mig derover om Eftermiddagen. Vi kom først over Hede med enkelte Marker, saa over den besynderlige Stenrevl,[57]) der ca. 1000 Alen bred strækker sig fra Nord til Syd, derpaa til frugtbart Land, hvor Thorning Kirke ligger høit mellem grønne Træer. Kjøreveien eller Landsbyens Gade løber mellem Kirken og Præstegaarden, der ligger bag Have, seer solid og venlig ud, med Blomster i Gaarden foran Stuehuset. Saa godt saae det ikke ud i Blichers Tid, da han var Præst her 1819—25. Som bekjendt fik han Kaldet, da han havde vist en høi Velynder[58]) en Bekjendtgjørelse, han vilde lade trykke: »En theologisk Candidat søger Ansættelse som Skovrider eller Skytte hos et Herskab.« Der blev nu endog tilbudt ham at vælge mellem tre ledige Kald;[59]) men hvad enten det hidrørte fra Beskedenhed eller Uklogskab fra hans Side eller fra Beskaffenheden af samtlige Kald, saa var det, han fik, ikke godt: en forfalden Præstegaard, der skulde istandsættes, smaa Indtægter — ikke mere end 13 mark pr. Td. Hartkorn i Tiende — og dertil en talrig Familie, ikke at tale om Digter- og Jægernaturen, der ikke praktisk forbedrede Stillingen. Huset er nu meget forandret; men det Værelse, jeg fik anvist, er med Undtagelse af, at det er gjort mindre, uforandret som i den Tid, da det var Familiens Dagligstue; den samme Maling er endnu paa Døre og Vinduer. Idet jeg kom derind og tænkte tilbage, var det mest Forestillinger om Sorg og Uro, der paatrængte sig mig. Da Blicher som gammel Mand laa i Kjøbenhavn for at besørge Udgaven af sine samlede Fortællinger, fortalte han mig Grunden til, at han altid vaagnede Kl. 4 om Morgenen, og jeg huskede nu paa den tragiske Aarsag.[60])

Men jeg havde bedt om at maatte komme ud paa *Graahede*, og Hr. Pastor Bache[61]) lod spænde for.

Om Besøget paa *Graagaard* og *Bækgaard* kan jeg imidlertid ikke føie Noget til, hvad jeg har fortalt andensteds. Det er mig umuligt at bringe Historien, eller hvad der af nyere Forfattere udgives for Historie[62]) om Slaget mellem Valdemar og Svend, i tydelig Forbindelse med de stedlige Forhold, og jeg bekjender ikke at have havt Lyst til at anvende saadan Tid og Flid derpaa som ifjor paa Slaget ved Husby Hule.

— — —

Thorning er en usædvanlig Landsby. Den ligger for vidt spredt paa Bakker og i Dale til at ligne en Kjøbstad, uagtet den i sin midterste Del, nærved Kirken og Præstegaarden, har en Kjøbmandsboutik, hvor Svenden siger »Ja, saa gjerne«, og ligeoverfor Boutiken et To-Etages Hus, samt uagtet der i Byen boe Uhrmager, Bager, Skomagere, Snedkere o. s. v. Den har noget eiendommeligt Selvstændigt og Cultivert, som især vilde overraske dem, der troe, at Landet taber sig i samme Forhold, som man fjerner sig fra Kjøbenhavn. Tilfældig er her ogsaa en større Sum af bevæget Menneskeskjæbne, end man ellers hører om i en Landsby; men Hovedsagen ved Byen er dens Mergel. Man maa nødvendigvis hen og see de tre største Mergelgrave, navnlig den i Kragehøi, et sandt Svælg under en svær Bakke.[63])

Det er ikke 40 Aar siden, at denne Rigdomskilde blev funden. Hos Snedker *Christen Bøgelund* traf jeg en Mand ved Navn *Jens Berg*, der for nogle og tredive Aar siden kom herop fra Slesvig. Da han kom og talte om det store Landbrug og om Merglingen sydpaa, spurgte Bønderne ham, om Mergel ikke gjorde Skade. Herremanden paa Kjærsholm,[64]) som dengang eiede det Meste af Egnen — men den var næsten Hede — forskrev Tydskere til at grave efter Mergel; men de fandt ingen. Hovbønderne gik omkring i Angst for, at de skulde finde; thi hvis Mergel fandtes, og den gavnede Jorden, saa kom de jo til at pløie og høste Mere for Herremanden. Ogsaa Blicher forskrev Tydskere, men med ligesaa ringe Held. Endelig fandt man ganske tilfældig de store Mergelmasser i Kragehøi.

Den nævnte Jens Berg var ligesom Figur i et culturhistorisk Billede. Han er 70 Aar, har været Kyrasser, er høi og kraftig, og

skjøndt han taler næsten ganske rent Dansk, mærkes det Fremmede; efter Physiognomiet at dømme er der holstensk eller rent tydsk Blod i hans Slægt. Han bærer med halvdulgt Stolthed paa Fornemmelsen af, at Culturen her omkring ham er yngre end hans Hjemstavns og tildels indført derfra. Da jeg kom hertil, sagde han, avledes der paa Aunsbjerg, Duelund og Liselund tilsammen ikke saa Meget som hos en stor Bonde i Slesvig, hos hvem jeg tjente. Men det var ogsaa en Bonde, som man ikke seer Mage til her; han holdt 40 Heste og indrettede sig et privat Capel, da han ikke syntes om sin Præst. Hvilken Raceforskel mellem den langhalsede Jens Berg og hans Jevnaldrende, den lille undersætsige Christen Bøgelund, der sandt at sige ikke bærer noget Præg af Stolthed og ikke roser sig af at være Culturbringer, men er saa vever paa sine halvanden Ben — thi han har mistet sit ene Ben, ikke i Krig og heller ikke egenlig som Soldat, men som Følge af Soldaterstanden, af et Spark — og seer saa jovial-trofast ud, og hvis største Pral er, at han har lært Pastor Blicher, hvorledes Manglestokke laves runde. — Jens Bergs Hus ligger vistnok ikke paa det bedste Strøg; men han har en yderst omhyggelig plantet, forholdsvis rig Have, hvorimod Christen Bøgelund med sørgmodig Tilfredsstillelse viste mig et Par høie Asketræer, hvilke han engang tog som smaa Skud paa Præstegaardens Havedige og plantede i sin Have; men Haven og Gaarden har han ved uforskyldt Uheld maattet skille sig ved, og han boer nu i et lille Hus ved Siden af den.

Thornings Storbonde er *Lars Eskildsen*.[65]) Han var en af de første, om ikke den første Bonde, der her anvendte Mergel, og han har en Mergelgrav paa sin egen Jord. Gaarden er 70 Tdr. Land, og det lyder jo ikke stort, naar man nys hos Colonisterne har hørt om 600 Tdr. Land pr. Gaard; men den er samlet og solid. Han har nys ombygget det Meste af Gaarden; Staldene ere grundmurede med takkede Gavle, og der er hvælvet Loft i Hestestalden. Manden, der er henved de 70, arbeidede selv ude i Marken. I Stuen saae jeg et Fortepiano, og paa Bordet laa 2det Bind af Thackerays »Pendennis«, dansk Oversættelse; Bogen var af Skolelæreren laant Datteren, der gik eller rettere kjørte til Præsten, for hun var svagelig.[66]) Husmoderen, en forstandig, livlig, net Bondekone, kom ind fra Kjøkkenet og lod sig snart føre til

at fortælle Historier. Hun mindedes Sagnet om, hvorledes Thorning Kirke blev til, hvilket staar i Forbindelse med Kjæmpevisen om Hr. Thule Vognsøn og Svend Graa:

»Fru Mette lille lader en Guldstol sig gjøre.
Lader den i Lunds Kirke indføre.
— Fru Mette ganger i Guldstol at staae.
Hr. Graa Svend giver hende Spot derpaa« —

og da Hr. Thule vil hævne denne Spot, komme de Riddere i Kamp i Kirken og dræbe hinanden. Siden den Tid var der ikke Fred i Kirken, og to røde Hunde vedbleve at løbe op og ned ad Kirkegulvet og slaaes. Man nedbrød Kirken, og der, hvor et Par Lam, som var ladte løs om Morgenen, byggede man den nye Kirke. Byen Lund eller Lunde, hvor hin Kirke laa, skal være den samme som Ungstrup, en Fjerdingvei Nordost for Thorning. — Ogsaa Svend Grathes Capel paa Heden skal være nedbrudt og brugt til Thorning Kirke.

Desværre forholder det sig saaledes, at adskillige interessante Historier, der kunne fortælles gemytlig inden fire Vægge, vilde gjøre Skade offenlig, og et Par Bidrag til Egnens Culturhistorie, navnlig om, hvorledes en Bondekarl kom op i høiere Stand, maae stryges ud her. For dog ikke at synes utaknemlig for, hvad der af et godt Hjerte blev givet mig ved mine to Besøg, nævner jeg Mordet i Klode Mølle. Der kom en Vagabund med en Hund og bad om Natteleie, og han stod op om Natten og anfaldt Mølleren og hans Kone, som vare ene hjemme; deres gamle Karl var kjørt bort. Efter en haard Kamp lykkedes det ham at stikke Mølleren ihjel, og Alt, hvad Mølleren i den Anledning sagde baade til ham og til sin Kone, er trolig opbevaret i en gammel Vise, hvis Rim undertiden lød igjennem Fortællingen. Morderen maatte flygte uden at kunne røre Noget og uden at faae sin Hund med sig, skjulte sig tre Dage i en Kirke og opholdt sig senere i en fjern Egn. Derhen kom tilfældigvis engang den gamle Møllerkarl med Hunden, og da han saae Hunden springe op ad den Ubekjendte og kjærtegne ham, raabte den gamle Karl: »Det er Dig, der slog min Husbond ihjel!« — Den Anden svarede: »Hvor kan Du sige det, Du var jo ikke hjemme!« — Saa toge de ham, og han blev henrettet. Før sin Død klagede han ynkelig til Præsten over, at

Ravne og Krager skulle æde hans Lig, men fordi han havde viist Anger, lovede Præsten ham, at det ikke skulle skee, og det skete heller ikke.[67])

Jeg maa endnu tilføie, at Lars Eskildsens Kone syntes utilbøielig til at taale den ringeste Hentydning paa, at Noget i Blichers Fortællinger kunde være Digt. At det unge Menneske havde siddet flere Maaneder skjult i Taarnet paa Hald, ansaae hun for den skjæreste Sandhed. Kan man da undre sig over Mythologiens Opkomst, over Troen paa de af Digterne besungne Guder og Herrer?

En anden Dag besøgte jeg, en halv Fjerdingvei nordpaa, *Mikkel Thomsen,* Gaardmand og Uldhandler, hvis Kone, efter hvad der sagdes mig, vilde undre sig, hvis jeg ikke kom, og deri havde hun paa det Fuldstændigste Ret. Disse Folk have for atten Aar siden paa nøgen Grund anlagt en Have, der nu er baade stor og smuk, forsynet endog med sjeldne Træer, og desuden en Granplantage. I et Hjørne af Haven var et Observatorium, d. v. s. et høit Lysthus med en stor Kikkert; men den ene Tordenbyge kom efter den anden, saa at vi ikke kunde see videre end til Lysgaard Kirke. Paa en grøn Plet i Haven stod et Æbletræ med lav Stamme, vidt spredte Grene, med Knopper, Blomst og Frugt paa engang. M. Thomsen viste mig en Kløverbusk af eet Frø, der var voxet tæt ved Gaarden; den havde 64 Stengler, hver Stengel med Blomster; men den var rigtignok groet ved Siden af en Mergelklump.

Husmoderen, en fyldig, livlig, munter Kone, dækkede et smukt Aftensbord for os — jeg var i Følge med den afgaaede og den nuværende Skolelærer[68]) — og satte sig hen til os og fortalte nogle Spøgelseshistorier. Hun agerede dem saa godt, at jeg ved den første blev skuffet og troede, hun havde selv været angst; men hun talte i en andens Navn og efterlignede hans Frygt. Den alvorligste af disse Historier angik Broderen til den Mand, der er paa Aftægt hos dem. Han vilde partout døe og bad en Ven i Viborg om at skyde sig. Denne gik ogsaa med ham ud paa Marken, lagde Bøssen an og trykkede af, medens den Anden stod ganske rolig; men Bøssen slog naturligvis Klik. Saa hængte han sig i en Kostald, og Broderen sov to Nætter i Baasen, i Haab om, at han vilde gaae igien og sige ham Noget.

Efterhaanden bleve vi flere, Slægt og Bekjendte, Ældre og Yngre, der vare i Besøg i det gjæstfrie Hus. Tilsidst vare vi 14 samlede. Husmoderen førte en 12—13 Aars Dreng frem og lod ham synge jydske Sange. Baade Stemme og Sange vare eiendommelige, først overraskende, efterhaanden meget behagelige. Derpaa sang den unge Skolelærer tilligemed to af Børnene. Imellem blev fortalt et eller andet snurrigt Træk. Det var paa en Maade en Salon med Musik og Samtale, som i London, Paris eller Kjøbenhavn, men med en Friskhed og Originalitet, der vakte en Fornemmelse, som om jeg var Vidne til en ny selskabelig Cultur, der voxede op af dansk Grund.

Da jeg var kommen tilbage fra en Udflugt til Karup — hvorom senere — fortalte jeg om Aftenen Pastor Blache en lille Historie om udholdende kvindelig Kjærlighed, som jeg havde hørt der. Den mindede ham om en Begivenhed i Thorning-Egnen, som han i Embeds Medfør havde havt at gjøre med. Et Par Ægtefolk, Gaardmandsfolk, levede lykkelig sammen i nogle Aar og havde tre eller fire Børn. Saa forelskede Manden sig i Datteren af en nærboende Husmand og droges saa stærkt til hende, at han ikke havde Sans for Hus og Hjem. Pigens Fader sagde Intet imod hans Besøg i Huset, hans egen Kone heller ikke. Andre Folk og navnlig Præsten gjorde Forestillinger, men forgæves. Endelig tog han Pigen op til sig paa Gaarden. Hun sad med sit Barn i Storstuen, hans Hustru med sine Børn i en Sidestue, og stadig klagede Konen ikke. Men Slægtninge fik dem endelig separerede og Formuen delt. Manden forpagtede en Mølle og kjøbte senere et Hus; Konen fik sig et lille Hus, var flittig med sine opvoxende Børn, og Alt trivedes vel for hende. Han havde Pigen hos sig i sit Hus; men man ville ikke taale det, før de tre Aar vare omme, og han maatte sende hende bort. Endelig, efter de tre Aars Forløb, gik han til Præsten, erkjendte sin syndige Adfærd, vilde ogsaa gjerne flytte sammen med Konen igjen — hun havde tilbudt at glemme Alt og igjen være hans Hustru —; men, tilføiede han; uden Pigen kunde han ikke leve. Præsten talte med Konen. Hun sagde, at hun holdt saa meget af ham, det havde hun altid gjort, og hun holdt af ham nu som den første Dag. Men hun havde fra Først af givet ham Lov til at holde af Andre, blot han altid vilde sige hende, hvem det var.

Men Thorning har endnu besynderligere Kjærlighedshistorier. En Brøndgraver omkom og efterlod en Enke med to Børn; det ene Barn brændte ved Vaade. Endskjøndt Egnen aldeles ikke har Mangel paa Piger, trak denne Enke dog Friere til med magnetisk eller magisk Magt. Hun sagde Ja til enhver af dem, og hendes Moder sagde ligeledes Ja til dem, der friede gjennem hende, og hver af Frierne gik med to Forlovere til Præsten og lod sig indtegne som den rette Brudgom, saa at Præsten for at skaane Kirkebogen maatte anskaffe en ny Protokol til denne Brug. Endelig var der en af Frierne, der ligesom den hjemvendende Odysseus med Magt skilte sig af med samtlige Beilere, dog uden at dræbe dem; kun en af dem kunde han ikke faa bort paa anden Maade end ved at give ham et Uhr.

Thorning har ogsaa en Tidlang havt en Person, der bar det romantiske Navn: den hvide Jomfru. Hun reiste i en ung Alder til Tydskland og kom tilbage med et lille Barn, og senere skjænkede hun, i Løbet af nogle Aar, Sognet sex eller syv Børn. En Husmand paa henved 60 friede til hende og fik Ja, men fortrød det, og for at undgaae, at hun skulde flytte til ham, stak han Ild paa sit Hus, hvorfor han kom otte Aar i Tugthuset. Han er kommen hjem igjen og fører nu et bedaget, roligt Liv efter denne besynderlige Udflugt i Romantikken. Hun flyttede til en Egn endel Mile sydpaa, og eftersom hun havde været i Huset hos en tydsk Læge, gav hun sig til at udøve Lægekunsten, hvilket vel en graduеret Læge søgte at hindre hende i; men hun feiede ham bogstavelig af med en Kost. Men hendes videre Skjæbne hører ikke til Thornings Krønike.

Den alvorligste, maaskee inderligste, i alt Fald sørgeligste af de Kjærlighedshistorier, der omtales, var mellem en gift Mand, der havde et halv kirkeligt Embede, og en Gaardmandskone. Den blev til en Retssag og kostede begge deres Livs Lykke. Retten fik Brevene, som hun havde skrevet og gjemt under en Sten, og som skulle være mærkværdige ved deres Udtryk af Hengivelse og Glød.

Med Pastoren besøgte jeg Fattighuset, et lille, rødt, grundmuret Hus, indvendig sondret i to Halvdele, hver med to Stuer, et Kjøkken og en Forstue. I den nordlige Stue tilvenstre var to Senge; over den ene laa et hvidt Bomuldstæppe med Fryndser;

den anden Seng var mindre pyntelig, men dog renlig at see til, og overhoved bar Alt Præg af Renlighed. Fra et Rum bagved kom en lille Kone frem, strikkende; hun var ordenlig klædt, havde livlige og venlige brune Øine og saae tilfreds ud. Hendes Pande gik temmelig stærkt ud foroven, skjød indad mod Øinene og havde en Fordybning over Øienbrynene. Hun sagde, at hun ikke var saa klog, som hun skulde være; men hendes Madmoder sørgede godt for hende. Madmoderen var et andet Fattiglem, Konen, hvem den nette Seng tilhørte, og som for Øieblikket ikke var hjemme. Den anden Stue beboedes kun af een Kone. Hun havde langtfra et saa barnlig-godmodigt Ansigt, men saa ud til at have vredet sig stærkt imod Skjæbnen, før den fik hende sat ind ad denne Dør. Men hun kom dog frem og takkede os, fordi vi havde seet ind. Sognet har andre Fattige, der ere anbragte ude. Paa nogle Steder skulle Sogne have sluttet sig sammen om at oprette Communegaarde: Landbrug, hvor arbeidsføre Fattige anvendes; men dem har jeg ikke seet.

Om Søndagen var jeg i Kirke. Texten var: Christus græder over Jerusalem, og de Ord, som Præsten gjorde til Midtpunkt, vare: Vidste Du, hvad der tjener til din Fred! — Da jeg havde hørt den alvorlig-blide Prædiken, der simpelt og jevnt bragte Freden saa nær til Sindet, at det syntes at kunne gribe den, kunde jeg ikke lade være at anstille en Sammenligning med de to Prædikener, jeg nys havde hørt i London, i Tabernaklet, af Mr. Buther og Mr. Spurgeon. Buther talte om Cains og Abels Offre og viste, at Cains Offer maatte forkastes; thi der var slet ingen Sammenligning imellem hans Korn og Urter og Abels Lam, hvilket Lam var selve Christus. Prædikanten gik videre i dette Mystiske og Mysteriøse, og den nerveinciterende Atmosphære, han ved sin Lidenskab frembragte, var en saadan, at jeg paa et vist Punkt vilde have fundet det i sin Orden, om Raabet havde lydt: Til Vaaben! Til Baalet! rivende alle 6000 Tilhørere og mig med villieløs afsted. Næste Søndag prædikede Spurgeon over Esaias 53 Cap., V. 3—6. Han skildrede Synden i grandiose Billeder: Som naar en Tordendag Skyerne samle sig og opfylde Himlen, som naar alle Jordens Floder ilede til samme Svælg og udgjøde sig i det, som naar alle Kulminer, der sprænges og udhugges i Dybet, sendte deres sorte Masser op, alle til eet Sted,

saadan samle Menneskene Synd, i slige Masser optaarnes den, slige Dyb kunde den fylde, og Alt dette tager Christus paa sig og bærer paa. Hver kan skyde Sit hen paa ham; han tager og bærer det, blot man *troer*, og saa fulgte Opfordringen til Tro, hvorved bl. A. ogsaa forekom en Hentydning til, at nogle af de Udvalgte i Menigheden, de, hvem Herren især havde benaadet med Tro, havde været slemme Syndere. Forskjellen imellem de to engelske Prædikener og den danske var dog i en væsenlig Grad ikke saa stor, som man skulde antage; thi trods al deres melancholske Energi, trods Blandingen af normannisk furia og syrisk Ekstase, talte hine dog ikke til Følelsen paa den Maade, at man fyldt af Aanden i Kirken kunde enthusiastisk falde paa at offre det reale Livs Gode og Position. Og den danske Præst kom i Samtalens Løb til at gjøre den Bemærkning, at Almuen paa denne Egn ikke kan paavirkes uden ved Forstandighed, at ethvert pludseligt og stærkt Anslag paa Følelsen preller af, at man vel kan bringes til at see det Ophøiede, men det maa ikke løfte bort fra Realiteten.

Kirken, der er vel vedligeholdt, tager sig også anselig ud, fordi den ligger paa en Høi, med Træer omkring og et lille Vand nedenfor. Indvendig bestaaer den af en rummelig, lang Sal med fladt Loft og med en gammel, udskaaren Prædikestol tilhøire. En bred Bue fører ind i et mindre lidt lavere Rum, Choret eller Lavkirken med Altret. Altertavlen er af Træ, hvorpaa er malet nogle allegoriske Kors. I Midten er en Tavle af Marmor eller Alabast, hvori er udskaaret: Christus i Helvede (Djævelens Gab, man seer Tænderne), Christus paa Moderens Skjød og Christus i Himlen med to Engle ved Siden.

Paa Kirkens nordre Væg hænger en sort Tavle med Liste over Thorning Præster siden Reformationen. Indtil Blicher staaer ved dem Alle et Kors — Tegnet paa, at de ere døde i Kaldet — med Undtagelsen af *Erik Sørensen*, der var Præst 1618—21. Om ham fortæller Pontoppidan, at han braverede med sin Styrke og blev i Viborg af en ung Adelsmand Otte Skram udædsket med blot Kaarde, hvorpaa han nedlagde Adelsmanden, flygtede og blev Officer i svensk Tjeneste.[69]) Denne Historie fortælles lidt anderledes paa Egnen, og Blicher har behandlet den i »Præsten i Thorning«, hvor Præsten kaldes Søren Madsen Lihme.

Efter Gudstjenesten havde Præsten Besøg af en Bonde fra Heden. Det var en temmelig ung Mand, klædt som Bønderne paa Rigsdagen (Nationaldragt seer man overhovedet Intet til). Han var overbevist om, at ved den nys vedtagne Forfatning, navnlig Landsthingets Sammensætning, var Friheden bleven udsat for meget stor Fare eller egenlig næsten tabt. Men han var heller ikke ret fornøiet med Folkethings-Valgloven, fordi Husmændene have for megen Valgret. Jeg foreslog ham en ny Valglov, der udelukkede Godseiere, Husmænd og Kjøbstadfolk; men jeg fortrød det; thi ved Satire lukke man Munden paa en saadan Mand, og jeg vil jo netop have dem til at tale.

Samme Søndag blev i en Samtale med ældre Folk ogsaa Blichers Familie berørt. Man talte godt om Fru Blicher og mente kun, at hun havde været noget for pertentlig; hvad der udførtes for hende, vilde hun have meget nøiagtigt, og hun var saa overmaade renfærdig, hvilket ikke passede godt med Blicher, naar han f. Ex. kom hjem fra Jagten. Eftersom denne Familie hører til vor Historie, tør jeg omtale et Træk. En Gang om Aaret gik Fru Blicher i stiv Pynt ind i Storstuen, hvor i Reglen Ingen maatte komme, fordi der var saa pænt, tilbragte flere Timer der og gik baglæns ud med en Støvekost i Haanden.

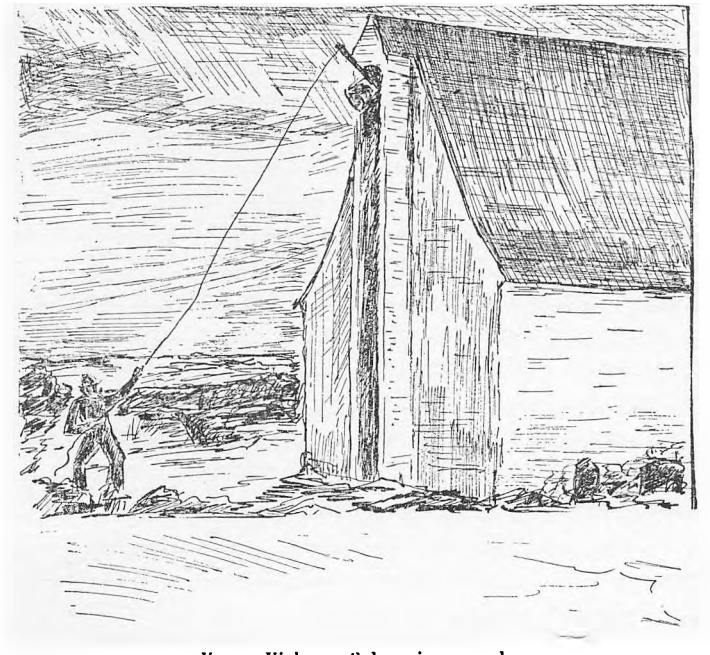

Karup Kirke — Solen ringes ned.

VIII.

Den forangaaende Løverdag gjorde jeg en Udflugt til *Karup*. Pastor Bache gav mig Befordring og skaffede mig derhos en fortræffelig Ledsager, Hr. Søren Kirkegaard, der efter 40 Aars Tjeneste har taget sin Afsked som Skolelærer og nu eier et kjønt Hus og nogen Jord.[70]) Som Hoved for en talrig og kraftig Familie af Børn og Børnebørn er han et Exempel paa, hvad der kan udrettes ved Retsind, Arbeide og Sparsommelighed. Han omtales som en ægte jydsk Skolelærer, men har slet Intet af det Snit, hvorefter jydske Skolelærere tilskjæres i vor Literatur, er hverken »seminaristisk« fordringsfuld eller let paavirkelig jovial, men i al Simpelhed tryg ved sig selv og kan tee sig i ethvert Selskab, fordi han ingen Rolle vil spille, seer ud som en Mellemting mellem en dannet Bonde og en Kjøbstadmand, men ligner dog ingen af Begge.

Han mente, at jeg for ret at see Egnen ikke burde kjøre samme Vei hen og tilbage, og Udveien gik derfor mod Sydvest,

over Graahede og Ahlheden, der umærkelig for Øiet glide over i hinanden, til Sangild, hvor der er en nedlagt Vandmølle ved Haller Aa. Det er denne Aa, der kommer fra en lille Sø i Sydost nedenfor Graagaardene, løber forbi Bækgaard og det Dige, som skal være opkastet under Kampen mellem Valdemar og Svend. Vor Vei — hvis nogle Spor i Lyngen kunne kaldes saa — gik nu i Nordvest langs Aaen, og Landskabet syntes mig overmaade interessant. Aaen løber nede mellem to svære Bakkestrøg, der strække sig i en saadan Afstand fra hinanden, at det seer ud, som om her engang har været en mægtig Flod, der har trukket sig ned i et beskednere Leie. Eftersom Aaen har et temmelig stærkt Fald, har man været istand til med ringe Midler at lede dens Vand op langs Bakkerandene til Overrisling, og medens rundt om sees den vildene Hede, møder Øiet pludselig Strækninger, hvor Kvæget gaaer i bugnende Græs eller fyldige Kornagre.

Saa kjørte vi lidt mere mod Vest, over Lyngbakker og Dale, og kom til en anden, mindre Aa eller Bæk, kaldet Vallerbæk, hvor der ligger en Vandmølle, anlagt 1862, og vidner om, at der paa Egnen maa være Beboelser, hvorfra Vandværkerne ere anlagte, og hvem Kvæg og Marker tilhøre. Vi saae ogsaa en Gaard, som hedder Porris Krog.

Vi bøiede nu næsten mod Nord og kjørte igjen over Haller Aa; men jeg fik paa en temmelig stor Strækning ikke lagt rigtig Mærke til Egnen paa Grund af en Samtale med Hr. Kirkegaard. Jeg havde hørt Noget om en Kone, der i sin Pigestand havde været musikalsk og tilligemed Faderen spillet til Dands, og vilde gjerne vide noget Mere om hendes Slægt. Det fejlede heller ikke, der var strax en Thorning-Historie. Hun havde en Faster, der stod op om Natten og saaede Ukrudt i Naboens Mark, og denne Fasters Moder blev paa Egnen anseet for en Hex. Hun blev 92 Aar gammel. Da hun i en høi Alder brak sit Ben, sagde en Nabo, at det slet ikke var sandt; det, som feilede hende, var, at hun den foregaaende Nat havde forvandlet sig til en Hare, som han havde anskudt. Hendes Datter, Fasteren, der saaede Ukrudt havde ydermere den Feil, at hun stjal. Børnene sagde til Faderen: Vor Mo'er gjør os saa megen Skam, skal vi ikke faae hende skjødt (skudt)? — Nei, svarede Faderen, vi maae have mere Plaseer af hende. — Men han fandt det ikke plaseerligt, da hun blev arresteret for

Tyveri; han sagde til Herredsfogden: Hvad vilde De sige, Hr. Kammerjunker, hvis jeg smed Deres Kone i Hullet?

Dette er Træk af en Fortid, som idetmindste jeg ikke kan mane op igjen novellistisk, og jeg lader dem derfor henstaae i deres Virkelighed.

Saa reciterede Hr. Kirkegaard udenad Visen om Skalle-Laust, kaldet saa, fordi han hed Lars og fiskede Skaller. Anledningen til denne Vises Tilblivelse var, at en Møller havde holdt Bryllup, men ikke indbudt en af sine bedste Venner, en Degn. Degnen hævnede sig ved at skrive Visen, hvori fortælles, at Skalle Laust kom ind til ham, og i Anledning af, at en kjær Ven holdt Bryllup, gav han Laust en Daler til at gjøre sig tilgode for, nemlig ved at kjøbe Rug eller Malt og lidt Sul samt Brændevin med Maade til at drikke Brudeparrets Skaal. Men Laust fandt, at dette var en gal Orden, og begyndte med at kjøbe et Pot Brændevin og en Kardus Tobak, og da han kom hjem til sin Familie, begyndte der et Gilde, hvorunder Resten af Daleren gik med til Brændevin, og da man endelig efter stor Glæde, nogen Strid og i meget vaklende Tilstand huskede, at der skulde drikkes en Skaal for Brudeparret, var der ikke en Draabe tilbage. Men saa lover Laust — der ogsaa var Spillemand — at han med det Første selv vil gaae til Mølleren og bringe sine Hjertens Lykønskninger, og saa skulle de med det samme faae at høre en Spillemand, som ikke har sin Mage paa Egnen. Men dette Udtog af Visen er et tørt Skelet; den sprudder af Liv og Lune og bliver især kostelig for dem, der forstaae og sætte Pris paa den jydske Mundart, hvori den er digtet. Jeg troer, den kan nogenlunde sættes ved Siden af Blichers bedste Digte i Almuesproget. Den er uden Forfatterens Medvirkning trykt i Randers 1832 — et Exemplar findes paa Universitetsbiblioteket — men eftertrykt flere Gange, tildels i Smugtrykkerier, som det lader, med Udeladelser, Forandringer og menings-forstyrrende Trykfeil, der gjøre Hr. Kirkegaard ligesaa ondt, som en forvansket latinsk Codex vilde gjøre Madvig [71]).

Visen varede, til vi naaede Broen over Aaresvad Aa, der nærved Karup falder i Karup Aa — og det staaer med blivende Erindring for mig, hvordan Aaen, maaskee paa Grund af Lyset virkede paa mig. Dens Bredder ere her lave, med Spor af nogen Uro; Himlen var overtrukken, et mat Solglimt faldt paa Aaen, og det

syntes mig, at den ligesom kastede et dulgt, vildt, ondt Blik, at den kom som en Hugorm ud af Lyngen. Jeg siger ikke dette som Indledning til noget Uheld, som et Varsel. Det var saadan, at det er ikke første Gang, at disse Egne midt under den store Ro pludselig have forekommet mig at vise Noget, der svarer til det skjulteste Ondt i Folkenaturen.

Vi kom til Karup, hvor der unægtelig seer noget ensomt og øde ud — jeg vilde næsten sige kjedeligt, fordi Egnen ved det første Øiekast synes at bestaae af lave Bakker, der formløst, hist og her med tilsyneladende stille, træge Vandløb mellem sig glide over i hinanden. Men ved Engmester *Feddersens* Gaard [72]), som vi kjørte op til, var dog strax en kjøn lille Have, og der var hyggeligt indenfor. Børn idetmindste har man Lov til at rose uden Indiscretion; der var en rigtig kjøn lille Dreng. Hr. Feddersen var med Prof. Johnstrup[73]) fra Kjøbenhavn og Capt. Dalgas [74]) fra Aarhus kjørt ud i Heden vesterpaa; men Fruens gjæstfrie Opfordring til os om at vente modtog jeg for min Del meget hellere, som jeg snart fik en lille Historie og kunde besøge de Vedkommende.

Historien, der forresten er meget lille, er om *Peder Gaard*[75]) og *Karen Hus,* og de Navne ere ikke blevne givne bagefter. Peers Tilnavn hidrører fra en Gaard, der engang har ligget ved Kirken og tilhørt hans Slægt; Navnet betegnede den Gaard, som ikke var. Peer var en rask og kjøn Karl, en dulig Stenhugger; Karen var en kjøn og flink Pige, og de vare forlovede. Men Peer blev Kyrasser og kom ikke hjem i mange Aar, og der syntes at være tydeligt Bevis paa, at Karen ganske havde glemt ham. Hun fik sig et ganske lille Hus og ernærede sig ved Haandarbeide, ved at spinde, sye og strikke samt ved Husgjerning for Folk; hun blev søgt af Alle, fordi hun var utrættelig virksom og dygtig. Peer var endelig kommen hjem og giftede sig i en Alder af 40 Aar; men Konen døde, og Garnisonslivet havde taget stærkt paa ham; han drak og gik saa fuldstændig nedad, at han skulde lægges ind paa Fattighuset. Saa kom Karen og tog ham til sig. En Mand talte forstandig med hende og viste hende, hvad det var for en besværlig og faretruende Ting. Hun svarede: A gjorde det heller it, naar det it var for den store Kjærligheds Skyld, a har baaret til ham i min Ungdom. — Hun førte det igjennem og ernærede baade sig og

ham; men skjøndt de nu være aldrende Folk, omtrent i de 50, fandt Præsten (den forrige) det dog forargeligt, at de levede saadan sammen, hvorfor han fik dem gifte — hvorved Peer blev juridisk Herre i Huset. Karens høieste Ønske var og er stadig, at Peer ikke maae faae Arbeide, for saa drikker han, bliver fuld og banker hende.

Jeg skulde tage meget feil, hvis ikke for alle Andre ligesom for mig Historien bestod i de Ord: »For den store Kjærligheds Skyld, a har baaret til ham i min Ungdom«. Jeg vilde gjerne see den Kone, og det lille, gule Hus laa da ogsaa ganske nær. Det bestaaer af en smal Forstue, en Stue og et Kjøkken. Ved et Bord tæt til Vinduet sad Peer og spiste, i den modsatte Ende af den 4 à 5 Alen lange Stue, ved Døren til Kjøkkenet, sad Karen og kartede. Stuens længste Væg var optaget af en Seng og en Dragkiste. Over Dragkisten hang en Permi (Pyramide) eller Tawlet (tavoletta) af denne Form

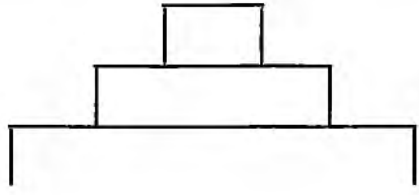

hvorpaa stod tre Par Kopper og nogle Ølflasker: ved Siden af hang nogle ganske smaa Skilderier.

Karen er nu omtrent 60, men har endnu ganske sort, fyldigt Haar; hun er mørkøiet og smækker og ligner mere en aldrende Kjøbstad-Tjenestepige end en Bondekone paa Heden; men som Tjenestepige vilde hun øjensynlig være en streng Herre i Huset. Hun saae ikke vredt til os (Skolelærer Kirkegaard var med), men heller ikke mildt; hun arbejdede som en Maskine, der har noget at tænke paa. Hvad Peer angaaer, da kan Karen lade ham see med Ære. Rene Nattrøie-ærmer stak ud af den blaae Vest; Halstørklædet sad med militairisk Fasthed om en ren Skjortelinning. Hans Physiognomi er ikke ubehageligt, skjøndt Næsen er noget flad og Munden simpel, bred, i det Hele en Blanding af Styrke, nogen Kløgt eller Snuhed og den Slags Æresfølelse, som Karlene fornemme, naar de ride tætsluttede i velpudsede Uniformer og Pigerne komme til Vinduet. Om det saa er Maaden, hvorpaa han

er skaldet, fra Panden opad med Haar paa begge Sider, har den et eget militairisk Snit og minder om Foresattes Exempel, om Springjakkens og Kyrassets ældre Heroer. Karen vilde ikke svare et Ord andet end Ja eller Nei, enten fordi jeg ikke forstod at tale med hende, eller fordi hun nu engang er taus. Peer fik vi med til at hente Kirkenøglen hos Skolelæreren (der ikke var hjemme) og vise os Kirken. Da han reiste sig, tabte han meget i Anselighed; de Folk ere vante til at tage sig ud siddende. Naturligvis søgte jeg med Forsigtighed at føre Samtalen over paa ham selv og Karen; men saadan gammel Kyrasser er snu, og engang syntes det mig af et Sideblik, han kastede paa mig, at han gjættede, hvad jeg vilde. Paa hans anden Side gik imidlertid Skolelærer Kirkegaard og viklede ham umærkelig ind i nogle Smaating, omtrent tyve Aar gamle, hvoraf fremgik, hvad jeg ikke havde vidst før, men allerede har fortalt *anticipando*, at Peer havde været gift førend med Karen, og at han dengang havde været 40 Aar. Jeg spurgte ham: Hvorfor giftede De Dem saa sildig? — Jeg vilde have Li af mine unge Aar. (Li, formodentlig det engelske glee, Lystighed, Glæde [76]). — Paa Kirkegaarden, hvor han viste os nogle Ligsten, han selv havde hugget meget net, fik jeg ad en Omvej Anledning til at spørge, hvorlænge han havde kjendt Karen. — Siden jeg var ung. — I Kirkedøren sagde jeg: Karen har vist været smuk i sine Dage. — Ja, ellers havde jeg jo heller ikke taget hende, svarede den uforbederlige gamle Kyrasser.

Kærup Kirke ligger paa en Høi ved Udløbet af Aaresvad Aa i Karup Aa og er en Levning af den i Middelalderen høit ansete *Sctæ Mariæ* eller *Vor Frue Kirke til Karup.*[77]) Et Par hundrede Skridt Sydost for Kirken var Kilden, hvor en Blind engang toede sig efter at have bedet til Guds Moder og blev helbredt, og dette gav Anledning til, at Syge og Sunde strømmede sammen til det hellige Vand, at der blev reist, først et Capel, saa en Kirke med meget høit Taarn og Spir, med Votivtavler og rige Gaver. Her har Middelalderens religiøse, sandselig-kraftige, brogede Liv bevæget sig; Pilgrimme ere komne i Skarer og have draget i Procession fra Kilden til Kirken; Prælater, Riddere, Hofmænd og Hofnarre have samlet sig her. Hvor der nu ligger nogle faa, spredte Gaarde og Huse, har staaet en By med Herberger for Store og Smaae; ifølge Pontoppidan skal der baade i Gaarde

og paa Marker findes Stenbroer, Gulve, Kjeldere o.s.v., der vidne om en forhenværende Kjøbstad; ja paa det Sted i »Byen«, der nu er bedækket af en Mængde smaa Sandhøie, Flyvesand, som holdes nede ved Marehalm, skal have staaet et Slot.[78])

Som en ødelæggende Stormvind er Tiden gaaet over dette Sted, har bortfeiet næsten Alt, hvad der hidrørte fra Menneskehaand, og taget Skovene med, som stode paa Egnen, saa at man med disse Erindringer for sig synes, at de bølgende, lave Banker ligge hen som Noget Tugtet og Kuet. Kun ved Vandmøllen, lidt nedenfor Kirken, er der en Plet, som synes sparet: et ganske lille Krat paa grøn Engbund. Den nuværende Kirke skal bestaae af tre Hvælvinger af den gamle, »men er dog stor nok til at rumme Menigheden«.[79]) Taarnet blev ramt af Lynild,[80]) og Peer Gaards Fader kunde huske det. Det blev spaltet saadan, at naar man kom fra Thorning, saae det ud, som om der stod to Karle paa Taarnet. I nogle Alens Afstand fra Kirkens østre Gavl groer Græsset endnu saadan, at der synes Spor af en rund Udbygning.

Ved den nuværende,[81]) nye Indgang, i den vestlige Gavl, ligge to gamle Stene; i den ene er udhugget en kvindelig Figur med en Bog i Haanden. Inde i Kirken, tilhøire, ved den gamle, nu tilmurede Indgang, er endnu det Katholske Vievandskar, en udhulet Sten, der sidder fast i Muren. Ligeoverfor, i en lignende tilmuret Indgang eller Niche, henstaae tre omtrent 2 Alen høie Figurer af Træ. Den midterste er en Madonna med et blødt, ømt Udtryk; den anden er en Biskop, den tredie er Gud Fader, en gammel, søvnig Mand, der sidder og holder den døde Christus op til sig. Peer Graa kunde ikke sige mig, hvor disse Figurer havde hørt til eller vare fundne, og senere glemte jeg at spørge.[82]) Jeg gik ud paa Broen over Karup Aa — den vestlige Grændse for min Reise dennegang — en Bro mellem to Lyngheder.

Egnen er som sagt øde og kuet; men vor Tid har en befriende Magt; den reiser det Knækkede, formilder og forsoner selve Naturkræfterne, bringer dem til at indgaae Association med Menneskene, og jeg havde det Held, netop paa dette Sted at træffe Repræsentanter for denne Retning og Evne i Tiden. Dhrr. Feddersen, Dalgas og Johnstrup kom tilbage. Hr. Feddersen er theoretisk og praktisk Landmand og har oplært endel unge Mennesker i Engvandingskunsten, Prof. Johnstrup, der er kaldet til

Universitetet i Forchhammers Sted, var paa en videnskabelig Reise, men havde for Øjeblikket sluttet sig sammen med Capt. Dalgas om noget Praktisk, en Undersøgelse, der stod i Forbindelse med de Formaal, det nys stiftede Selskab[83]) for Frugtbargjørelsen af de jydske Heder har stillet sig. Ved dem kom jeg til at see Egnen paa en ny Maade; ind i den istedenfor hen over den. Jeg veed ikke nu, om jeg tidligere har havt den Forestilling, at Ahlen (nemlig Sandahlen; om Stenahlen eller Jernahlen eller Myremalm er her ikke Tale) var Skyld i, at Heden henlaa med Lyng; men jeg erfarede, at netop det Modsatte er Tilfældet, at Lyngen er Skyld i Ahlens Tilværelse. Paa horizontale, jernholdige Sandstrækninger virker nemlig Humussyren i Hedeplanterne opløsende paa Jernet, saa det udskiller sig og synker ned fra det øvre Lag og i det næste Lag danner en chemisk Forbindelse med Sandet. Derfor strækker Ahlen sig, snart løs som Kaffegrums og af samme Farve, snart i faste Blokke, under et Lag af hvidt Sand, og netop af samme Tykkelse, som dette øvre, hvide Lag er, findes ogsaa Ahllaget; under dette aftager igjen den brune Farve; der kommer gult og endelig igjen hvidt Sand. Vand, Mergel eller Kalk virker til Opløsning af Ahlen, ligeledes »bløde Vexter«, Kløver, Korn o. desl. Efter Middagsbordet gik vi ud paa Heden og fandt Theorien, forsaavidt Saadant i Hast kan paavises, stadfæstet: Hvor man grov, var der først den tynde Muldskorpe, saa kom Laget af Blysand: hvid, sandet »Jord«, saa et tilsvarende Lag af Ahl, saa brunt Sand o.s.v. Men underveis saae jeg ogsaa frodige Enge, frembragte midt i Ahlheden ved Hjælp af Vand.

Jeg fik ogsaa Leilighed til at oversee en Strækning af Karup Aaes Løb. Selve Aaen har en Brede af 20 til 40 Alen; men den løber ligesom Haller Aa i Bunden af en Dal mellem Bakkestrøg, og denne Dal seer ud til engang at have været helt fyldt af Vand, et endnu mægtigere Flodleie end Hallerdalen. Dette gamle Flodleie er paa hele Aaens Løb 1500—2000 Alen bredt, og der kan ved at bringe Aaens Vand op til Overrisling indvindes 4500 Tdr. Land. Det er kun ved saadanne større Aaløb, hvor Privates Kræfter ikke ere tilstrækkelige, at det nævnte Hedeselskab vil træde hjælpende til; men ved selve Karup Aa, høiere oppe, findes imidlertid de største Engvandingsanlæg, der i Danmark ere blevne

udførte uden technisk Bistand. De skyldes Familien *Stoulund*, Bønderfolk. Den nuværende Stoulund (Jens) er ca. 70 Aar. Hans Stedfader, Peer Stoulund, havde været i Tydskland og seet nogen Engvanding, som han ved sin Hjemkomst efterlignede ved Hjælp af overraskende simple Midler, og i Løbet af halvtredsindstyve Aar har Familien anlagt tre store Værker ved Karup Aa. Peer Stoulund fik en Sølvmedaille af Landhusholdningsselskabet, hvorimod Jens Stoulund ikke har modtaget noget anerkendende eller hædrende Tegn, uagtet han og hans Sønner med deres usædvanlige Dygtighed have forenet stor Hjælpsomhed mod deres Naboer.[84])

Den egenlige Aarsag til, at jeg var reist til Karup, var, at jeg vilde see Tatere; men man sagde mig, at der ingen var paa Egnen, og henviste mig til Vroue. Alligevel var det med en tilfredsstillende Følelse af en vel tilbragt Dag, at jeg Kl. 7 kjørte hjemad mod Thorning. Veien gik nu over Ahlheden lige østlig, langs Aaresvad Aa, gjennem en langlig Dal med svære, brune Bakker paa Aaens anden Side, tilhøire for os. Paa vor venstre Side var der en Stund mere fladt; men saa kom ogsaa her Bakker, der have en bjergagtig Charakter, skyde ud i Grene og Forbjerge og danne dybe Kløfter, mørke og romantiske og aldeles ensomme. Etsteds saae jeg i det svindende Dagslys ind i en saadan Bjergkjæde, der skjød frem imod os og lignede en Gade anlagt for andre Væsener end vi. Lidt efter blev Heden afbrudt af Agerland og Græsmarker, Engpletter ved Aaen, der snoer og spalter sig, og tæt ved Veien laa endog en Mergelgrav![85]) Strax efter kjørte vi under en voldsom Tordenbyge gjennem Colonibyen Aarestrup.[86]) Øst for Aarestrup kjørte vi over Aaen, der her viste sig som et bredt, tørt Svælg og igjen antager Navnet, som Læserne ville erindre fra Skoven: Stendalen.

Veien gik nu, under fortsat Tordenveir, gjennem Skoven eller Plantagen og gjennem forhen beskrevne Egne over Skræ ud i frugtbart Land til Thorning.

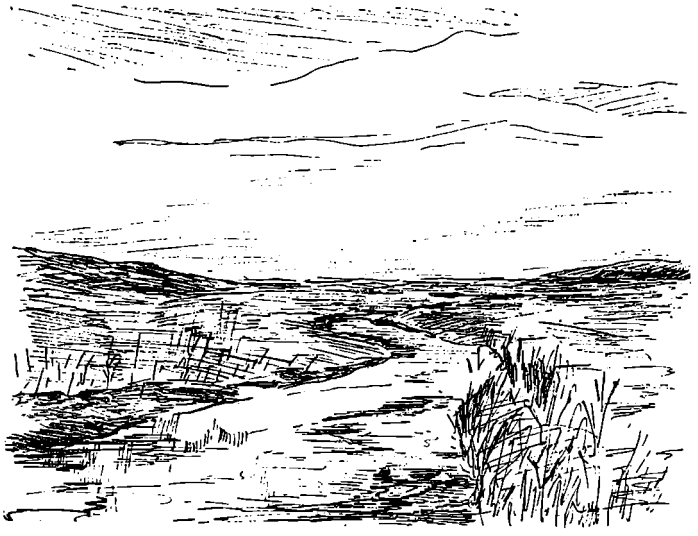

Karup Aa.

IX.

Tirsdagen den 7. August, efter Middag, forlod jeg det i flere end en Henseende rige Thorning og dets blide Præst for at kjøre til *Vroue*. Hensigten var nærmest at finde Tatere; thi det syntes mig, at Besøget paa den Blicherske Hede var ufuldstændigt, saalænge jeg ikke havde seet Nogen af Sorte Mads's Slægt. Jeg haabede ogsaa, at jeg ved at kjøre gennem Ahlheden næsten i dens hele Længde, over Grønhøj og tæt forbi Resenfelde, skulde see noget Nyt eller støde paa Et eller Andet; men den voldsomme Regn og Blæst hindrede Rejsen fra at blive Andet end en jevn Kjørsel, og Skjæbnen vilde, at det eneste Genrebillede, jeg stødte paa, skulde være et kjøbenhavnsk.

Bonden, der kjørte for mig, *Johan Wurtz* fra Skræ, en livlig lille Mand, af ufortrødent godt Humeur, var, som Navnet viser, af Colonist-Slægt og fortalte mig, naar Vejret engang imellem tillod os at passiare, Adskilligt om sit Folkefærd, som dog ikke føiede noget Nyt til, hvad jeg allerede vidste.

Da vi kom forbi Frederikskirke, var jeg inde at tage Afsked med Pastor *Gad*, og da vi talte om Hedens Tilstand i Fortiden, gjorde han opmærksom paa, at en Blomst, der hører hjemme i vore Skove, *Trientalis europæa*, Skovstjernen, voxer paa Ahl-

heden tilligemed Egekrat og Bæverasp. Jeg tvivler ikke om, at de Lærde vide det, men anfører det dog her som Bidrag til Hedens Physiognomi.[87])

Egenlig Hede, i Betydning af vildt, ganske uopdyrket Land, saae jeg heller ikke paa denne Strækning. Der var vel brune Hedebakker tilvenstre, og vi kjørte paa Randen af dem; men tilhøire og fremad oversaae jeg et langt, dyrket Dalstrøg med Huse hist og her.[88]) En enkelt Gang kom Solen frem og skinnede paa den lysegrønne Dalbund, og saa tog det sig ud, som om Hedebakkerne, vi kjørte paa, vare et Mareridt paa Jorden, noget Fremmedt, der var væltet hen over den egenlige danske Bund. For en kort Stund kjørte vi ned i Dalen, og saa opdagede jeg Hemmeligheden ved Frugtbarheden: en Bæk løber paa Dalens Bund. Den bøier af i vestlig Retning, stadig mellem to Rækker Høie, og falder ved Hagebro i Karup Aa. Jeg er nu uvis, om det var alene Bækken (hvis Navn ikke findes paa Kortet) eller tillige to Gaarde, der ligge høit nærved en Bro, som Johan Wurtz kaldte Seibæk. Vi kjørte over Broen i nordvestlig Retning, opad en svær Høi, og skulde nu være ude af Ahlheden, i Daugbjerg Sogn; men nu kom det eneste Sted, hvor jeg i Løbet af et Par Minutter ikke kunde øine en menneskelig Bolig. Strax efter saaes tilhøire en grøn Dal mellem Bakker og længere ude Daugbjerg hvide Kirke. Efterhaanden hørte Heden op, og vi kom til *Sjørup Kro* (ikke at forvexle med Sjørup ved Nordvestspidsen af den store Plantage), hvor vi toge ind.

Det er ret en hyggelig Kro for Veifarende i strengt Veir. Fra den lune Lade gaaer der en Corridor ind til Gjæstestuen, og der er lyst og rummeligt derinde. Jeg var noget vaad og forkommen og tænkte kun paa at klæde mig lidt om, men kom til, først at opsætte og derpaa glemme det, formedelst en livlig Hilsen af en Mand, der strax nævnte mig ved Navn. Da jeg fik betænkt mig lidt, gjenkjendte jeg ogsaa i ham en Kjøbenhavner, der i kort Tid havde gaaet i samme Skole som jeg, men senere var kommen mig af Syne. For at skjule hans Personlighed for Offenligheden, da han vil optræde noget talende, vil jeg kalde ham Hr. Paulsen.

Efter at have undret sig noget over vort Møde og bandet Veiret sagde han:

»Ja, det er da nemt at gjætte, hvorfor De reiser; men kan De gjætte, hvorfor jeg reiser?«

Jeg forsøgte at gjætte, men gav tabt.

»Ja, det kunde jeg nok vide!« raabte Hr. Paulsen; »jeg reiser meget mere som Poet end De, jeg reiser som en Baad uden Ror og Compas. Jeg reiser med min Kone; men hende lod jeg blive i Viborg: Engang i min grønne Ungdom stod det for mig som noget Deiligt at reise saadan som en Baad uden Ror med Seilene heiste; men nu finder jeg det næsten uhyggeligt. Naar man kommer til Skjelsaar og Alder, behøver man til sin Reise en af alle Mennesker anerkjendt fornuftig Grund.

> Etwas soll er sein Eigen nennen,
> Sonst wird der Menschen rauben og brennen,

siger Schiller; men det passer nu ikke paa mig, skjøndt jeg ikke har »mein Eigen«. Det, der er mit Eget, det er netop det Forbandede af det; det er en Grund, som intet andet Menneske har haft til at reise. Reiste jeg for et »Hus«, for en Fabrik eller i et diplomatisk Ærinde eller blot som Embedsmand, saa vilde jeg føle, at jeg gik i mit lovlige Kald, min gode Samvittighed og mine Diæter vilde bøde paa Forstyrrelsen af min huslige Ro og paa det Tilfældige, der dog altid kan ramme En paa en Reise. Nei, jeg reiser, kort sagt, som Leier.«

»Som Leier? Vil De leie et Hus, en Gaard, en Mølle?«

»Vorherre frie mig! Jeg har leiet nok. Jeg er Leier. Og det er derfor, at jeg reiser.«

»Det forstaar jeg ikke.«

»Nei, det troer jeg sgu nok! Kunde De forstaae mig, saa var jeg jo ikke abnorm, udenfor alle Regler og Erfaringer. Jeg burde kunne forstaaes af Leiere; men det er heller ikke enhver Leier der kan forstaae mig. Jeg er ikke saa heldig som de Familier, der havde leiet og tildels forudbetalt Leien i det store Hus, der blev bygget af Betonsten i Absalonsgade og faldt lidt sammen, inden det blev færdigt .....«

»Kalder De det Held?«

»Held? Ja, forsaa vidt, som de Folk kunde gjøre Regning paa at blive forstaaede. Det er sandt nok, at de maae være i en pinlig Stilling, eftersom de ikke have kunnet flytte ind — og Vor-

herre maa vide, hvorledes de retirere sig —; men de slap dog for at faae Taget ned over Hovedet, det Offenlige tog sig af Sagen, hvorimod vi, det vil sige: min Kone og jeg, ere flyttede ind i et lidt ældre, næsten nyt Hus, som endnu ikke er faldet, og som det Offenlige altsaa ikke endnu bryder sig om, men hvor Vinduer og Døre o.s.v. ret besete tyde paa, at det Hele truer med Fald. Saasnart vi efter Indflytningen og efter at være komne i Orden opdagede det, fik vi hentet en sagkyndig Mand, som erklærede, at Huset var bygget paa Kjøb, paa at tage sig ud, men ikke duer. Vi sendte Bud til Værten; men han svarede, at alle Huse synke lidt. Hvad skulle vi nu gjøre? Klage? Lade tage Syn? Saa faaer man strax Ord for at være stridbar. Naar Værten — der er saa forsigtig at boe i et andet Hus — sidder hjemme og lader os ved Leilighed blive slaaede ihjel, saa faaer han ikke Ord for Nogenting; den »stakkels Mand« lider jo Tab ved Husets Fald; men naar vi, som skulle ihjelslaaes, klage forud, i Utide, er det uhonnet. Derfor sloge vi os tiltaals og søgte at glemme Faren. En Digter siger jo, at Mennesket i sit hele Liv hænger paa Randen af en Brønd, ovenfor er der en rasende Kamel, nede i Brønden ligger en Drage med opspilet Gab, og naar Mennesket, stedt imellem disse To, ved Brøndens Rand opdager nogle Jordbær, saa spiser han dem og glemmer Faren. Den Digter har maaskee været Huseier og bygget daarlige Steder og skrevet Digtet for sine Leiere. Men Alle sige nu, at han i Grunden har Ret, og min Kone og jeg trøstede os altsaa ved det. Men forleden Formiddag, da vi sad ved Frokosten, og Pigen bragte Noget ind, skete det, at vi Begge, især min Kone, pludselig saae en bred Spalte i Loftet ved Vinduet bevæge sig i samme Tact, som Pigen gik over Gulvet. Indtrykket, som det gjorde, kan kun forstaaes af dem, der har seet noget Lignende, ligesom jeg har hørt sige, at et Jordskælv kun kan opfattes af dem, der have oplevet det. Jeg har læst, at ved Jordskælvet i Lissabon i forrige Aarhundrede styrtede Indvaanerne, da de saae Loftet bevæge sig, ud paa Gaden. Min Kone og jeg kunne rose os af, at vi ikke lode os saaledes overvælde af Frygten; vi toge os Tid til at pakke vore Kufferter, gave Pigen Kostpenge, lode hente en Droschke og sendte vore Nøgler til en Skolekammerat af mig, en Overretsprocurator. Vi besluttede at reise bort; thi naar man reiser, er

det ikke uhonnet eller stridbart at lade en Procurator varetage sit Tarv. Det gjaldt kun om, hvorhen? Vi vidste det i Sandhed ikke; men netop som vi stege i Droschken, kom en af vore Bekjendte kjørende; han lod holde og fortalte os, at han vilde paa Jernbanen til Korsør og saa til Aarhus; saa lode vi kjøre samme Vei. Min Vært, antager jeg, maa sluttelig betale Reisen, saa megen Tillid har jeg til vor kjøbenhavnske Sagførerstand og særlig til min gamle Skolekammerat; selv vilde jeg ikke ansee det for passende at forlange det. Der har De det: jeg reiser som Leier, og min Eier skal betale det .... Der er nu Æggekagen — bare jeg nu turde forstyrre Professoren.«

»Hvad? Har De en Professor med?«

»Ja, det er jo ham, vi reise med.«

»Hvor er han da? Hvad tager han sig for her i Kroen, siden De er saa bange for at forstyrre ham?«

»Han regner Integral- og Differentialregning. Det er jo derfor, at han er reist fra Kjøbenhavn.«

»Det forstaaer jeg ikke.«

»Ja, da er det sgu ikke vanskeligt at forstaae, idetmindste naar han selv forklarer det .... hør, lille Moer, gaa De ind og sig til Herren i den anden Stue, at nu er Æggekagen færdig.«

Lidt efter kom fra den anden Stue en lille, bleg Mand i Chenille. Imod Forventning var han ikke vred over at være bleven forstyrret, men gned Hænderne og sagde næsten barnlig: »Naa, lad os saa faae Æggekage.«

Hr. Paulsen forestillede os for hinanden og tilføiede: »Hr. G. kan ikke forstaae, at De for Integral- og Differentialregnings Skyld er reist fra Kjøbenhavn.«

»Fra Vesterbro,« sagde Professoren.

»Ja, fra Vesterbro.«

»Det bliver mig ikke mere forstaaeligt derved,« bemærkede jeg.

»Ikke det?« sagde Professoren og spiste.

Da han var færdig med sin Halvdel af Æggekagen, vendte han sig til mig og sagde, først rolig og koldsindig, men snart med stigende Heftighed:

»Saa De kan ikke forstaae det? Saa har De nok ingen Forestilling om, hvad det er at boe paa Vesterbro.«

»Aa, jo.«

»Nei. Har De hørt Omnibussen Nr. 2 blæse — jeg mener Conducteuren? Det er et Menneske, hvem Gud har skabt i sin Vrede eller i et Lune, som jeg virkelig ikke kan forstaae. Han har lavet sig en Melodi, der er en blodig Haan mod al Musik, en lang, skrattende Melodi eller Fanfare, som han øiensynlig selv er forelsket i, og saa staaer han paa Trinet, slingrende drukken af Forelskelse og blæser den med halvlukkede Øine næsten uafbrudt fra den forrige Jernport til den forrige Ravelin. Mindst otte Gange om Dagen blæser det Guds Vredes Menneske mig sin Fanfare midt ind i mine Beregninger, og jeg farer op, som om der var Naale i Stolen og Naale i hele Luften, og det tager ti Minutter, inden jeg kommer i Orden igjen. Jeg er ikke noget blodtørstigt Menneske; men der gaaer ikke en Dag, da jeg ikke ønsker mindst otte Gange, at hans røde Trompet var gloende og blev stukket ham ned i Halsen.«

Professoren tørrede Sveden af Panden og vedblev: »Og var det saa endda forbi dermed! Men saa er der Nr. 7. Han har et kort, skrattende Bjæf, der lyder, ligesom en af de blaae Drenge var bleven først en Hund og saa en Trompet og vidste, at jeg sad og regnede, og vilde drille mig. Saa er der en anden, der sommetider narrer mig. Han kan blæse som et Posthorn, og det har hændt mig, at jeg har hørt efter og bildt mig ind, at der var Posthorn ligesom i min Ungdom; men naar jeg saa er kommen til Vinduet, saa er det ikke Andet end en ford-Omnibus. Overhovedet, at en saadan Dyrehavslarm skal være tilladt i den mest befærdede Gade, vi have, det er dog en Haan mod al Civilisation!«

»Men hvorfor klager De da ikke, Hr. Professor?«

»Klage? Jeg har klaget, til Politidirecteuren. Hvad troer De, det nytter? Jeg hører ikke til det national-liberale Parti og skriver ikke i de national-liberale Blade, og saa er det jo ligegyldigt, om en Mand som jeg kan leve for Videnskaben eller skal crepere af Ærgrelse og Fortræd.«

»Det er da ikke muligt, Hr. Professor; af den Grund kan det dog ikke være.«

»Ikke? Hvorfor blev min Klage da ikke paaagtet? Men desuden, jeg troer ikke, det vilde nytte, om ogsaa Politidirecteuren havde den Nedladenhed at tage Hensyn til min Klage; thi — til-

føiede Professoren med blodig Ironi — det nye Politi vil have Musik. Men Gud skee Lov! den 16de October kommer da ogsaa!«

»Hvad er der den 16de October?«

»Flyttedagen! — Endskjøndt, hvor skal man tye hen? Veed De, vil De troe, at jeg reiser her i Jylland, ikke blot for Omnibussernes Skyld, men ogsaa for at faae mine Breve i ordentlig Tid?«

»Nei, hvordan det? Faaer De da Deres Breve hurtigere her?«

»Nei, men her venter jeg ingen paa bestemt Klokkeslet; her regner man efter Dage, inde hos os efter Timer. Paa vore Postkasser staae Klokkeslet, som lokke troskyldige Folk. Jeg har en Datter, der er gift og boer i Ny Kongensgade, og det har truffet sig mere end en Gang, at hun om Formiddagen har skrevet for at indbyde mig til Middag Kl. 5, saa har jeg faaet Brevet, naar det var nærved Sengetid, Kl. halv Ni! Er det et Postvæsen!«

»Har De da ikke klaget?«

»Klaget! De har den største Fornøielse i Generalpostdirectionen af at høre et Menneske klage! Der er et særskilt Contoir bare til at modtage Klager. Jeg har været saa dum at klage, og saa fik jeg et stort, vigtigt Brev med K. T. fra Generalpostdirecteuren, hvori han skrev, at et Brev, som var afsendt til mig ca. Kl. 12, var kommet til mig Kl. 8½, og det var ganske rigtigt, det var med den første Post! Saa svarede jeg ham, at nu vidste jeg, hvorfor Postkasserne ere røde — af Undseelse, fordi de ikke holde, hvad de love. Tænk Dem: i værste Fald skulde de efter Kl. 12 tømmes Kl. 4, og saa er Brevet halvfemte Timer om at komme et Kvarters Vei! Hvor befinder det sig i den Tid? Hvor flyder det om? Jeg har hørt en meget sørgelig Historie om en ung Pige, der var hemmelig forlovet, i al Tugt og Ære, og skrev den unge Mand til; men der var en ung Postbetjent, som ogsaa vilde have hende, og han var paa det Contoir, som hendes Breve gik igjennem, og han fik Tid til at calquere Udskrifterne paa Convoluterne, og saa sendte han de nye Convoluter til hendes Fader! Og saa laa der et Hus!«

»Fik saa Postbetjenten den unge Dame?«

»Jeg haaber til Gud, at han ikke gjorde det! Men jeg veed det ikke.«[89])

Professoren gik til Vinduet, saae ud og sagde: »Gud skee Lov,

det regner endnu, saa har man dog lidt længer Ro,« trak Chenillen tættere om sig og gik tilbage i den anden Stue.

Jeg gjorde mig færdig til at kjøre videre; men Hr. Paulsen holdt mig endnu lidt op med literair Samtale. Han sagde: »De spildte ifjor Deres Tid paa at skrive en Dagbog fra Vendsyssel. Af en Mand som Dem vente vi Historier fra London og Paris, ikke saadanne Ting, som Enhver kan reise og see. Jeg har tænkt paa at benytte mine ledige Timer til at samle Lidt, og nu kunde De gjøre mig en Tjeneste ved at sige mig, hvordan man skal faae Folk til at tale; for jeg vilde jo nok have lidt Mælende i det.«

Jeg svarede: »Tal med dem, jevnt og ligefrem.«

»Ja, det er godt nok; det har jeg prøvet, og det var sgu ikke mig, der manglede Jevnhed, for jeg sagde til en gammel Bondekone, vi stødte sammen med i en Kro: Hør nu, Mutter, vil hun smage en Gammelrom? Hun har vel havt en god Del Kjærester i sine unge Dage. — Hun smagte paa den, skjøndt hvad forstod hun sig derpaa, og svarede saa hun: Næ, a har slet ingen Kjærester havt. — Hvad? sagde jeg; det er da umuligt, een maa Hun da have havt. — Hvem sku det være? spurgte hun. — Hendes Mand, sagde jeg. — Næ a har aldrig været gift, svarede hun. — Men hvordan er det gaaet til? spurgte jeg. — Aa, svarede hun, Karlene duede ikke i min Tid. — Da hun saa var gaaet, fik jeg at vide, at hun var Bedstemoder, og at hun i ærligt Ægteskab har havt elleve Børn! Hvor kan man saa forlade sig paa Reiseskildringer?«

Jeg sagde: »Hvad vilde De sige, naar en Reisende f. Ex. en Handelsreisende, nu kom herind i Kroen og sagde til Dem: Goddag, vil De drikke en Snaps? Hvor mange Kjærester har De havt i Deres Dage? Vilde De saa svare saa høflig som den gamle Bondekone?«

»Det er sandt nok, men hvad Pokker!«

»De mener, at der er Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager; men det er der i nogle Punkter slet ikke. Bønderne have fuldt saa meget en Følelse af deres Personlighed som vi Andre. En Bondekone tier om sig selv saa godt som nogen Baronesse, og vel kan man faae den Ene til at tale om den anden ligesom en Frue om en Frøken eller en Etatsraad om en anden Etatsraad; men det skeer efter de samme Regler; man skal være noget bekjendt med dem, forestillet, præsenteret ligesom i »Selskabet«.

Og saa maa man endda i Reglen spæde dem ved først selv at fortælle lidt, for de sidder ikke og tænke netop paa det, vi tænke paa, og deres Tankegang maa først ledes fra de omgivende Forhold hen til Erindringer.«

»Ja, men Død og Pine, hvad skal jeg fortælle? Hvad fortæller De? Kan De ikke laane mig nogle Historier?«

Jeg fortalte ham nogle og kom derved paa den Tanke, engang at udgive til Brug for Reisende mine samlede Spædehistorier.

Idet jeg vilde tage Afsked sagde Hr. Paulsen: »Siden De har fortalt mig Historier, skal jeg nu ogsaa fortælle Dem en. Da vi tog over med Dampskibet fra Korsør til Aarhus, var der en Seminarist med, og i en Samtale, som Nogle havde sluttet Kreds om, sagde han, at man behøvede ikke andet Sprog end Dansk, paa Dansk kunde man sige Alt, hvad der behøves til Menneskenes timelige og evige Lyksalighed. — Capitainen spurgte ham:

Regner De det med til timelig eller evig Lyksalighed, at vi komme helskindede til Aarhus? — Jo, til den timelige Lyksalighed regnede han det. — Naa, sagde Capitainen, kan vi da komme til Aarhus uden Compas? Og er Compas dansk? — Ja, det er det netop! raabte Seminaristen, det er et Pas til at komme hele Verden om! [90])

Johan Würtz, min brave Kudsk, var utaalmodig; thi han vilde være hjemme i Skræ inden Aften, og saa kjørte vi.

Vrou (udt. Wrouw, hos Pontoppidan: Vrove) ligger i en af lave Høie omgivet Dal med Græsgange og Sædmarker. Naar man nærmer sig, sees to hvide Kirker tæt op ad hinanden, som om Landet af Glæde over ikke at være Hede havde faaet Tvillinger. Den vestlige af disse er *Vridsted* Kirke. Jeg blev venlig genkjendt og gæstfrit modtaget af Pastor Schwarzbrem [91]) og traf ogsaa her en kjøbenhavnsk Professor — hans Navn kan jeg nævne: Hr. Oppermann [92]) — men Tatere, erfarede jeg snart, var her ikke. De vare nylig dragne bort, tilføjede man, og jeg opfattede uvilkaarlig dette, som om de havde havt en Slags Leir; men saaledes forholdt det sig ikke. De vare gaaede bort fra Fattighuset; det er deres Vane, om Sommeren ville de vandre. Det forekom mig, at Præsten og Fruen i deres Tilfredshed og Glæde over Vrou ikke vare ret fornøiede med, at jeg havde faaet Sognet anvist som en Tater- eller Natmands- eller Kjeltringeng; men dette forhindrede

ikke, at jeg jo strax fik et ægte Taterbillede. Hine Personer, der nys havde forladt Fattighuset, Mand, Kone og et Par Børn, vare sidste Jul komne hjem med et Par Gjæster, blandt hvilke en Bondekone, der havde slaaet sig fra det civiliserede Liv. De havde sunget og dandset omkring Fattighuset, havde drukket Præstens og Vrous Skaal og endelig slaaet Glas og Flasker istykker.

En culturhistorisk Notits er det ogsaa, at paa en Lyngbakke, der kaldes Bjerget, i nogen Afstand fra Præstegaardens Have, fik Natmanden *Jørgen* af Lundegaards Eier Tilladelse til at nedsætte sig, og han var Herredets sidste Herredsrakker.

I det blide Vrou er der skeet stor Fremgang. Forhen vilde man end ikke holde Taterbørn over Daaben, Øvrigheden maatte befale Mænd af Sognet til at gjøre det, nu gifter man sig med dem, eller der er, nøiagtigere talt, et Tilfælde af denne Art. Taterkonen *Sidsel* fødte sine Børn i Snedriver og i Tugthuset; men en Søn af hende er bleven gift med en Pige af Sognet. De leve lykkelige og agtede; men han lader ingen Tater komme over sin Dørtærskel.

Der var sydpaa blevet sagt mig, at jeg i denne Egn vilde finde en Slags Taterkonge. Dette er dog urigtigt. Der skal etsteds endnu findes en Taterkonge (jeg fandt ham senere); men han, om hvem der kan være Tale her paa Egnen, er ikkun en Slags Vicekonge. Han er Glarmester og boer i Resen. Det er urigtigt, at de andre Tatere gaae om og tigge til ham; det er hans Kone, der gjør det og leier en Kone eller Pige til at hjælpe sig. Hun forstaaer at tigge saa godt, at hun engang sagde, hun ikke vilde give sin Uld for den, en rig Faareeier fik af sine Faar. Hvad de andre Tatere tigge, kommer rigtignok hyppig til Glarmesteren; men han erhverver det til videre Forhandling. Han har med sin Familie gjort en Reise til Kjøbenhavn og de kjørte hjem fra Viborg med Extrapost.

Det kan ikke nægtes, at skjøndt Vrou kan fralægge sig at være en Tateregn har det dog undertiden Besøg af omvandrende Tatere; men det vækker Opsigt, hvilket kan sees af, at for ikke længe siden en af Præstegaardens Piger kom løbende ind til Fruen og raabte: Se, Frue, der gaae sex Han-Kjeltringer!

I Almindelighed gjøre de ikke anden Fortræd end at rapse lidt, naar de ere i Trang, navnlig Fødevarer; men for nogle Aar siden hændte det sig dog, at de kom i samlet lille Trup til den ene

af Koldkurgaardene syd for Vrou. Da man ikke vilde give dem Fødevarer, trængte de ind i Huset, men bleve slaaede tilbage, hvorpaa de begave sig til den anden Gaard; men nu rykkede man fra første Gaard til Undsætning, og Beleirene bleve slagne og bundne.

Med jovial Beredvillighed søgte Pastor S. at skaffe mig Oplysninger og gik næste Dag, da den haardnakkede Regn standsede lidt, ud med mig til et Par af Egnens Folk; men der var ikke synderligt at erfare. Jeg hentydede saa smaat til, at jeg nok ogsaa vilde høre Historier om selve Sognefolkene, romantiske Historier. Men paa Præstegaarden sagde man, at der var ingen saadanne i Vrou; Vrou var et rigtigt godt Sogn, Vrou bestod mest af Gaardmandsfolk. Med dette Ord vilde man egentlig ikke sige noget Despecterligt om Husmandsclassen; men der laa dog deri, at Gaardmændene ere Landets solide Kjerne, der ikke indlader sig paa Romantik, hvilken fra Præstegaardens Standpunkt i Reglen maa betragtes med Mistanke. Jeg troer dog, at hvis man havde Tid og Lejlighed, skulde man finde Romantik ogsaa i Vrou. Skjøndt jeg ikke som en engelsk Forfatter mener, at der er et Skelet skjult i ethvert Hus, mener jeg dog, at der i det hele Land ikke findes et Hus — det skulde da være et meget nyt — hvori der ikke er foregaaet en Roman. Thi Romanens Indhold er jo en Følelse eller et Sæt af Følelser, over det sædvanlige Jordiske, under det Himmelske, der udelukkende have betaget et Menneske.

Hvor god Vrous Charakteer og Natur er, kan bl. A. sees af, at Sognefogdens Datter, der var gift sønderpaa, hinsides Karup Aa, og levede lykkelig, i Døden bad om at maatte blive bragt tilbage til Vrou.

Ved den Omhu og Velvillie, som Pastor S. stillede til min Tjeneste betræffende Alt, som burde findes, fik jeg nogle smaa Culturbilleder. Kaldsbogen udviste: »Præsten *Oluf Knudsen* blev i Aaret 1630 slagen, burit og tribuleret af en af sine Sognemænd i Resen, som derfor blev idømt en Bøde af 30 Rdl.« [93])

De omtalte Koldkurgaarde [94]) — hvis Navn, saaledes som det officielt skrives, kunde bringe til at tænke paa Klampenborg Vandkur, men som upaatvivlelig hidrører fra Kol eller Kolle, Høi, og Kur, Vagt — ligge i Resen Sogn, som er Annex til Vrou, men skatte aarlig 1½ Td. Rug og 1½ Td. Byg til Præsten i Hade-

rup, fordi en adelig Dame, som eiede disse Gaarde og tillige meget Gods øster- og vesterpaa, hyppig indrettede sine Reiser saaledes, at hun standsede i Haderup for at høre sin Fasteprædiken. Derfor paalagde hun Bønderne paa hine Gaarde bemeldte Afgift til Haderup Præst, imod, at han aarlig skulde holde Fredags-Fasteprædiken.

Vi vare inde i et meget lille Hus, der ligger i en Dal ved Foden af en stor Lyngbanke. Der boede en meget gammel Kone; hun hedder Maren og Stedet Rolighed, hvorfor hun kaldes Ma Rolighed. Da vi kom, laa hun inde i Ovnen og klinede den. Hun kunde huske at have tjent hos en Præst i Vrou, som ved Udskiftningen haardnakket forlangte at faae Toften ved Præstegaarden; den fik han, men maatte saa ogsaa tage imod, at den øvrige Præstejord blev anvist langt borte, ved Sjørup. Saa dyrkede han ikkun Toften ved Hjælp af Maren og lod den øvrige Jord springe i Lyng.

Vrou Kirke er kjøn, har et halv rundt, hvælvet Sacristi og Hvælving under Taarnet. Paa Stoledørene findes Billeder af samme Slags som i Søndersognskirke i Viborg og den gamle Klosterkirke i Horsens (og maaske flere Steder). De hidrøre omtrent fra 1720 og ere charakteristiske for den pietistiske, følsomme og dog tørre Tid. Blandt de bedste ere følgende: En Haand kommer ud af Skyen og holder en Vægtskaal; i den ene Skaal er Loven, i den anden et Hjerte. Hjertet findes for let. Loven tynger ned; Overskrift: Nil sum (jeg er Intet). Ved Siden af er samme Billede; men til Hjertet er kommet Korset, da tynger det Skaalen ned; Overskrift: Præpendoro, jeg har Overvægten. — Hjertet ligger paa et omvendt Dødningehoved, hvis Tænder have fat i dets nederste Del; men der voxe Vinger frem fra Hjertet, og Slangen, som kryber i Dødningehovedet, synes forvirret; Overskrift: Vivo, jeg lever. — Hjertet driver i en Muslingskal paa Bølgerne; Overskrift: Periclitor, jeg er i Fare. — Mange af Billederne ere urimelig haarde Allegorier om Hjertet, Døden og Frelsen, og Alvoren, som er deri, har noget Eget ved sig, spiller mellem det Naive og den Slags legende Skarpsindighed, som er i Rebus. Farverne, mest Carmin og Himmelblaat, ere pastelagtige og henlede Tanken paa Damer i Pudder, med andægtig foldede Hænder, til hvem Præsten taler Latin.*)

*) Se: V. Tranberg: *Om Vrone Kirkes Indre*, Viborg 1946.

Min Vei gik nu tilbage ad Viborg til, over Daugbjerg, stadig med Haab om, ved et Tilfælde at træffe Tatere, men naturligvis ogsaa for at see Egnen og navnlig Kalkgruberne.

Daugbjerg ligger en Mils Vei østen for Vrou, i en høi Egn, hvortil Terrainet langsomt løfter sig op. Men naar man fra Vest kommer ganske nær, tager det forreste Landskab sig ud som mægtige Forskandsninger: først en lav Vold, saa en bred Grav og saa den høie, indre Vold. Graven er en Eng, paa hvis Bund flyder en lille, klar Bæk. Paa den indre Volds vestlige Afhang ligge tilvenstre 4 Gaarde og 5—6 Huse eller smaa Bygninger, og paa en fremspringende Bastion Gaarden *Bakkehuset*. Tilhøire, paa den forreste Vold, ligesom mellem Bastioner, der ere omdannede til Have og Park, ligger Præstegaarden, og i dens Voldgrav, som nu kaldes Kyllingehaven, fortsætter Bækken sig for at falde i Seibæk. Ovenfor Præstegaarden ligger Kirken. Syd for Præstegaarden skyder en Kløft ud mod Øst som en mægtig Voldgrav ogsaa til denne Side, og i denne Kløft ligger Gaarden *Graven*. Men Alt dette er ligesom kun Forværker for en endnu større Fæstning; thi baade mod Nord og Nordost, Syd og Sydost er der svære Banker, uhyre Underlag for en Borg, der nu er raseret, og i Sydost hæver sig en Kuppel, *Daugbjerg Daas*, hvilken man med haardnakket Forestilling om, at Giganterne have havt en Fæstning her, kan tænke sig fremkommet ligesom den runde Høi, der nu ifølge Reisebeskrivelser ligger over Babelstaarnets Ruiner.

Præstegaarden, der som sagt ligger paa Randen af den vestlige Vold eller Banke, var paa den Tid jeg besøgte den, Skuepladsen for en af de hyppige og dog eiendommelige Familietildragelser, der betegnes ved: Naadensaaret. Den gamle Præst[95]) var død, den nye ankommen, men ikke med sin Familie, og boede hos den Afdødes Familie. Man seer en fremmed Mand tage den døde Ægtefælles og Faders Plads, udøve hans Myndighed, føre Ordet, hvor han har talt, skrive videre, hvor hans Haand blev standset, bære endog Noget af hans Dragt; det store Hjul slog en kjær Person, man troede et Øieblik, at det vilde standse, nei, det gaaer, som om Intet var skeet. Familien selv bereder sig til at drage bort; de plantede Træer skulle give en anden Mand Skygge; de Planer, man har havt, skal han udføre eller forandre,

og selv lægge man mindre Planer. Begge Parter føle det Tunge og søge at komme over det ved at tale saa lidt som mulig om det, skjøndt der jo ogsaa er Exempler paa Bitterhed og Strid. Hvor det som her gaaer godt og fredelig, fæster man vel fra begge Sider Blikket i den Retning, som er angivet i det gamle Vers:

»Vi bygge her Gaarde og store Feste,
Endog vi ere kun fremmede Gjæste.
Gud unde os her saa at bygge og boe,
At vi kunne naae den evige Ro.«

Mig, den Fremmede, blev det Triste jo ikke viist — og der var desuden i Øieblikket kun eet Medlem af Familien hjemme — men det stod dog for mig ved to Navne i Huset og paa Spadseregangen henad Aften, da den nye Præst *Hr. Læssø*[96]) stille viste mig, hvad hans Formand med sin Hustru havde anlagt: Haven, Lunden paa Høien o.s.v. — Ved samme Leilighed gik vi over Kirkegaarden til Foden af Daugbjerg Daas (Aas, med D som Rimbogstav?)[97]), men opsatte at bestige Kuplen til Solskin — som ikke kom, medens jeg var i Daugbjerg.

Næste Dag, da vi vilde til Kalkgruberne, kom Pastor Schwarzbrem og Professor Oppermann marcherende fra Vrou i Regnkapper, og imellem Smaabygerne begave vi os tilsammen paa Vandringen. Vi kom forbi en *Kalkovn*, den saae ud omtrent som en stor Sukkertop. Paa den flade Mark omkring den tog det sig ud, som om der var eller skulde være Marked: thi der stod Heste og Vogne, og hvide Telte syntes at henligge hist og her; men det var Kalkdynger.

Efter at have gaaet en Strækning over Bakke og Dale naaede vi en Grube (Kove). Man graver en saadan efter Skjøn; det gjælder kun om at trænge gjennem den frugtbare Jord ned til Kalkstenen, som paa hele Strækningen danner Underlaget, men rigtignok ikke overalt er lige god. Ved Gravningen tilveiebringes et stort Hul, der gaaer nedad som en Tragt til det Sted, hvor man finder Kalkstenen og hugger sig ind under Jorden. For at have saa lidt Jord som mulig at skaffe bort gjør man Tragtens Sider saa steile som mulig, og Arbeidet ved at skaffe Kalken, baaren af Mennesker, fra Gruben op ad de steile Sider bliver derfor meget stort, istedenfor at man burde tilveiebringe en

Skraaplan og trække Kalken i Karrer. Men Alting er uforandret fra Arilds Tid. Pontoppidan omtaler, at 1 Mand eller Karl, der hugger, og 5 Fruentimmer, der bære ud, arbeide i hver Grube, og at de kunne skaffe en Ovnfuld tilveie i 18 Søgnedage, og det er saa endnu. Det Eneste, der har forandret sig, er Arbeidsløn-nen. For 100 Aar siden fik en Karl 2 Rdl. 4 mrk. for en Ovn-fuld, Fruentimmerne hver 1 Rdl. »De holde Alle selv deres Kost, men faae dog hver en Kage, et Faarelaar og noget Sul for hver Ovnfuld.« Nu arbeide de ligeledes paa egen Kost: men Karlen faaer 13 Rdl., Fruentimmerne en Dagløn af 24 skilling for en Arbeidstid fra Kl. 10 til 12 og fra 4 til 7. Det er dog ogsaa mu-ligt, at Arbeidslysten eller Kraften er tiltagen; thi man kan nu fylde en Ovn paa 16 Dage. Om Vinteren kan der ikke arbeides.

Selve Gruben bestaaer af en smal Gang, udhuggen i lidt over Mandshøide, og som skraaner nedad, hist og her med Sidegange eller med en lidt større Plads; den, vi gik i, var vel henved 300 Alen lang. Man gaaer der som i en anden Bjerggrube med Fak-kel eller Lys; men ved Lyset sees Gangens Sider hvide. Der er altid god, frisk Luft dernede, hvilket Nogle forklare af, at Kal-ken er porøs. Undertiden støder man i sin Søgen efter god Kalk paa ældgamle Gange og graver sig ind under dem — thi jo dy-bere man kommer ned desto bedre er Kalkstenen —; under-tiden møder man ogsaa Vand, og det er en slem Hindring.

Blandt Fruentimmerne, som arbeidede dernede, var der en ganske ung Pige og en ældre Kone; samtlige vare fornøiede som i andre Gruber — eller som næsten overalt, hvor der arbeides

Gruberne, der aarlig afgive c. 6000 Tdr. Stenkalk, eies i Fæl-lesskab af 12 Gaardmænd (jvfr. Trap).

Da vi kom op af Gruben, regnede det lidt; men det var end-videre vor Hensigt at gaae til *Harrestrup Høi*, hvor Drost Peder Hessels eller Hoseøls Borg skal have staaet, og vi fortsatte der-for i nordvestlig Retning. Hvor her maa være smukt i Solskin! Vi kom igjennem en langlig Dal mellem høie Bakker, og hvori et Krat skraanede ned. Dalens Bund var tæt besat med Smaa-høie og kom derved til at see ud, som om der havde været en Sø, der pludselig var størknet i det stærkeste Oprør. Men disse Høie ere dog ikke Andet end Spor af et gammelt Kalkværk. Nærved Krattet ligge Ruinerne af et Taarn eller en taarnagtig Ovn, som

Staten lod bygge i den Hensigt, at samtlige Grubeeiere istendenfor at brænde Kalksten hver i sin lille, egoistisk-bekostelige Ovn skulde have en fælles, besparende Ovn. Men her synes ikke at være Held ved de Taarne, der skulle tilveiebringe Enighed i Menneskeslægten; ogsaa her kom Forvirring i Talen, og Taarnet faldt sammen.[98])

Vi gik videre over Høi og Dal, gjennem den 50 Tdr. store Harrestrup Lund, der bestaaer af Ege, purlet Egekrat, Enebær, store Bregner, nogen Pil. Det regnede stærkere og stærkere. Vrou Præst besluttede at føre sin Gjæst hjem ad en Gjenvei over en stor Mose nedenfor os; Daugbjerg Præst sagde, at der var ingen Vei; men Vrou Præst vidste, der var. Pastor Læssø og jeg vandrede nu alene videre for at finde Høien; men pludselig tog Regnen fat med en Magt og Vælde, der passede til Bakkernes Høide og Udstrækning, et fuldstændigt Skybrud. Lykkeligvis vare vi nær ved en ensomt liggende stor Bondegaard, Harrestrup Gaard, og tyede derind. I den høie, rummelige Stue sad store Karle og spiste Pandekager ¾ Alen i Diameter og ½ Tomme tykke; Manden selv, *Christen Mortensen*, var dobbelt saa stor som nogen af Karlene; hans kraftige, venlige Kone frembar det eneste Middel til at tørre og varme os, Brændevin, hvortil hun føiede søde, haarde Conditorkager, og saa vilde hun lave Kaffe. Der kommer flere Reisende, sagde hun med Et, og strax efter traadte Vrou Præst og Prof. Oppermann ind. Der *var* Vei over Mosen, men i Uveiret ikke at finde. Christen Mortensen tilbød at kjøre os hjem, og da jeg nødig vilde opgive Harrestrup Høi, og Regnen efter Konens Formening vilde vare ved til Aften, besluttede vi at gaae strax, medens der blev spændt for. Der var ikke langt fra Gaarden til Høien; men vi forvildede os lidt, og da jeg endelig var kommen gjennem Lyng og Tjørn opad Høiens bratte Side og stod paa dens flade Top, hvor der engang blev serveret Frokost for Christian d. 8de, slog Blæsten saadan mit vaade Tøi ind paa mig, at det var, som om Døden rørte ved mig, hvorfor jeg med en Uhøflighed mod Christen Mortensen, som jeg herved gjør Afbigt for, gik lige hjem til Daugbjerg, ledsaget af Pastor Læssø, der for Gjæstfriheds Skyld gjorde Alt med. Alt, hvad jeg kan melde om Drost Peders Høi, er altsaa, at der var vaadt, og formedelst Dagens Væde kom jeg heller ikke ned til

Finderup, hvor Marsk Stig og hans Venner dræbte Kong Erik Glipping, men hvor der ligesaa lidt er Spor af Laden som af de gamle Skove.

Om Eftermiddagen besøgte vi Gamle Stine eller Stine Bedstemoder, der boer mod Nord i et kjønt lille Hus, kun ved Landeveien og Engen skilt fra Præstegaarden. Det var en rigtig net, værdig, gammel Kone, 77 Aar, og jeg troer, hun er den Eneste, jeg paa Reisen har seet i Bondedragt — grøn Kjole med kort Liv, hægtet i Brystet, og med Hue — skjøndt hendes Fader, David Haun, var Degn, og hendes ældste Broder døde 1807 i Kjøbenhavn som theologisk Candidat. Hun kan mange Historier, naar hendes Erindring kommer paa Gled, og en af dem er følgende: En Karl, lad ham hedde Jens, skulde giftes. Brudefølget var kommet til Brudens Hus; men Jens gik ude i Gaarden og vilde ikke ind, og da han vedblev at være stridig, kunne man ikke komme til Kirke. Alligevel blev Gildet holdt, og det deltog Jens i (sagde senere den gamle Skolelærer), hvorimod Stines Beretning er, at Jens med Familie kjørte hjem, medens de Andre holdt Gildet. Senere betænkte han sig, og Brylluppet fandt Sted; men Konen døde snart efter. Skjøndt Jens hverken var kjøn eller anseet, forelskede en Gaardmandsdatter sig dødelig i ham, og uagtet Forældrene tilbøde hende, at hun maatte faae hvilkensomhelst anden Mand og Gaarden med, vilde hun dog have Jens og fik ham endelig. Saa hjalp hun ham engang med at opbryde en Dragkiste, der tilhørte en Pige paa Gaarden, og udtage Penge deraf, hvorfor han kom otte Maaneder i Forbedringshuset i Viborg. Hans gamle Fader kjørte en Dag Kalk, og nogle Fremmede, som mødte ham, spurgte, hvorfor han maatte slide selv, om han ikke havde Børn. Han svarede: Jo, a har en Søn, men han er i Stænderforsamlingen i Viborg.

Men Stines Erindringer vaagnede bedst, da Talen kom paa de rigtig gamle Dage. Hun kunde huske Kammerherre *Schinkel*, Faderen til »eneste Barn«; hun havde endog hørt til hans Gods, der strakte sig helt herop. Han pleiede at sige til Bønderne: »Gud er Gud, Kongen er Kongen, og jeg er den næste Mand i Landet.« Han sagde ogsaa: »Jeg skal leve, I skal leve, og jeg skal leve.« — Naar han vilde have en Pige gift fra Gaarden, lod han en Karl komme og viste ham ind i et Værelse, hvor der laa to Kjoler:

en blaa, Brudgomsdragten, og en rød, Soldaterkjolen, og lod ham vælge.

Samme Kammerherre Schinkel, fortalte Stine, anmodede engang hendes Fader og Moder om, at de skulde tage en fornem Jomfru langveisfra til sig i Huset for nogen Tid. De boede dengang i Mønsted. Jomfruen gik aldrig ud undtagen om Aftenen og i Mandfolkedragt; men dog synes denne Forsigtighed ikke at have været tilstrækkelig; thi en Dag kom der en Løber fra Grev Trampe paa Krabbesholm og gjorde sig et Ærinde i Huset. Kort efter samledes der en Nat mange Ryttere om Huset; de gjorde stor Larm, skjøde med Pistoler og med »Raketter«; men fra Huset gik alligevel Ingen ud. Næste Dag sendte Stines Fader Bud til Provst Friis og til Kammerherren, og senere var der Ro. Den fornemme Jomfru efterlod en lille Datter og tog tilbage til Hove.

Vi tvivlede lidt om denne Fortællings Nøiagtighed; men ved at see efter i Kirkebogen fandtes Følgende, hvor Navnene ere enten ufuldstændige eller urigtig angivne paa det nær, som jeg udelader.

7de Oktbr. 1781— ..... Birgitte Cathrines uægte Barn af Mønsted.[99]) Fornævnte Birgitte Cathrine var et fremmed Fruentimmer, som kom reisende og indlogerede sig i David Hauns Hus, hvor hun gjorde Barsel. Hun sagde sig at være fra Kjøbenhavn og udlagde som Barnefader en Lieutenant navnlig Just Hendriksen,[100]) som foer til Skibs paa de lange Reiser.«

Næste Formiddag besøgte vi Skolelæreren, Hr. Petersen, hos hvem vi strax bleve tracterede med Chokolade. Efter en Stunds Samtale om Egnen, om den Indflydelse, som Kalkværket og Kalkhandelen har paa Beboernes Ædruelighed og Moralitet — og det mentes, at Gaardmændene vel ere meget solide, men at Trafiken tager saa temmelig paa Husmændene — søgte jeg at faae Historier, navnlig Kjærlighedshistorier; men den aldrende, forresten meget raske Skolelærer mente, at der ikke var Kjærlighed paa Egnen. Der blev født Børn, og man giftede sig (ikke omvendt), det var det Hele. Nu er det vel sandt, at et overbærende Blik, der søger efter Følelsens Styrke og Inderlighed mere end efter Factum, godt kunde opdage Romantik i deslige Forhold; men overfor en saadan Bemærkning og hvide Haar smuldrer Romantikken til Støv. Dog fortalte Skolelæreren et Par Histo-

rier, hvori der virkelig var megen Kjærlighed, og som kun havde den Mangel, at jeg hørte dem *efter* hin om den blide Kone i Thorning. Navnlig den ene Historie hentyder paa en temmelig usædvanlig Hjertens Klogskab eller Finhed hos en Bondekone (Gaardmandskone), hvis Mand blev forelsket i en Pige paa Egnen. Hun bebreidede ham Intet, men talte ham kjærlig til og tog Barnet til sig som sit eget, hvilket virkede saadan paa Manden, at han fra den Tid blev en af de Bedste i Sognet.

I sidste Øieblik, medens jeg ventede paa Bonden, der skulde kjøre mig til Viborg, fortalte Pastor Læssø mig en Historie, der hører andensteds hen.

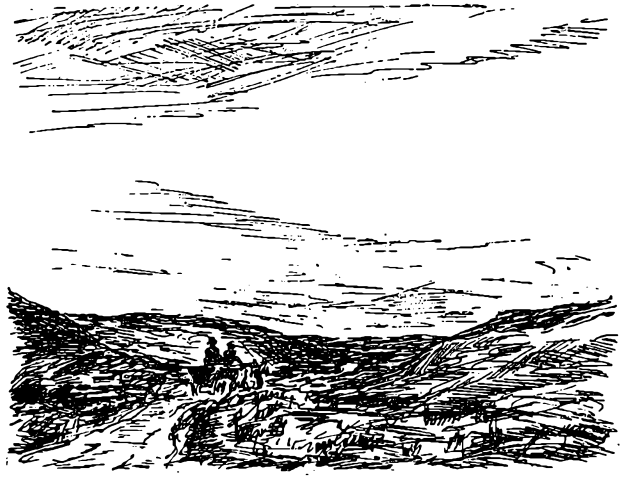

NOTER

[1]) Vogel von Falkenstein, tysk general, der 1864 med sit mandskab lå indkvarteret i Viborg.

[2]) Blicher-monumentet på Stænderpladsen (d. v. s. ved Domkirken, hvor den forlængst nedrevne Stænderforsamlingsbygning lå) i Viborg blev afsløret 14. sept. 1866. Monumentet blev 1875 flyttet til dets nuværende plads i anlægget Borgvold.

[3]) Jens Pedersen Tjørring, født o. 1730 i Tjørring ved Herning. Løb hjemmefra og kom i Viborg latinskole, blev student, men fik ikke andre examina. Degn i Højslev-Dommerby-Lundø. Død der 16. april 1794.

[4]) Christen Erichsen, født i Viborg 26.9.1639. 2. præst ved Søndre sogns kirke 1670: enepræst fra 1707 til sin død 1711. 1699 provst for Fjends herred. 1696—1701 bekostede han personlig tårn og spir til Søndre sogns kirke. Hans: *Viborg Byes Beskrivelse* udkom 1727. 2. udgave ved Jeppe Aakjær 1925.

[5]) Andreas Kristian Krog, født i Norge 1747. Kapellan ved Graabrødre kirke i Viborg 1774—79. Derefter sognepræst i Drangedal, Aggershus stift, død 1797. Han udgav 1779: *Samlinger til Viborg By.*

[6]) Jens Ostenfeld, født 1671 i Viborg, søn af præsten og historikeren Christen Erichsøn. Antog moderens fødenavn. Først hører, senere rektor ved Viborg latinskole 1733—44.

[7]) Christen Lassen Tychonius, født 17. aug. 1680 i Sal ved Holstebro. 1701 kapellan i Skive-Resen og året efter sognepræst der. 1709 provst; 1727 stiftsprovst i Viborg. Her vandt han ry for sin veltalenhed, men fik senere fjender, der især beskyldte ham for mangel på religiøs oprigtighed i sin forkyndelse. Hans betydelige teologiske lærdom stod dog ubestridt. Mens hans litterære hovedværk: *Den augsburgske Bekendelses Historie* vidner om hans lærdom, er den største part af hans øvrige skrifter mere eksempler på hans (nu interesseløse) digteriske form og sprogbehandling. Død 24. dec. 1740.

[8]) Kjeld Juel, læsemester i Viborg. 1549 biskop til sin død 2. marts 1571. Han havde fra o. 1542 tilknytning til Viborg latinskole; efter en brand i 1567 sørgede han for skolens genopbygning.

[9]) Hieronimus Justesen Ranch, født 1539 i Vinkel ved Viborg, søn af sognepræst Just Lauridsen. Han blev o. 1572 præst ved Graabrødre kirke i Viborg; skrev 4 skuespil, hvoraf *Kong Salomons Hyldning* op-

førtes ved Chr. IV' kroning. Curtisan = Harlekin eller hofnar. Ranch var da ca. 45 år.

10) Jacob Worm var født 8. dec. 1642 i Kirkehelsinge ved Slagelse, søn af provst Peder Worm og dennes 2. hustru Anna Heickens. Efter hendes død giftede P. W. sig med Sille Balkenberg, som senere blev gift med Thomas Kingo. J. Worm blev rektor i Slangerup, hvor Kingo var sognepræst. Forholdet mellem stedfader og stifsøn var ikke gnidningsløst og fremkaldte Worms første satiriske digt, kalotdigtet, der vist blev skrevet, fordi Kingo ikke ville tage sin kalot af for Worm. Efter at han 1675 havde begyndt sin politiske satire, blev han 1677 præst i Viborg. Episoden ved biskoppens gilde samt historien om de kompromitterende papirer i stolesædet synes dog at savne historisk bekræftelse. — Efter anonyme angreb i smædeskrifter mod Griffenfeld og senere mod kongen, Chr. V., blev Worm 12. nov. 1680 suspenderet, senere arresteret, og i et forhør 8. jan. 1681 tilstod han at være forfatter til smædeskrifterne. Han dømtes til døden for majestætsforbrydelse og mened, men fik efter mange ydmyge skriftlige henvendelser til hoffet straffen ændret til landsforvisning. 22. april 1681 blev han bragt ombord i skibet, der skulle føre ham til Trankebar. Når det — uden historisk sikkerhed — berettes, at han i Trankebar virkede som kantor, oversætter af Ny Testamente samt missionær og herigennem vandt sig et vist ry, kan dette vidnesbyrd meget vel forenes med indtrykket af hans nidkære personlighed.

11) Disse linier er af den af stiftsprovst Chr. Lassen Tychonius forfattede indvielsessang. Domkirkens indvielse efter genopbyggelsen fandt sted 25. juni 1730.

12) Ved denne reparation, der fandt sted under biskop Deichmann, blev navnlig de mange begravelser i kirken ryddede på en lidet pietetsfuld måde. Ligene kørtes i en kule på kirkegården, mens kisternes egebrædder, overladt håndværkerne, bl. a. blev brugt til at sætte brønde af. Ved samme lejlighed fjernedes de adelige brevkister, der fra gammel tid havde stået i et af kirkens kapeller, mens indholdet, utvivlsomt dokumenter af betydelig historisk værdi, bortkom.

13) Efter afholdt synsforretning blev domkirken 9. aug. 1862 lukket på grund af brøstfældighed. Foråret 1864 begyndte man at nedtage koret. Dec. 1864 nedlagde kongen grundstenen til det nye alter. 1866 stod koret genopført. 10. sept. 1876 blev kirken genindviet.

14) 1858 skrev Goldschmidt et skuespil: *Vagabonden eller Det kommer igjen*, som han indsendte til Det kgl. Teater, hvis daværende direktør, J. L. Heiberg, tilbagesendte stykket med en motiveret afvisning. 1863 indsendte G. atter sit skuespil til teatret — og fik det retur med henvisning til den for fem år siden trufne afgørelse. Herefter omarbejdede han stykket og gav det titlen: *En Skavank*. Ved bistand af forskellige gode venner opnåede Goldschmidt omsider 1865 at få sit skuespil antaget af teaterdirektør Kranold, men inden det kom til opførelse, blev direktøren i begyndelsen af 1866 afløst af en anden,

og »En Skavank« blev henlagt. (Goldschmidt klagede til ministeriet, der i skrivelse af 17. jan. 1867 beordrede stykket opført).

15) I sin bog: *Snapstinget* tager forfatteren Hugo Matthiessen dog afstand fra navnets latinske oprindelse — »unægtelig en søgt og kunstig Forklaring paa et Stævne af folkelig Rod«.

16) Dette møde, hvori deltog 4 biskopper og 5 verdslige stormænd, deriblandt Mogens Munk, blev afholdt i Viborg 21. dec. 1522.

17) Den såkaldte Margrethelund plantage på den tidligere hede blev påbegyndt 1852 af E. M. Dalgas; tilplantningen var afsluttet 1867.

18) Disse sten, der bærer Fr. V' initialer, oprejstes 1759—62 langs grænserne for den kongelige vildtbane på Alheden. Herfra blev de senere fjernet og anbragt som nævnt, men ikke af »den nuværende Eier« (Staten solgte 1851 Hald til Frederik Anton Monrad Krabbe), derimod af den i egnens historie noksom bekendte landsdommer Fr. Schinkel, der ejede Hald 1750—94.

19) Ved skøde af 25. okt. 1664 var brødrene Jacob Isaac og Samuel de Limma, jøder af portugisisk oprindelse, blevet ejere af Hald gods, der siden reformationen havde hørt under kronen. Denne handel var, som flere lignende, sket under tvingende omstændigheder, idet kongen allerede i 1648 havde indledt forbindelse med faderen til de ovennævnte, Duarte de Limma, der handlede med diamanter. Den derved opståede kongelige gæld havde tilsyneladende ingen egentlig forbindelse med den belastning af den kongelige kasse, som svenskekrigen forårsagede, men blev alligevel medtaget til afvikling efter 1660, da kongens mange kreditorer trængte sig på. Limma'ernes tilgodehavende udgjorde 113.476 rdl., som altså var prisen for Hald, der da omfattede 2119 tdr. hartkorn. Imidlertid var godset i temmelig dårlig forfatning, og da Samuel Limma ved broderens død 1670 var blevet eneejer af gården — som han dog næppe beboede — fik han nok at gøre. Han dømtes 1671 til at udrede 5000 rdl. i erstatning til baron Wilhelm F. Vedel, der havde haft tab ved en kaution for Limma'erne. Et resultat heraf var, at godsets hartkorn indskrænkedes til 536 tdr. Efter Samuel Limmas død 1687 måtte enken, Rachel, der sad tilbage med 4 små børn, anråbe kongen, hos hvem hun endnu havde penge til gode, om hjælp, og 7. jan. 1688 fik hun ved kgl. befaling 2 års fred for sine mange påtrængende kreditorer.

20) Jacob Brochman, der tidligere havde været berider ved hoffet, fik 28. juni 1672 bestalling som amtsskriver over Hald og Skivehus amter. 9. nov. 1689 titel af amtsforvalter. Afsked 11. nov. 1695. — Rachel Limma, der ikke beboede Hald, havde i 1790erne en proces mod J. B., der hævdede en fordring på hende på 1200 rdl., men efter hendes opgivelse havde frataget hende værdier for 30.000 rdl. J. B. tabte sagen. — Det ser ud, som om »Jøderne paa Hald«, der var blandt de første jøder her i landet, kom til at betale for gæstfriheden.

21) Dette ejendommelige, meget naive epos, der bl. a. nævner gårdens skæbne gennem tiderne, skyldes en ukendt, lokal poet. (Man har

gættet på præsten ved Graabrødre kirke i Viborg, Morten B. Rhode, der fulgte efter den domfældte Jacob Worm i embedet.) — I et af versene i »Hald Frydeskrig« hedder det:

»Omskaaren jeg ey blef, men saa lod de mig rage
At jeg stod bar igien, som fedderpluchet Krage.
For deris rage-knif jeg tvende Gange var,
Hvad Brockmand lefnede de sidst afpillet har.«

22) 18. april 1703 solgte Rachel Limma Hald til Gregers Daa, oberst ved det Biegenske dragonregiment, søn af guldmageren Valdemar Daa til Borreby, født 1658. Han var ved giftermål med Jeanne Marie Rüse fra Rysensten blevet i stand til at købe Hald. Prisen var »ongefæhr« 9695 rdl. eller 35 rdl. pr. td. hartkorn. Kongen krævede, at der af købesummen skulle tilbageholdes 102 rdl. 1 mrk. 3 sk., idet Rachel Limma stod i skatterestance for dette beløb.

23) Der findes i parken ved Hald to små pavilloner, der formodes at stamme fra Gregers Daa's Hald.

24) Landsdommer Fr. Schinkel til Hald, der ejede Dollerup og Finderup kirker, ønskede disse nedbrudt og forenet i een kirke, der skulle ligge ved gården. Han kunne derved spare en stærkt påkrævet restaurering af de to kirker, hvoraf Finderup kirke, efter Schinkels udtalelse i sit andragende, egentlig kun var en gammel kirkelade (jvf. Erik Glippings drab). Rimeligvis ønskede Schinkel også at sætte sig et værdigt minde som ejer af Hald, i hvis historie han jo tegner sig mindre sympatisk, bondeplager og procesmager, dygtig, men hensynsløs. Ved reskript af 12. maj 1769 fik Schinkel den ønskede tilladelse til at nedbryde de to kirker, men planen blev aldrig gennemført.

25) Martinus Bräem, født 23. dec. 1762 i Korsør, søn af sognepræst, konsistorialråd Johan Bräem. 1781 blev han kadet, 1790 premierløjtnant. 26. maj 1791 ansøgte han om permission i 8 uger for at opholde sig i Viborg, og når han 18. juli s. å. — af helbredshensyn — ansøgte om forlængelse af sin permission, står dette utvivlsomt i forbindelse med hans bekendtskab med Charlotte Amalie Schinkel, med hvem han 1792 blev forlovet. 19. sept. 1792 ankom amtmand Schested til Hald med den kgl. bevilling til »at Frk. Charlotte Schinkel må være hendes egen Værge og selv sine Arvemidler til sig annamme og raadig være, dog under en hende af Øvrigheden beskikket god Mand som Curator«. 9. okt. s. å. blev parret viet på amtmand Schesteds gård Rydhave. — 14. jan. 1795 overtog M. B. efter svigerfaderens død Hald og tog samme år afsked fra militæret. 1796 købte han Nordruplund ved Sorø, og 1800 solgte han Hald for 18000 rdl. 1814 ansøgte han kongen om skilsmisse fra Charlotte Schinkel, hvilket blev ham bevilget. Død 16. nov. 1834 på Rungstedlund. Charlotte Schinkel døde 15. april 1861 i Rungsted.

26) Dollerup vandmølle hørte oprindelig under Hald. 1750 hed møllerен Niels Jensen, der af den ny herremand, Fr. Schinkel, blev anklaget for dårlig vedligeholdelse af møllen. Manglerne blev opgjort til

106 rdl. 1 mrk. 8 sk. og 22. febr. 1752 dømtes Niels Jensen til at have sit fæste forbrudt. På begæring af afdøde herredsfoged, justitsråd Vissings bo afholdtes 22. juli 1834 auktion over nogle ejendomme, deriblandt Dollerup mølle, der købtes af fæsteren Peder Pedersen Sommer for 825 rdl. Dennes søn af samme navn solgte 1848 møllen til Jens Chr. Jensen, der 1851 opførte den første fabriksbygning. 1858 solgtes Dollerup mølle til Niels Chr. Jensen fra Vinkel.

[27]) Præsten til Dollerup-Finderup-Ravnstrup havde fra ca. 1615 til 1870 sin præstegård i Fallesgaarde.

[28]) Uldhandler Jensen var den forrige ejer af Dollerup mølle, Jens Chr. Jensen.

[29]) De raadgivende Provinsialstænder oprettedes af Fr. VI ved forordning af 28. maj 1831. Stænderne forsamledes første gang 1835 og opløstes ved grundlovens indførelse 1849.

[30]) Benjamin Georg Sporon var 1855 blevet assistent ved Stendalgaard plantage, Viborg distrikt. 1862—91 skovrider der.

[31]) Stendalgaard i Vium sogn var oprindelig en kolonigård under Alhedens kolonianlæg. Den første fæster var Sebastian Winkler, der allerede 1769 afløstes af Niels Cramer, som stammede fra Holstebroegnen. Han var ret bekendt i Midtjylland som »klog mand«. Efter hans død 10. juli 1790 afstod enken Stendalgaard til rentekammeret for 390 rdl. Ved plantagens anlæg blev gården skovriderbolig.

[32]) 1857 solgte Jakob Madsen gården Nedre Hvam til grosserer Neckelmann fra Hamborg for 16000 rdl.

[33]) Ved kgl. resol. af 4. juni 1788 bestemtes, at det skulle forsøges at anlægge en plantage på Alheden. Forstinspektør Brüel, en indvandret tysker, skulle lede forsøget. 1789 blev de første 40 tdr. land af Stendalgaards jorder indhegnet og tilsået med fyr. Det viste sig dog, at fyrrene ikke kunne trives, hvorfor Stendalgaard — samt Alhedens øvrige plantager — senere fremstod som plantager af hovedsagelig rødgran.

[34]) Frederik Carl Carstens, født 3. juli 1799 i Sønderborg, præst på Alheden 1832—45. Udgav 1839: Bemærkninger over Ahlheden og deres Colonier.

[35]) Havredal el. Frederikshede blev anlagt 1760 som den første koloniby på Alheden. Havredal var et ældre navn på en lokalitet ved landevejen Skive—Kolding.

[36]) Liselund er en afbyggergård fra Avnsbjerg, oprettet 1793 af Steen de Steensen.

[37]) Avnsbjerg — forleddet Avns el. Auns antages at være det gammeldanske mandsnavn *Aghnar*.

[38]) Frederiks kirke, også i ældre tid kaldt Frederikskirken el. den tyske kirke, blev indviet 16. april 1766. Hovedrepareret 1866.

[39]) Det, Goldschmidt så i Frederiks præstegårds have, har sandsynligvis ikke været al.

[40]) Frederik Vincens Gad, født 1828 på Østerø, Færøerne, var præst på Alheden 1864—74.

41) Resenfelde var ikke som Havredal og Grønhøj oprindelig koloniby, men består af 4 gårde, der i 1779 blev udflyttet fra Grønhøj.

42) Daniel Jungs kone, Anna Margrethe Dörr, født 1803.

43) Eva Lauth, født i Firehuse 1804.

44) Jacob Krath, født 1798, gift med Eva Lauth. Deres ældste søn, Jacob Krath, overtog nabogården 1865.

45) Daniel Jung, født 1802.

46) Christoffer Brauner, født i Havredal 10. nov. 1844, søn af gmd. Johan Georg Brauner. Kom 1862 i tjeneste på Stendalgaard, hvorfra han 1. nov. 1866 flyttede til Hørup sogn.

47) Philip Frederik Brauner, der 1866 overtog faderens, Joh. Georg Brauners gård i Havredal.

48) Johan Georg Brauner var ikke sognefoged i Havredal, men derimod hans broder, Johannes Christoffer Brauner, født 1795, død 20. maj 1877, husmand på Havredal mark.

49) Den prøjsiske Syvårskrig, der sluttede 1765.

50) Efter den såkaldte kolonilov af 31. marts 1852 blev samtlige kolonister selvejere af deres gårde. Skøderne blev tinglyst 25. marts 1854.

51) Jessenius Theodor Petersen, præst i Frederiks 1857—64. Han var tysk uddannet og gift med købmandsdatteren Anna Sophie Müller fra Kiel. 1848 opgav han sit kapellani i Sattrup for at blive feltpræst for slesvig-holstenerne. Det fortælles, at han ved krigens udbrud 1864 fra prædikestolen bad om sejr for de tyske våben. 1864 forflyttet til Hinge-Vinderslev. Død 1909 i Sdr. Stenderup.

52) Ved kgl. resol. af 19. marts 1856 bestemtes, at der hveranden helligdag skulle afholdes dansk gudstjeneste i Frederiks kirke. Fastelavnssøndag 1870 blev der for sidste gang prædiket på tysk.

53) Bøssemagerkonen — Anna Marie Philbert, født 1784 i Grønhøj. Gift med gmd. og bøssemager Johannes Winkler i Havredal, søn af Sebastian Winkler sst. Når det hedder, at bøssemagerkonen var den sidste nulevende, hvis forældre var indvandrede, kan nævnes, at faderen, Christoffer Philbert, var født 1753, moderen, Magdalena Kriegbaum, var født 1751.

54) Drabet på kolonisten Dieffendehler skete i efteråret 1762. Nogle kolonister havde været i Viborg og på grund af en bortkommen pengeseddel kommet i slagsmål, hvorfor de senere indstævnedes til forhør i Knudstrup kro. Kolonisterne gav møde, men forhørsherrerne kom derimod ikke, og det endte atter med drikkeri og slagsmål. De implicerede var: Baltzer Barthel, Wendel Schwan, Theobald Oehlenschläger samt væveren Andreas Dieffendehler, der blev slået ihjel. Den dræbte havde ikke noget godt skudsmål »liderlig i højeste grad« og skulle have beskyldt Baltzer Barthel for kæresteri med en gift kone. Efter drabet blev gerningsmændene sat i Viborg rådhuskælder, men førtes senere for herredstinget i Hinge, hvor de lænkede blev indsat i Bertel Villumsens gård, bevogtet af to fangevogtere fra Hinge. Baltzer Bar-

thel, der regnedes for drabets hovedmand, skulle af hensyn til den strengere straf, han måtte vente sig, have sin sag for landstinget, og Bertel Villumsen skulle køre ham til Viborg. Efter indtrængende bønner fra delinkventen gik Bertel Villumsen med til at lægge turen om ad Havredal, for at Baltzer kunne hilse på sin kone. Den følgende dag fortsatte man til Viborg, men efter hjemkomsten blev Bertel sat under tiltale for uforsvarlig omgang med en så farlig drabsmand. De to andre fanger sad stadig fængslet i Hinge, men natten mellem 15.—16. august flygtede de. Deres vogter, Søren Rasmussen, forklarede, at fangerne om natten havde anmodet om lov at komme udenfor på naturens vegne. Men da de var kommet ud i gården, satte fangerne i løb øster ud. Fangevogteren råbte alarm og løb efter dem, men faldt over en trappesten, og dagen efter fandt Bertel Villumsen lænkerne og en falsk nøgle i sin rugmark samt en tømt brændevinsflaske. Det lykkedes ikke at pågribe de flygtede, og senere så Baltzer Barthel også sit snit til at undslippe.

55) Om dette mord ved Aarestrup å, der vist fandt sted o. 1820, er der kun den mundtlige tradition at berette. En omrejsende kræmmer, en jøde, blev dræbt og udplyndret. Nogle yngre brødre (af en nulevende slægt) fik skylden for det uopklarede mord. Når de kom i kirke (!) var de pyntede med fine halstørklæder, og når nogen stiklede til, hvor tørklæderne kunne være kommet fra, forklarede de pågældende, at de levede så sparsommeligt til daglig og kunne derfor tillade sig pynten. — En anden beretning om samme tildragelse formodentlig: En holstensk kræmmer kom en aften til et enligt hedehus, der lå på en skrænt ved en bæk; i kålgården stod et grantræ. Kræmmeren fik lov at overnatte, men blev om natten dræbt af manden, der vist måtte have hjælp af konen, som ilede til med sin brødkniv. Et af børnene, der var vågnet og blev vidne til drabet, skulle senere have betroet sig til en veninde. Da en anden, navngiven, kræmmer nogen tid efter kom til huset og viste sine varer frem, gik konen hen og trak en dragkisteskuffe ud, idet hun hoverende bemærkede: »Vi har også kram«. Manden ilede til, smækkede konen en lussing med ordene: »Pas do dig selv!«, hvorefter han hurtigt fik skuffen lukket. Da huset mange år efter blev nedbrudt, fjernedes også det omtalte grantræ, og under det fandtes skelettet af en mand. (Lidegaard: Graabonden fortæller. 34)

56) Skytten fra Aunsbjerg, Guillaume de Martonniere, døde ifl. Niels Blicher i Vium sogns kirkebog for 1791 under følgende omstændigheder: Onsdagen den 24. august begravet skytten Wilhelm Johansen fra Aunsbjerg, som fandtes død under sin hest på kolonien Stendalgaards mark, og som efter synsforretning og amtmandens erklæring blev jordet, da han var fundet den 20de og formodentligen styrtet den 19de; — 61 år.

57) Stenrevl el. Stenrøgel er en istidsdannelse, en udpræget stenaflejring, der sandsynligvis angiver isbræens smelterand.

58) Denne velynder var en af Blichers jagtvenner, major Magnus Christian v. Voss på herregården »Rodstenseje«, som efter en personlig henvendelse i København skaffede Blicher Torning-Lysgaard sognekald.

59) At der skulle være tilbudt Blicher 3 embeder at vælge imellem er næppe rigtigt.

60) Der hentydes hermed til Ernestine Blichers utroskab.

61) Theodor Bache var 1860 blevet præst i Torning, tidligere præst for Dollerup-Finderup-Ravnstrup. Omtales som den første af Torning sogns præster, der var påvirket af grundtvigsk livssyn. 1868 forflyttet til Vellev.

62) Sandsynligvis hentydes til en artikel af topografen L. Both: Grathe Hede, der fremkom i Illustreret Tidende, nr. 69, 1861.

63) Mergellejet ved Kraghøj i Torning sogn blev åbnet o. 1840.

64) 1829 solgte F. Chr. Preisler, senere hotelejer i Viborg, Nedre Kjærsholm til stiftslandinspektør Hansen for 1700 rdl.

65) Laurits Eskildsen, født 14. marts 1813 i Drostrup, Læborg sogn. Den 14. juni 1848 blev han gift med Ane Margrethe Sørensdatter, født 13. jan. 1816 på Thorning Østergaard. Han overtog svigerfaderens gård, som han, bl. a. ved mergling, forbedrede meget. 1855 opførte han Torning mølle. Død 6. sept. 1881.

66) Laurits Eskildsens datter — Maren Eskildsen, født 6. novb. 1851 i Torning, gift 16. okt. 1884 med friskolelærer Niels Kristian Markussen. Hun skrev nogle bøger af folkeligt indhold: »Hylleborg«, »Livsrøre«, »Folkene paa Ravnsbjerg« o. a.

67) Mordet i Klode mølle. — Tirsdag den 18. maj 1705 kom en matros, Niels Pedersen til Klode mølle, hvor han den følgende nat dræbte mølleren, Niels Jørgensen, med knivstik. Morderen, der var ude efter møllerens penge, som han dog ikke fik fat på, flygtede sydpå. Han blev senere pågrebet i nærheden af Husum og førtes tilbage til gerningsstedet; han tilstod forbrydelsen og blev derefter henrettet og stejlet på en bakke oven for gården.

68) Den nuværende skolelærer i Torning — Paul Chr. Eskesen Stensig, født 1835 i Dejbjerg, dimitt. Jelling sem. 1861, lærer i Torning 1862. Død der pinsedag 1878.

69) Erik Sørensen var præstesøn fra Hinge, tog eksamen 1602 og blev sandsynligvis kort efter præst i Torning. 20. jan. 1606 fejrede Mogens Kaas bryllup på rådhuset i Viborg, og heri deltog bl. a. Otto Skram til Hammergaard, født 22. juli 1569, vidt berejst og havde været med i mange krige. Efter at han ved nævnte bryllup havde været til stede fra kl. 1 til 5 eftermiddag, ville han gå hjem til sit logi. Uden for Oluf Brokkenhus' gård i Nytorvsgyde kom han i klammeri med Erik Sørensen og blev »stukken ihjel«. Præsten måtte herefter flygte ud af landet. At han senere kom tilbage til Torning som løjtnant i svensk tjeneste og skrev sit navn under et bord i præstegården er kun bekræftet i den mundtlige tradition.

[70]) Søren Kirkegaard var født 1799 i Elsborg, dimitt. 1821 fra Snedsted sem. med karakteren: udmærket duelig. 1. okt. 1822 kaldet til lærer i Torning. 1840 meddelte skolekommissionen »at Kirkegaards Flid i den senere Tid har forbedret sig«. Iøvrigt tyder alt på, at lærer Kirkegaard har været en betydende personlighed i Torning sogn. Afsked 1862.

[71]) Skalle-Laust — Laust Christensen i Svinning, Aalum sogn, født 1760, død 1833. Han blev på folketællingslisten 1801 betegnet som »omvankende betler«. Foruden ved betlen ernærede han sig og sin hustru Marie Jensen, ved at spille for folk og ved at fiske ferskvandsfisk, hvad der gav ham et kummerligt udkomme samt navnet Skalle-Laust. Visen foreligger trykt: Skalle-Laust: »Forklaaring aa Beskryvels ouer et faale villelæ Gild«. Udgivet af lærer Niels Andersen, Aalum ved Randers; Niels Christensens boghandel, Viborg, 1913. 7. oplag.

[72]) Christian Wilhelm Feddersen, engmester og gårdmand, født 1815. Død i Karup 18. jan. 1876.

[73]) Johannes Frederik Johnstrup, født 12. marts 1818 i København. Student 1837. 1844 naturvidenskabelig eksamen fra Polyteknisk Læreanstalt. 1866 professor i mineralogi ved Københavns universitet.

[74]) Enrico Mylius Dalgas, født 16. juli 1828 i Neapel. 1849 premierløjtnant, kom som ingeniørofficer til at beskæftige sig med vejanlæg i Jylland og fik herigennem interesse for hedens kultivering, hvilket førte til oprettelsen af »Det danske Hedeselskab«.

[75]) Om Peder Gaard og Maren Hus, hvis navne Goldschmidt ikke har fundet anledning til at hemmeligholde, rimeligvis på grund af en vis sympati, oplyser Karup kirkebog: Ungkarl Peder Christensen af Karup, 41 år, og Ane Johanne Nielsdatter, enke efter afd. husmand Lars Christensen af Karup, copulerede 16. maj 1848.

Peder Christensen af Karup, stenhugger, skilt fra sin første kone, 56 år, og pigen Karen Olesdatter af Karup, 56 år, copulerede 15. april 1863.

Karen Olesdatter, hmd. Peder Christensens (Gaard) hustru i Karup død 25. marts 1883, 76 år. Brystsvaghed.

Peder Christensen (Gaard), fattiglem af Kølvraa, Grove sogn, død 1. maj 1894. Han angives at være født i Karup sogn i året 1807. Han var efter at være skilt fra sin første kone enkemand efter andet ægteskab med Karen Olesdatter i Karup.

[76]) I jysk dialekt betyder *Li'* eller *Lieg:* nytte, udbytte, (fornøjelse).

[77]) I 1400erne havde Karup en glansperiode. Den stærke tilstrømning til helligkilden forårsagede oprettelsen af »Vor Frue Alter«, en katolsk stiftelse, der vist også omfattede et hospital for de syge. Oprettelsen af et særligt Karup birketing, ophævet 1637, er en af de få historiske kendsgerninger til belysning af Karups storhedstid.

[78]) Pontoppidan: *Danske Atlas.* — Disse oplysninger om fund synes ikke nu at kunne bekræftes, hverken skriftligt eller i den mundtlige tradition. Heraf følger dog ikke, at der er tale om noget opdigtet.

[79]) Om Karup kirkes restaurering oplyser en inskription på altertavlen: »Efter at Karup Kirke A° 1744 af Hans Kongl. Mayst. allernaadigst blef overdragen til Comersraad Steen Jørgensen paa Aufnsberg hafver Hand med sin næst forrige Aar i Gud hensovede Sal. Frue Marie Cathrina Balslew, foruden Kirchens fuldkomne Reparation og i Standsættelse baade paa Mur og Tømmer-werch samme til ydermere Ziir og prydelse ladet denne Alter Tafle af Nye bekoste og staffere tillige med prædichestoel, Skrifte- og Degnestoel sampt Alteret i Anno 1745.« Ved samme lejlighed fjernede Steen Jørgensen størstedelen af kirkens gamle, sjældne inventar, hvoraf bl. a. nogle stolestader førtes til Sjørslev kirke. Andre ting, således et middelalderligt monstranshus, er dog endt på Viborg museum.

[80]) Lynnedslaget skete 22. febr. 1714.

[81]) Karup kirke er i 1930erne hovedrepareret; våbenhuset med indgangen er nu anbragt på kirkens sydside.

[82]) De af Goldschmidt omtalte træfigurer skulle stamme fra kirkens gamle højalter, der blev nedbrudt 1745. I hvert fald den ene af figurerne kom vist også til Avnsbjerg, hvorfra den senere skal være solgt til en jøde.

[83]) »Det danske Hedeselskab«, stiftet 28. marts 1866.

[84]) Jens Jensen Stoulund, født 13. maj 1790 på Vallerbækgaard i Karup sogn. Efter faderens død giftede moderen, Ane Jensdatter, sig i 1795 med Peder Stoulund fra Stavlund, Haderup sogn. Han var »vandkyndig«, og af ham lærte drengen engvandingskunsten. Efter sin soldatertid overtog J. J. S. Vallerbækgaard, hvor han gennem et halvt århundrede udførte et stort arbejde som engvandingsmester og hedeopdyrker. Fra Landhusholdningsselskabet modtog han som anerkendelse et sølvbæger samt en svingplov, den første på egnen. — J. J. S. byggede uden brug af nivelleringsinstrumenter en vandingskanal, ½ mil lang. Desuden var han murer, tømrer, tækkemand, smed og bødker. — På Karup kirkegård ses — henstillet ved diget — to støbejerns-gravkors med følgende indskrifter: Jens Jensen, født i Vallerbæk 1791, død sst. 15. dec. 1868. Med Bækkens Vand han danned Land, der voxer frem med Kløverblad. En Minde skøn. Mens Verden staar. — Den sparsommelige, gavmilde Husmoder Ane Knudsdatter, født i Sangild 20. okt. 1794, død i Vallerbæk 14. juli 1856.

[85]) Mergellejet ved Aarestrup åbnedes o. 1860.

[86]) Aarestrup i Frederiks sogn består af 5 gårde, udflyttet fra Havredal 1779. Før Alhedens kolonisation var der dog en bebyggelse her. Aarestrup er en gammel boplads, rimeligvis opstået længe før den 1467 første gang nævnes, idet Erik Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg da tog lavhævd på »gård og gods Aarestrup«.

[87]) Trientalis europæa — det er også på anden måde sandsynliggjort, at Alheden i svunden tid har været bevokset med krat eller skove.

[88]) Denne dal må være Hjortedalen el. Stordal.

[89]) De samtaler, G. således henlægger til Sjørup kro, har ingen som helst forbindelse med det foregående fortalte, men tydelig nok relation til rene københavnske anliggender. Når G. f. eks. omtaler den københavnske postbesørgelse mindre venligt, var baggrunden denne: I marts 1866 kom G. i strid med postvæsenet, hvilket skyldtes, at Københavns jernbanepostkontor en dag havde nægtet at sælge frimærker til G. i kontorets lukketid. 30. juni klagede han over, at hans udenlandske post først blev omdelt og kunne komme ham i hænde ca. 5 timer efter posttogets ankomst. Dette skyldtes tilsyneladende, at G., der før havde boet Allegade 20, var flyttet til Vesterbrogade 40 og nu boede uden for voldene, i »udenbys postdistrikt«. I en følgende klageskrivelse udtalte han: »Jeg skal indrømme, at de (brevene) ikke synes at have været åbnede«, og i en senere klage hedder det: »Men Spørgsmålet bliver, hvad man i Indland og Udland vil have Lov at troe, at Postvæsenet tager sig for med Breve, som det beholder i 6 Timer«, og han truer med at indstævne generaldirektøren for postvæsenet, grev Danneskjold-Samsøe (4.7.1804—31.1.1894) »for Lands Lov og Ret«. Fra direktoratet modtog G. et sagligt og vistnok fyldestgørende svar om den sandsynlige årsag til den forsinkede omdeling. — Imidlertid var G. stadig utilfreds og klagede på ny, insinuerende, at der inden for postvæsenet måtte findes »et sort Cabinet«. — Da han kom hjem fra sin »Hedereise« 16. aug. 1866, lå generaldirektoratets svar og ventede ham, og han henvistes til at klage til distriktets postmester. 6. okt. skriver G. igen og er nu overbevist om, at også indenbys breve tit passerer »det sorte Cabinet«, idet han i vidners overværelse har nedlagt 4 breve til sig selv i 4 forskellige postkasser i tiden mellem 2 og 2,20, heraf modtog han det ene kl. 4½ og de andre først kl. 8½. Han slutter sin skrivelse: Med al den Agtelse, som skyldes Postvæsenet, M. Goldschmidt. Direktoratet svarede sagligt og kom desuden ind på de fremførte insinuationer og henviste ham til at klage til finansministeriet (som postvæsenet 1848—73 var underlagt). Endnu en gang, 10. okt., skrev G. til direktoratet og bruger her vendingen: »Nu sees altså Grunden til, at Postkasserne ere røde, nemlig af Undseelse over, at de ikke holde, hvad de love —.« Brevet har påtegningen: Henlægges, og hermed synes striden mellem den sensible forfatter og det ikke altfor præcist fungerende postvæsen at slutte.

[90]) Det er her *akademikeren* Goldschmidt, der taler. Seminarisme var på den tid, næppe uden grund, et ord med dårlig klang.

[91]) Ludvig Henrik Schwartzbrem, født 26. juni 1821 i Odense, søn af bundtmager Heinrich Ludvig S. og Betty Oppenheim. Præst i Vrou 23. dec. 1863.

[92]) Ludvig Henrik Ferdinand Oppermann, f. 7. sept. 1817 på Ditlevslyst ved Brahetrolleborg. Lektor i tysk sprog og litteratur ved universitetet. Tituleret professor fra 1855. Død 17.8.1883.

[93]) Oluf Knudsen, præst i Vrou 1634. »Hans sognemand Chresten Jensen i Sjørup havde, nemlig 10.7.1645, tribuleret, skanderet, slaget

og bierret sin præst og sjælesørger uden al Skyld og brøde i alle Maader, efter syn, sigtelse, klage og Tingsvidners formeldelse, hvilken skammelig Gjerning, Chresten Jensen selv inden Tinge offentlig haver bestaaet og bekjendt,« Fogden ville ikke rigtig dømme i sagen, hvorfor den blev indstævnet for landsdommeren, som dømte C. J. til »i Menighedens Forsamling publice at deprecere sin skammelige Gjerning og Forseelse og staae aabenbarlig Skrifte og 40 Sldlr. at udgive.« Præsten føjede 10 daler til, og således funderedes et legat på 50 rdl. til Viborg skole.

[94]) Koldkurgårdene — forleddet er adjektivet *kold*, efterleddet er det gammeldanske *kot* (kotkarl — husmand). Kaldækot menes at være betegnelse for en hytte uden ildsted, en bod, anvendelig til midlertidigt opholdssted under jagt eller fiskeri. Da Koldkur ligger tæt ved Karup å, har hytten formentlig været brugt under fiskeri i denne.

[95]) Peter Jørgen Stougaard, født 3. juli 1798 i Århus. Præst i Daugbjerg 3. juli 1843. Død der 15. dec. 1863.

[96]) Christian Frederik Læssøe, født 1. febr. 1813 i Fladstrand. Lærer i nogle år. Præst i Daugbjerg 3. marts 1866.

[97]) Daas — Doss el. dysse, d. v. s. høj el. stendysse. Daugbjerg Daas er en naturdannelse.

[98]) Da Frederik VI i 1826 var på Viborgegnen, besøgte han også Daugbjerg, hvor han beså kalkgruberne. Han fandt de anvendte arbejdsmetoder for primitive og pålagde Landhusholdningsselskabet at undersøge, hvordan driften kunne forbedres. Resultatet blev, at selskabet i årene 1829—30 anlagde 10 ovne, der stod til befolkningens rådighed på betingelse af, at man fulgte en af selskabet udarbejdet arbejdsplan. Dette forsøg på at gøre kalkbrændingen til en art statsforetagende kunne minde om de kolonisationsforsøg, hedeopdyrkning og plantageanlæg, der tidligere var foretaget på Alheden. Heller ikke kalkbrændingen efter statens anvisning lykkedes efter forventning. Befolkningen foretrak de gammelkendte metoder, og de anlagte ovne forfaldt.

[99]) Mønsted kirkebog: Anno 1781 Dom. 17. p. Trin. (7. okt.) »Lovise, Birgitte Cathrines uægte Barn af Mønsted. Testes: David Haun, Hans Pedersen og Hustrue og Jens Pedersen alle af Mønsted. David Hauns Hustrue i Mønsted bar Barnet ....«

[100]) Navnet Just Henriksen findes — som venteligt — ikke i Topsøe-Jensen og Marquard: Officerer i Den Dansk-Norske Søetat 1660—1932.

PERSONREGISTER

Andersen, Niels 117.
Bache, Theodor 72, 116.
Balslew, Marie Cathr. 118.
Barthel, Baltzer 114.
Berg, Jens 72.
Blicher, Ernestine 80.
Blicher, St. St. 12.
Both, L. 116.
Brauner, Christoffer 65, 114.
— Johan Georg 69, 114.
— Philip Frederik 114.
Brokkenhus, Olaf 116.
Brochmann, Jac. 111.
Bräem, Martinus 112.
Brüel, G. W. 113.
Bugge, Niels 39 ff., 44.
Bøgelund, Chr. 72.
Carstens, Fr. Carl 60, 113.
Christiansen, prof. 27.
— Laust 117.
Cramer, Niels 113.
Daa, Gregers 42, 112.
— Valdemar 112.
Dalgas, E. M. 84, 111, 117.
Danneskjold-Samsøe, M. O. S. 119.
Deichmann, Bartholemæus, 110.
Dieffendehler, Andr. 114 ff.
Dörr, Anna Marg. 114.
Erichsen, Christen 13, 109.
Eskildsen, Laust 73, 116.
— Maren 116.
v. Falkenstein, Vogel 11, 24, 109.
Feddersen, Chr. Vilh. 84, 117.
Friis, Jørgen 15, 40.
Gaard, Peder Christensen 84, 117.
Gad, Fr. Vincens 63, 113.
Guldberg, Ove Høegh 42.
Hansen, G. 24.
Haun, David 106.
— Stine 106.
Hegelund, Chr. Pedersen 16.
— Jacob 17.
— Peder Christensen 16.
Hennichsøn, Christen 17.
Herholt, Joh. D. 24.
Hus, Karen Olesdatter 84, 117.
Hvass, Thøger Mortensen 17.
Høyen, N. L. 23, 24.
Ibsøn, Poul 17.
Jensdatter, Ane 118.
Jensen, J. Chr. 57, 113.
— Marie 117.
— Niels 112.
— Niels Chr. 47 ff., 113.
Johansen, Vilh. 115.
Johnstrup, Johs. Fr. 84, 117.
Juel, Kjeld 16, 109.
Jung, Daniel 64, 114.
Juul, Axel 16.
— Niels 16.
Jørgensen, Niels 116.
— Steen 118.
Kaas, Mogens 116.
Kirkegaard, Søren 81, 117.
Knudsdatter, Ane 118.
Knudsen, Oluf 100, 119.
Kranold, Rudolph H. C. C. 110.
Krabbe, F. A. M. 111.

Krath, Jacob 63, 114.
Kriegbaum, Magdalena 114.
Krog, Andr. Kr. 13, 109.
Krohn, proprietær 27.
Lauth, Eva 63 ff., 114.
Lidegaard, Kr. H. 115.
Limma, Duarte 41, 111.
— Isac 41, 111.
— Rachel 42, 111, 112.
— Samuel 42, 111.
Læssøe, Chr. Fr. 103, 120.
Løvenbalk, Erik Eriksen 118.
Madsen, Jakob 113.
Markussen, Niels Kr. 116.
Martonniere, G. 115.
de Matos, D. T. 41.
Matthiessen, Hugo 111.
Moldrup, Edel H. M. 43.
Monrad, D. G. 23.
Mortensen, Christen 105.
Munk, Mogens 111.
Müller, Anna Sophie 114.
Nebelong, N. S. 24.
Neckelmann, grosserer 113.
Nielsdatter, Ane J. 117.
Nielsen, Oluf 41.
Oppermann, L. H. F. 119.
Ostenfeld, Chr. 18.
— Jens 13, 109.
Pedersen, Niels 116.
Petersen, Jessenius Theod. 114.
Philbert, Anna Marie 114.
— Christoffer 114.
Preisler, F. Chr. 116.
Ranch, Hieronymus Justesen 16, 109.
Rasmussen, Søren 115.
Rhode, Morten B. 112.
Rosenkrantz, baron 43.
Rüse, Jeanne Marie 112.
Sadolin, Jørgen Jensen 15.
Schinkel, Charlotte Amalie 43, 112.
— Frederik 42, 112.
Schwan, Wendel 114.
Schwartzbrem, L. H. 98, 119.
Schested, Niels 43.
»Skalle-Laust« 83.
Skeel, Albert 16.
Skram, Otto 79, 116.
Skræ, Erik Jensen 67.
Sommer, Peder Pedersen sen. 113.
— Peder Pedersen jun. 113.
Sporon, Benjamin 58, 68, 113.
Stensig, P. Chr. Eskesen 116.
Steensen, Mette Elisabeth 43.
— Steen de 60, 113
Stougaard, P. J. 120.
Stoulund, Jens Jensen 118.
— Peder 89, 118.
Sørensdatter, Ane Marg. 116.
Sørensen, Erik 79, 116.
Tetens, Peter 43.
Thausen, Hans 15.
Tholle, Julius 25.
Thomsen, Mikkel 75.
Thøger, præst 15.
Tjørring, Jens Pedersen 13, 109.
Trane, Peder 17.
Tychonius, Christen Lassen 13, 109.
Ursin, M. 20.
Welding 24.
Villumsen, Bertel 114.
Winkler, Johs. 114.
— Sebastian 113.
Viskum, Jens 16.
Worm, Jacob 19, 110.
v. Woss, Magnus Chr. 116.
Würtz, Johan 90.
Oehlenschläger, Theobald 114.

KONRAD JØRGENSENS
BOGTRYKKERI
KOLDING